

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Csontos János*, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*,
Szentmártoni János, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: **Oláh János**

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza, Lapszemle)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Falusi Márton (Európai Figyelő)

E-mail: europaobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Nagné Nesor Gabriella

(honoráriumok)

E-mail: nngabriella@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

A borító Zách Eszter és Árkossy István munkája

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Internet: **www.magyarnaplo.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.) Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlap@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft. További információ: 06-80-444-444 Elektronikus formában terjeszti a Digitalbooks.hu Kft. www.digitalbooks.hu Nyomda: Pannónia Print Kft. (1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Meg nem rendelt kéziratot nem örzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyezett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Címlapon:
Faludi Ádám

Télapó és Paprikajancsi karácsonya

Hozzál friss szalmát a Kisjézus jászolába! Ezzel a mondattal kezdődött gyermekkoromban a karácsony. A ropogó hóval bélelt délután – akkoriban még ritkák voltak a fekete karácsonyok – napfényel ragyogta be a szérút, ahol a házunkkal szemközt a szalmakazla állt. Hósapka fődte. Az oldalába vajt barlang, amelyből a friss szalmát csikartuk ki naponta az almozáshoz, a nyár porba fojtott, hibernált illatával fogadott.

A várakozás, a készülődés izgatott pillanatai nemcsak a kis szobát töltötték be, nemcsak az udvart, hanem az egész falut, az egész országot, de lehet az is, az egész földkerekséget. Még mi, gyermekek sem elsősorban az ajándéokra vártunk, hanem a csodatévő istengyermek születésére, aki nemcsak fényt, meleget hoz számunkra, de a megbocsátás és az önfeláldozásban kiteljesedő szeretet misztériumába is beavat bennünket.

A szokásos petróleumlámpa helyett gyertyát gyújtottunk, és elhelyeztük a gipszből készült, festett vásári kiseded-szobrot a kibélelt jászolban.

És várakoztunk.

Nem evilági várakozás volt ez.

Nagyapa megilletődve, akadozó, dörmögő hangon böngészte a Biblia szavait: „...szülé az ő elsőszülött fiát, és bepólyálá őt, és helyzeté őt a jászolba...”

Valának pedig pásztorok azon a vidéken, akik künn a mezőn tanyáztak és vigyáztak az éjszaka az ő nyájok mellett...

És monda az angyal nékik: Ne féljete, mert hirdetek nektek nagy örömet, mely az egész népnek öröme leszen.

Mert született néktek a Megtartó...

...találtok egy kis gyermeket bepólyálva feküdni a jászolban.

És ezt látván, elhirdeté, a mi nékik a gyermek felől mondatott vala.

És mindenek, akik hallják, elcsodálkoznak azokon, a miket a pásztorok nékik mondatk.”

„Amikor pedig megszületik vala... napkeletről bölcsek jövének...”

...láttuk az ő csillagát napkeleten, és azért jöttünk, hogy tisztességet tegyünk neki.”

Amikor a szavak elapadtak, odakintről, a feneketlen sötét éjszakából előbukkant az angyalok, a csordapásztorok betlehemező csapata, az ablakhoz szorították rózsaszín kamasz orrukat, így kémleltek befelé, elkészült-e már a család fogadásukra, s gircses-görösös pásztorbotjukkal megkocogtatták az üveget. Szabad-e bejönni?

A kérdésre kitérült az ajtó, s betódult a gyermekcsapat, hogy jelentsék nekik is az örömhírt: „A Kisjézus megszületett...”

Az örömhírt, amely – ahogy Lukács evangélista mondja – az egész népnek szól. A népnek, amely érti ezeket a szavakat. Nem gondoltunk mi rá, de éreztük, ez az a kör, a magyar szavakat értők köre, amelyben fájdalomosan és megmásíthatatlanul egyek vagyunk.

Az iskola aztán tudatta, az elmaradott klerikális reakció áldozatai vagyunk. A karácsony helyett fenyőünnepről beszéltek, rénszarvas vont a szánon télapó hozta a messzi szovjet tajgából ótágú csillaggal díszített vörös zacskókban az ajándékot.

Ellenálltunk, de az ellenállás kényszere árnyékot vetett a régi karácsonyokra.

A szovjet világ visszavonult. Gondoltuk, a régi, őszinte karácsonyok áhítátát nem zavarja most már semmi.

Tévedtünk. A rénszarvas szán megkerülve a földet, most Amerika felől robot felénk Paprikajancsival és Mikulással a bakon, és „csodálatos karácsonyi meglepetésekkel örvendeztetni meg legifjabb olvasóit.”

Ha lehet, végleg elfeledtetve karácsony igazi üzenetét.

Oláh János

Oláh János: <i>Télapó és Paprikajancsi karácsonya</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Leonyid Volodarszkij: <i>Karácsony fényköre; Krisztus homokszemei</i> (Cseh Károly fordításai)	3
<i>Budapest egén</i> (Müller László fordítása)	3
<i>Manikűröztet a drágám</i> (Konczek József fordítása); <i>Éjszaka; Lucifer gyűrűje</i> (Cseh Károly fordításai)	4
Cseh Károly: <i>Honosított mítoszok</i>	4
Vasadi Péter: <i>Jegyzetlapok – Arról, hogy „Beszélgetni vezsélyes”, de (zenét) „Hallgatnijó”</i>	5
Végh Attila: <i>Rilke lelke</i>	7
Ágh István: <i>Ráadásul halottak napján</i>	9
Barabás Zoltán: <i>Csendes fohász szeretteimért</i>	10
Keményfi Gábor: <i>Utolsó találkozás (Emlékezés Makovecz Imrére)</i>	12
Zelnik József: <i>Nomád nemzedék negyven év után</i>	13
Tamás Menyhért: <i>Reményország; A remény továbbírása</i>	20
<i>Érkezésünk 70. esztendejében; Templomünnep után; K. P. 70</i>	21
Kő Pál: <i>A szárnykészítő; festő</i>	22
Ébert Tibor: <i>Hová?; Trófeák</i>	24
Filip Tamás: <i>A sokszoros határátlépő 85 éves</i>	24
Kovács István: <i>Csány László 1849-es és Bibó István 1956-os helytállása</i>	25
Egedy Gergely: <i>A kultúra mint honvédelem (Tűnődések Ujváry Gábor A harmincharmadik nemzedék című könyve fölött</i>	28
Kollarits Krisztina: <i>A Nobel-díj árnyékában (Herczeg Ferenc, Szabó Dezső, Tormay Cécile)</i>	35
Czilli Aranka: <i>esély(telen); szerepcsere</i>	43
Vasy Géza: <i>Irodalmunk évszázadai</i>	44
Viola Szandra: <i>Hazudozás; Ha engem öltök; A tündér</i>	45
Faludi Ádám: <i>Tűzfészekben a lappangás parazsa</i>	46

NYITOTT MŰHELY

Mezey Katalin: <i>Örök mozgásban (Beszélgetés Faludi Ádámmal)</i>	49
---	----

KÖNYVSZEMLE

Bartusz-Dobosi László: <i>„Meggyőznek még érzékeim, vagyok” (Ágh István: Hívás valahonnan)</i>	58
Giczinger László: <i>Hogyan teremtsük meg a világot? (Faludi Ádám: Hogyan teremtettem a világot)</i>	60
Hegedűs Imre János: <i>Időhajó (Bágyoni Szabó István: Az idő; festett orcái)</i>	61
Deáky Zita: <i>Múlt és jelen egy moldvai magyar faluban (Iancu Laura: Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban)</i>	63
Szakály Sándor: <i>Dokumentumok a magyar kereszténydemokrácia XX. századi történelméből (Szakolczai György – Szabó Róbert: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására)</i>	65
Büky László: <i>Irodalmi és történelmi sorsfordulók (Salamon Konrád: A harmadik úton)</i>	66

A HÓNAP KÖNYVEI (Válogatás a Magyar Nemzeti Bibliográfiából)	67
---	----

LAPSZEMLE (Bíró Gergely szerk.)	68
--	----

SZERZŐINK	70
------------------------	----

Számunkat Kondor Béla munkáival illusztráltuk.

Oláh János: <i>Télapó és Paprikajancsi karácsonya</i>	1
LÁTHATÁR	
Leonyid Volodarszkij: <i>Karácsony fényköre; Krisztus homokszemei</i> (Cseh Károly fordításai)	3
<i>Budapest egén</i> (Müller László fordítása)	3
<i>Manikűröztet a drágám</i> (Konczek József fordítása); <i>Éjszaka; Lucifer gyűrűje</i> (Cseh Károly fordításai)	4
Cseh Károly: <i>Honosított mítoszok</i>	4
Vasadi Péter: <i>Jegyzetlapok – Arról, hogy „Beszélgetni veszélyes”, de (zenét) „Hallgatni jó”</i>	5
Végh Attila: <i>Rilke lelke</i>	7
Ágh István: <i>Ráadásul halottak napján</i>	9
Barabás Zoltán: <i>Csendes fohász szeretteimért</i>	10
Keményfi Gábor: <i>Utolsó találkozás (Emlékezés Makovecz Imrére)</i>	12
Zelnik József: <i>Nomád nemzedék negyven év után</i>	13
Tamás Menyhért: <i>Reményország; A remény továbbírása</i>	20
<i>Érkezésünk 70. esztendejében; Templomünnep után; K. P. 70</i>	21
Kő Pál: <i>A szárnykészítő festő</i>	22
Ébert Tibor: <i>Hová?; Trófeák</i>	24
Filip Tamás: <i>A sokszoros határátlépő 85 éves</i>	24
Kovács István: <i>Csány László 1849-es és Bibó István 1956-os helytállása</i>	25
Egedy Gergely: <i>A kultúra mint honvédelem (Tűnődések Ujváry Gábor A harmincharmadik nemzedék című könyve fölött</i>	28
Kollarits Krisztina: <i>A Nobel-díj árnyékában (Herczeg Ferenc, Szabó Dezső, Tormay Cécile)</i>	35
Czilli Aranka: <i>esély(telen); szerepcsere</i>	43
Vasy Géza: <i>Irodalmunk évszázadai</i>	44
Viola Szandra: <i>Hazudozás; Ha engem öltök; A tündér</i>	45
Faludi Ádám: <i>Tűzfészekben a lappangás parazsa</i>	46
NYITOTT MŰHELY	
Mezey Katalin: <i>Örök mozgásban (Beszélgetés Faludi Ádámmal)</i>	49
KÖNYVSZEMLE	
Bartusz-Dobosi László: <i>„Meggyőznek még érzéseim, vagyok” (Ágh István: Hívás valahonnan)</i>	58
Giczinger László: <i>Hogyan teremtsük meg a világot? (Faludi Ádám: Hogyan teremtettem a világot)</i>	60
Hegedűs Imre János: <i>Időhajó (Bágyoni Szabó István: Az idő festett orcái)</i>	61
Deáky Zita: <i>Múlt és jelen egy moldvai magyar faluban (Iancu Laura: Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban)</i>	63
Szakály Sándor: <i>Dokumentumok a magyar kereszténydemokrácia XX. századi történelméből (Szakolczai György – Szabó Róbert: Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására)</i>	65
Büky László: <i>Irodalmi és történelmi sorsfordulók (Salamon Konrád: A harmadik úton)</i>	66
A HÓNAP KÖNYVEI (Válogatás a Magyar Nemzeti Bibliográfiából)	67
LAPSZEMLE (Bíró Gergely szerk.)	68
SZERZŐINK	70

Számunkat Kondor Béla munkáival illusztráltuk.

LEONYID VOLODARSZKIJ

Karácsony fényköre

*El innen, el – Karácsony fénykörébe!
 Oda suhanni, ama szép világba,
 Hol élet és természet révbe érve
 – bolygó se robban – él virágban állva.
 S vadászkutyák dacára is valóban
 Elszökhetünk, itt hagyva zord időnket:
 A harmincharmadik dimenzióban
 Otthon van minden s meghittén időzget.*

Krisztus homokszemei

*Mikor a nép már feltüzelve várta:
 Krisztus sivó pusztába rejtezett,
 S lelkét homokkal súrolta tisztára,
 Ahogy szokás a gyurmás tenyeret.
 A földi szemcse mind szent lett és égi:
 Sűrű csillagokban süt tovább.
 S egy arra járó remete fürkészi
 A lenti homokban az Ő nyomát.*

Cseh Károly fordításai

Budapest egén

*Az éjjel átrepültem Budapesten
 Tündöklő utcák és terek fölött
 Úgy éreztem, hogy súlytalanná lettem,
 S angyallá váltam, szinte szárnyam nőtt.
 Életem értelme lett a repülés,
 S agyamon átcikáz egy gondolat:
 Hunok, szittyák – megannyi könny, szenvedés...
 Európát illetné hódolat?
 Engem bizony fölöttébb érdekelnek
 Az utódokat vezérlő eszmék, -
 Tört gerincű hidak nem énekelnek,
 S háborúk nyoma – fájdalmas emlék.
 Megesküszöm lelkem igaz üdvére:
 Felhőkben kísér Apolló maga,
 Otthagyta Hellászt magyarok kedvére,
 Éjben visszhangzik magasztos dala,
 Ki voltál te, titokzatos leányka,
 Kiderítenem most sem sikerült,
 Csődöt mondott a jóslás tudománya,
 S a mobilom is éppen lemerült.
 Remélem, mégis – visszahoz e tájék
 Elfogni a mesés Kék madarat.
 A szívem – lánchídi tűzijáték
 S megvallom testem Moszkvában maradt*

Müller László fordítása

Manikűröztet a drágám

Rossz volt a napom, zavaros és zűrös,
de azt mondtad a telefonban,
hogy rohannod kell, mert vár a manikűrös,
s én nyögdelni kezdtem azonnal.

Mert valósággal felhergelődött
az a kép a képzeletemben,
ahogyan reszelgetik a körmöd,
és a lakk selyemfénye hogy rezzen,
gyengédséggel.

Én ott csak állok,
és nézem az arcmosótálad,
mint valami részeg,
hogy kiigyalak belőle Téged
és az egész Mindenséget!

Koncsek József fordítása

Éjszaka

Csodálatos kézirat az éj,
Én meg silabizálom mohón,
S hallgatom, ahogy túl a kozmikus mezőn
földöntúlnani hársfa zenél,
S alatta egy földöntúlnani tavon,
Kószálva sorjázó csillagokon,
Ismeretlen szem sugara oson:
Egy nőé, ki feledte otthonát tán,
S találkozunk, lehet, egy közös sornál?

Lucifer gyűrűje

Lucifer úr ékköves gyűrűje –
mily különös fényel
sziporkázol.
Talán mert utójára.

Cseh Károly fordításai

Honosított mítoszok

Ritkán adatik meg, hogy egy tősgyökeres orosz költő más, de tőle korántsem idegen nép történelméből, lelkületéből láttasson valamit lírájában.

A hatvanegy éves Leonyid Volodarszkij sajátos módon előnyben részesíti a magyar történelmet. *Tizenegy álom* (Orosz hősköltemény a magyarok nándorfehérvári nagy győzelméről) címmel kisépessz írt a diadal ötszázötvenedik évfordulójáról, s ezt Marosi Lajos fordította magyarra bravúrosan. Túl ezen emléket állít hőseinknek, történelmi, legendás személyiségeinknek, mi több, Vörönyezs alatt elesett katonáinknak is, s ebbéli tevékenységéért kapta meg az MTA Füst Milán fordítói nagydíját.

Látóköre azonban szélesebb, távlatosabb: transzcendens összeurópai. Mítikus és keresztény motívumok ötvöződnek nála orosz elemekkel. Valamiféle, már-már földöntúlivá felfokozott, messiási várakozás lengi körül opuszait. Pontosabban: maguk a sorok sugározzák ezt (pl. a *Földrengések és cunamik korában* című versében). Vissza-visszatérő (jel)képei – mint a *Grál Kehely*, a *Feltámadás*, a *(Világ)karnevál*, a *Moszkva* – nem ismétlődések, inkább megerősítések. Bibliikus atmoszféra, zoltáros hang elegyedik többször a köves-rögös realizmussal, és kap groteszk felhangot. A meghittség, a belülről látás, a kikristályosodott meggyőződés ellenére is sokszor „kipörög” a vers. A legmélyebb istenhitből is fel-felsötétlik incselkedően az „ördögfűl”. Legalább is mindig ott sejlik ez a kísértés, már csak azért is, mert Volodarszkij – szimbolikusan szólva – szárnyas elrugaskodásai közepette is hordozza a földit.

Eredendően moszkvai lévén (alkatából adódóan is a Szentpétervár és Moszkva közötti rivalizálásban az utóbbi mellett teszi le a voksot) szinte már törvényszerűen sokat őriz a régiek megváltó hitéből és a nagy orosz lélekből. Meg a mai maszk-ido rejtetten ragyogó fényéből is (a *Farsangi maszkban szálló* című verse). Imígyen csillan egymásra tradíció és modernség, olykor beárnyékolta bár, de sosem törten. Külön tanulmányt érdemelne a fényben rejtekezés is költészetében.

Néha tipikusan honi irodalmi (bulgakovi) mozzanatokot, példákat aktualizál egyénivé, önmagára alkalmazva (a *Margarita nélkül a Mester* című vers), néha fővárosa kétarcú(latú)ságát (a *Janus-arcú Moszkva* című vers), vagy a káosz(ok)ban kifejeződött értékét-fényét jeleníti meg (a *Történelmi* című vers).

Máskor nyugat-európai kultúrkörből vett motívumokat honosít oroszra. Fagyból megszülető orosz Parsifalról, Grál Kehelyről, világló, majdani új Városról, hárfát illető Trisztánról, vagy éppen a keleti(bb) „orosz próféta” fehérülő Hattyú-Cárnőjéről énekel, való és mítosz határán lebegve.

Mind mondandóban, mind stílusban a finom áthajlás jellemzi. A klasszikusan zárt formákban Szabó Lőrinc-szerű enjambement-nokkal munkálkodik, s így amellet, hogy meglendülnek, egyúttal „lavináznak” is sorai. Nem állókép-líra ez: „mozgósított” metaforák, igék segítségével a csodákat áhító-váró lélek hullámzását rendeltetett meg- és felmutatni.

Cseh Károly

VASADI PÉTER
Jegyzetlapok

**Arról, hogy „Beszélgetni veszélyes”,
 de (zenét) „Hallgatni jó”.**

Már miért volna veszélyes beszélgetni, amikor önfelédten dől belőlünk a szó, vagy szóféle nyelvi hordalék, nagyokat nevetünk közben azon, ami a fejünkben forog, s fáraszt, amit a másik mond, vagy inkább mondana, kísérletezik a megszólalással, s bár nézzük őt, de se nem halljuk, se nem látjuk, él, mozog, tárog, várja reménytelenül, hogy szóözönünkben nyíljon egy kis rés, hézag, átmeneti befejezés, csönd, csöndecske, s benne szóhoz jusson, de hiába várja, mi egyedül magunkat, magunknak, magunkról bájolgunk beszélgetés ürügyén, a másik úgyis csak a véletlen elének vetette ürügy, fül, áldozat, a lényeg az, hogy szóalmunk megállás nélkül öröljön, az sem baj, hogy már rég nincs benne mag, üresen kattog, csiripel, súrlódik rozsdás tengelyen a kerékagy, aztán egy váratlan „Naszia-szia-szia!”, s továbbloholunk. Nem is őt, magunkat untuk meg, csak ezt rákenjük. Azért az néhány sietős lépés után bevillan: Hé!, kivel is beszéltem? Nem tudom. Na-mindegy... Beszélgetni veszélyes, mert éppen az a gat-get gyakorító képzős ige a ludas abban, hogy nem engedi megszületni a beszédet. Kit érdekel, hogy „Elmorzsolni az időt, a saját és másik idejét, a legnagyobb rossz, mit ember embernek okozhat” (S. Weil). A beszéd elemi emberi dolog. Fontos. Több, mint szócsere. Szó- és hangbeli létmegosztás. A figyelem próbája. Helye. A világosság, a megvilágosodás alkalma. Gondolkodásbeli, tehát az emberi értelem csúcstechnológiájának titkába engedett betekintés. Fölkínált előlege a megértésnek. Ezért nem rablás, hanem odaadás. Én azért beszélek veled szíve-

sen, mert látlak. Meglátni szeretnék. De ehhez igaz beszéd kell, vagyis tiszta tükör. Azaz nem beszélgetés, amely töredékes, céltalan, fecserlő, önmagától szenyyses. Hiába szeretném, nem láthatom meg benned magamat.

Beszélgetni azért is veszélyes, mert igazi sikere (sikerültsége) azon múlik, idejében érzék-e a végszó. Amely ha itt van, bár – most érzem – örömmel fűzném tovább veled a szót, be kell fejeznünk. A végszón túl csöndnek kell lennie ahhoz, hogy ami elhangzott, termékeny, emlékezetes, személyes maradjon. A végszó az végszó. A csönd utána – s ami elfér, megmarad *benne* – maga a történet.

A géprepülés géniusza (1964)

Másrészt (egymással) beszélni még veszélyesebb, mint beszélgetni. A fecsegés azonnám eltűnik a feledés kanálisában, de a beszéd s a vele járó tekintet, arcizommozgás, bujkáló mosoly, elkomolyodás, az ellenvélemény határozott szelidsége, a hirtelen kitérő közös nevetés, s mindezekelőtt a másik érveinek különössége, eredetisége – a fenébe, hogy ezekre nem gondoltam! –, legbenső reakcióink őszintesége vagy ravaszkodó kibúvóid, tehát hogy jó hallani, amit mondasz, *mindez* élünkre állít minket: kockáztatunk – s miért ne lehetne ezt játékosan? Kockáztatunk, mert az igazságot szeretjük, a te szókimondásodat, mit nem tévesztünk össze sem a kirekesztők – libertinus utóillatú – esztétikai fasizmusával, sem perverz tiltakozásaikkal; az igazságot szeretjük, mert bár rejtőzik – van, s nem a magunk igazát. Megéri.

Az ember szelleme a megismerésért szüntelenül kockáztat. Már észre sem veszi. Így gondolkodik, mert így él. Akkor így is kell beszélnie. Az, ami az én beszédemet sugallja, nem egy mozdulatlan, szabad ég alatt erre-arra dülöngő sírkövek kőtára, évszázadok óta egy irányba bámuló, kifejezéstelen tekintetekkel, hanem egy parttalan, megragadhatatlan, teremtő összellelem, amit (akit) embernek mondanía érdemes; ő hallgat.

Igaz, egyszer szólt, akkor nagyot s nagyon világosan, azóta a legbenső, hangtalan beszéd számtalan dialektusával érintkezik velünk, nem sajnálva a fáradságot, hogy mindünkkel a magunk módján, nyelvén, bármikor, másképpen beszéljen. De nem beszélgessen. A mindenki által elfogadott neve: Lét... Ha ő sokatmondóan hallgat, én nyomban, szívesen és tartósan elhallgatok.

A beszéd, a hallgatás, a zene rokonok. Most éppen Liszt: *Concerto – Zongoraverseny, zenekar nélkül*. Előadja Leszli Hauvard (Leslie Howard). Az első billentés előtt kissé hosszabb csönd van. Mintha egy óriási nemesfém kapu tárulna. Aztán Liszt virtuóz hangáradása. A Lét zenei – ez nyilvánvaló. A Hallgatás Lét-i. A Beszéd csak akkor beszéd, ha emberi hanghullámhosszon' is Lét-ien zenei; ezt ma már az agy hullámkibocsátását mérő hatalmas, bonyolult vizsgáló eszközök mérni képesek. Minden zenei, ha viseli a Lét-inek nyomát. A létnek nyomai vannak, számlálhatatlan nyoma van bennünk (s rajtunk is). Liszt egyfolytában beszél. Már művének címe is nyomatékos beszéd: most csak a zongorát halljátok, de zenekar-

ként. Mintha egy ember beszélne, de mint egy szavalkórus. Vajon mennyit kellene ehhez hallgatnia. A sok mély és zavartalan – beszédes – hallgatás az ára annak, hogy amikor megszólalsz, az emberek ámulatukban elhallgassanak, mert amit mondasz, mindenkit érint. Még ha gyűlölnék is érte. Viszont aki összeviszsa harsog, minimum lepisszegik. Vagy lenyomva a tarkóját betuszkolják egy személykocsiba, és elhúznak vele... Beszélgetni kell, mert emberek vagyunk. De jól beszélni csak hallgatásokkal megtűzdelve lehet. Aki beleduhajkodik más beszédébe, erőtlenséget mutat. A gyöngö mindig figyelmetlen. Aki a legfontosabbnak ítélt pillanataiban megelégszik a suttogással, az nemcsak fitogtatás nélküli erőt mutat, hanem azt is, hogy sokat tud. Van bátorsága ahhoz, hogy elvesztesse a panaszait. Ha egy országot combközépig lep el a dohos semmi, a mámoros semmitmondás puha penésze, az már temetés. És ha szellemi, akkor igen nagy a baj. Nagyobb, mintha a testét hantolnák el. Ez utóbbiból még új életre támadhat, ha megnyesegetve is. Az előbbiből már se nem lehet, meg – nyomorékká téve magát – nem is érdemes.

Bukás (1966)

VÉGH ATTILA Rilke lelke

Az olvasó ember egyszer csak azon veszi észre magát, hogy egy költő kivételes helyet foglal el személyi pantheonjában. A pantheon ettől kezdve piramis. A piramis csúcán, mint tudjuk, a halott fáraó lelke kilép, és egyesül a Napistennel. Nem tudni, miért éppen ez a költő nyerte a lélekversenyt, miért éppen az ő verseit hallja olvasónk a legmélyebbről szólni. (Ha ezt tudni lehet, ha az ember képes megtalálni magában az okot, amelynek ez a különleges szeretet a következménye, akkor a szeretet nem szeretet, olvasónk pedig egyszerűen csak sznob. Szeretetsznob, vagy mi.)

Az én sötét piramisom csúcán Rilke lelke kérérdzkezik a fénybe. A keresztény ájtatosságból kigyógyulva, megérezve az ókori görög életérzést (állítom: Hölderlinnél – akiről még lesz szó – is mélyebben), Rilke olyan tiszta, éteri – ugyanakkor a mindennapi lét-tapasztalatban gyökerező – nyelvet munkált ki, amelynek nincs párja.

Nemrég az Éghajlat Kiadónál megjelent egy tanulmánykötetem, *A torzó tekintete*, amelynek középpontjában – ahogy a címe is jelzi – Rilke verse, az *Archaiikus Apolló torzó* állt. Mellette pedig az, amely szerintem párverse ennek: *A párduc*. Lássuk, miről beszélnek:

*Nem ismerhettük hallatlan fejét,
melyben szeme almái égtek. Ám a
csonka test mégis izzik, mint a lámpa,
melybe mintegy visszacsavarva ég*

*nézése. Különben nem hintene
melle káprázatot s a csöndes ágyék
íves mosollyal, mely remegve lágú még,
a nemző középig nem intene.*

*Különben csak torzult és suta kő
lenne, lecsapott vállal meredő,
nem villogna, mint tigris bőre, nyersen,*

*s nem törnék át mindenütt busa fények,
mint csillagot: mert nincsen helye egy sem,
mely rád ne nézne. Változtasd meg élted!*

(Tóth Árpád fordítása)

Említett írásomban amellet próbáltam érvelni, hogy Apollón nem létező feje nemcsak nézi nézőjét, hanem

megítéli. Ítélete az, hogy meg kell változtatnom életem. Azért kell megváltoztatnom, hogy végre emberhez méltó életet éljek. Miért, most talán nem az? Élhet egyáltalán az ember emberhez méltatlan életet, ha egyszer embernek született? Nem önellentmondás ez?

Ha hullámos papagáj lennék, vagy vaddisznó (nota bene: egyesek szerint az vagyok), akkor ez lehetetlen volna. Az állatok azok, amik. Az ember azonban nem az, ami, hanem az, ami lehetne. Arisztotelész *entelekhe-iának* nevezi a létező teljes valóságát, életcéljának beteljesíthettségét. Nos, az állatok teljes egészében betöltik entelekheijüket; becsstelen hullámos papagáj vagy lusta vaddisznó nem létezik. Az ő létükhöz nem férhet kétség. Az emberlét azonban kettős: minden ember megérti, mit jelent, ha azt mondom: légy önmagad!

Rilke verse kimondja, hogy Apollón fejetlen szobrába, mint kanóc a lámpába, vissza van csavarva nézése, amely visszacsavartan is ég. Egyetlen tekintet az egész szobor, a szobor minden egyes darabjában benne van az egész szobor értelme: nézése. Nézése pedig a létezés bírójáé, aki kihirdeti a parancsot: válj végre önmagad! Válj olyanná, amilyen én vagyok! Részeid az egész hirdessék, életed minden pillanata életed egészét, saját lelkedet tükrözze!

Hogy ez nem így van, az, lássuk be, eléggé nyilvánvaló. Egyszer úgy döntöttem, hogy soha többé nem veszek részt olyan beszélgetésben, amely csak azért zajlik, hogy ne legyen csend. Azóta abban a pillanatban, hogy unni kezdem, ami történik, föllállok az asztaltól, és távozom. Gyakran egy mondat közepén. Ahhoz, hogy ezt elérjem, hosszú évek rengeteg unalmas beszélgetését kellett végigasszisztálnom, átélve, hogy tulajdonképpen önmagam hétköznapi önmagammá töpörödik. Ennek oka, hogy az ember nem önmaga. Évek kellene hozzá, hogy kidolgozza azt a tükörkép-önmagát, amely méltón reprezentálja azt, aki odabent lakik. Mondok másik példát. Önfeledtebb perceimben (amikor szerelmes vagyok, vagy amikor megcsap a létezés valamely más titka) olykor énekelni kezdek az utcán, vagy éppen elsírom magam. Az utcanép, gondolom, tök hülyének néz. Ez a gondolat erősít. És erősít minden alászállás olyan korokba, amikor a lét művészi tapasztalata még élt a mindennapokban.

Apollón torzójában ott a görög múlt. Ebben a korban az isteni rend fölött Apollón örködött. Neve kétféleképpen magyarázható. Ő az *a-pollón*, a szennyezetlen, a tiszta fényisten. De a név eredeztethető az *apollümi* igéből, amely annyit tesz: pusztítok; az *apollón* participium jelentése tehát: pusztító. Aki hübriszt követ el, aki elbizakodottságában az olümposzi rendet megsérti, azt Apollón nyila teríti le. Csakhogy Apollón – ahogy a

görög világ – letűnt. Már csak torzó. Efféle torzókból kell kikövetkeztetnünk, milyen lehetett az a világ. Érzékenységnek pedig azt nevezzük, ha ehhez elegendő a múlt egy-egy darabja. Lelki régészet ez, amelynek legnagyobb költője Rilke. Ő megáll Apollón szobra előtt, és egyszer csak megérzi a szobor figyelő tekintetét. A költő tekintete „visszhangként pattan vissza a márványról, de már a szobor tekintetével gazdagodva”. Rilke szemüvege a szobor, ezen át nézi magát. Ennek fényében a „Változtasd meg élted!” imperatívusz arra szólít fel, hogy lássuk meg, hogyan láthat bennünket egy isten. Hogyan lát bennünket egy olyan lény, akinek tekintete nem lát, hanem olyan, mint maga a fény. Vizsgáljuk meg, vajon meg tudunk-e állni az ő ítélő tekintete előtt!

Az isteni látást magunkban fölébreszteni: ez a parancs. Apollón persze a mantiké, a jóslás istene is, úgyhogy szerencsénk van: lehet, hogy ez a parancs egyben jóslat. Lehet, hogy előbb-utóbb mindenkinek szembe kell néznie a lelkében lakozó istennel, és ki kell állnia kutató pillantását.

„Apollón tehát változásra hív fel, ám megváltoztatni nem tud. Azt nekünk magunknak kell megtennünk. Önmagunkat kell megváltoztatnunk, meg kell éreznünk, merre van életünk súlypontja, és arrafelé kell magunkat kormányoznunk. Önmagunk alakítóivá, szobrásaivá kell válnunk, hogy helyesen éljünk, hogy visszaszerezzük igazi, az idők során kialudt látásunkat, és végre egész testünkkel lássunk, végre lássuk az életösszefüggéseket, azaz: lássuk, mi történik velünk...”

De hogyan lát az, aki hülyének nézi a felébredettet az utcán? Hogy lát elsötétült, részekre szakadt, a világban sodródó önmagunk? Úgy, ahogy a párizsi állatkert párduca:

*Szeme a rács forgó futását nézi
s úgy elfáradt, hogy már semmit se lát,
s amíg ezernyi rúdját nézi, érzi:
csak rács van, s nincs a rács mögött világ.*

*Az izmos járás halk-puha lépésben
a legparányibb körpályán halad,
erők kerengő tánca, hol középen
kábultan áll egy roppant akarát.*

*De néha néma függönyét szétárja
a szembogár: egy kép most feltűnik,
belép, a test feszült csendjét bejárja
s a szívhez érve megszűnik.*

(Farkasfalvy Dénes fordítása)

Ami Apollón szobrában ébred, az a párducban alszik el. Az állatkerti párduc a magába roskadt, hétköznapi létezés alanya, a tompa megmutatottság tárgya. Mindenki őt nézi, és senki nem fedezi föl, hogy a párduc: tükör. A megvilágosodás, a magunkra ismerés útja: a párductól Apollónig. A fekete lyuktól a Napig. Rilke látja az út kezdetét és végét. Maga is végigment rajta: a korai ájtatos versektől a *Duinói elégiák* tíz évéig. Amikor Rilke már Apollón, amikor tekintete már fény, akkor a világ legapróbb, leghétköznapibb darabjaiban látja meg a legmagasabb ragyogást. Ő nem rakosgat, nem halmoz, nem nyelvzsonglörködik, nem trükköz. Szelíden félretolja a zavaró elemeket. Betör a lényeg. „Az olvasóban lassan az a bizonyosság kél, hogy Rilke nem a legbonyolultabb, hanem a legegyszerűbb költők egyike, csak éppen a mindnyájunktól elfeledett elemi egyszerűséget fedezte fel újra” – írja róla Vasadi Péter.

Az újrafelfedezés a platóni anamnészisszel, visszaemlékezéssel azonos. Rilke Hölderlinhez írott verse (Vas István fordításában) így kezdődik:

*„Elidőzni a meghitt dolgokon, az sem
adatott minékünk; a teljesedett képekből a szellem
hirtelen telitendökké esik össze; tavak csak
az öröklétben vannak. Itt meg a hullás
hősies. Által hullni, tovább,
le a tudott érzésből, amíg nincs más, csak a sejtés...”*

A szellem képeinek valaha volt telítettsége odavan, a teljességet az ember ma már nem átérzi, nem a levegővel szívja, hanem felkutatja és az elfeledettségéből kiharcolja magának. (Persze nem magának. A magánembert az ókorban úgy nevezték: *idiótész*.) A tudottból a sejtetig eljutni: hullás. Csakhogy aki hull, az egyre mélyebbre jut. Emlékszem nagy filmrendezőknék, Fehér Györgynek egy mondatára: „Én semmit sem tudok, de azt hiszem, mindent sejtetek”. Tudásnak, hitnek és sejtésnek milyen gyönyörű kapcsolathálója rezeg a mondat mögött! Költőnek azt nevezzük, aki a sejtettben megy előre, a franc tudja, hova. Mintaképe Orpheusz. A költő alászáll önmaga sötétjébe, hogy megtalálja és *onnan hozza föl* a nőt, akit szeret. Ahogy botorkál a sejtettből fölfelé, a tudott felé, lantját pengetve énekel. Csak abban bízhat, hogy a nő, akit szeret, követi dalát.

A trák dalnok végül elbukott. És kései utódai, Rilke meg Hölderlin? Eszembe jut a Hölderlin életéről készült játékfilm záró jelenete. Áll az örült költő a bolondok házának kapujában. A sötét kapuszárnyak megnyílnak. Ő elindul, és azt motyogja magában: „Csak most hátra ne forduljak.”

ÁGH ISTVÁN
Ráadásul halottak napján

*Most az avarfüst szagú köd
rideg falusi őszbe vet,
városivá őszült kölyök
balsejtelmével figyelek,
a láthatatlanság legalján
ki tudja, bent vagy kívül-e?
ráadásul halottak napján
állok szemben a semmivel.*

*Kiálló gallyra érkezik
a cinke, álltában repül,
a vékony kéreg férgeit
vagdossa rendületlenül,
s addig csúszkál az elmerült fán,
ez a kicsi mohó szivacs,
ráadásul halottak napján,
míg a homály ki nem lyukad.*

*Aztán, mint az angyal, a fény
egyetlen ágról égre tör,
nem is a nap, sárga levél
hullásától száll fel a köd,*

*arany ékszerrel rakott kincstár,
lombbal a levegő, a föld,
ráadásul halottak napján,
amit az idő teletölt.*

*Észre se veszem, mit teszek,
egyszerre össze változom,
már idebent foglal helyet,
ami kint, s öntudatlanul
valami féktelen szabadság,
miként a vidék kiderül,
ráadásul halottak napján
tör föl a megbomlott derű.*

*Egy évszak jár az avaron,
mint lábra kelt feketeség,
nagyvad csördíti a vadont
céltalan, bár valamiért,
csak leszakítom a vadalmát,
te a kecskerágót töröd,
a ráadás, halottak napján,
nyújt múlhatatlan örömet.*

BARABÁS ZOLTÁN
Csendes fohász szeretteimért

*Nagyszüleim, Váradi Imre és Váradi Lidia,
édesanyám, Váradi Jolán,
továbbá hitestársam, Barabás Julianna emlékére*

*Ti
már nem halljátok,
hogy újabban mit muzsikál a szél
a Piatra Craiului utcában,
de most is értetek fohászodom,
akik az Úrban
éltetek
és haltatok.*

*Ti
már nem tudjátok,
hogy soha ennyi
ibolya nem illatozott
az öreg kertben,
hogy ennyi cseresznye
nem termett,
hogy ennyi kajszibarack,
körte, alma s szilva
nem érett
elmúlásotok óta.*

*Ennyi még sosem...
Semmiből.
Semmiből.*

*Ti
már nem tudhatjátok,
hogy „lesz-e holnap
új, művelt Magyarország
és emberséges élet?
és érdemes-e itt még
kiállni tiszta szívvel
és megbűnhődni versben
a múltat és jövődőt?”**

* Emőd Tamás: Levél Adynak

*Most kint ülök
a roskadozó kerti padon
és hallgatom,
hogy nektek
muzsikál a szél
a sorsába túl hamar
beletörődött
Nagyváradon.*

*Reátok gondolok
és a Magyar Református Énekeskönyv
461-ik énekére,
Lower Mason szerzeményére,
„Titanic-dalra”,
amit derékig
vízben játszott
az elsüllyeszthetetlenek hitt
brit hajó
zenekara:*

*„Mindig velem, Uram,
mindig velem...”*

*Uram,
fogadd be az enyéimet
és kérlek, hallgasd meg
csöndes fohászatomat.*

*Teszem ezt
annak terhe alatt,
hogy imáimban
Téged mindig
letegeztelek.*

Ámen.

KEMÉNYFI GÁBOR
Utolsó találkozás

Emlékezés Makovecz Imrére

– Nincs még bent – a kedves titkárnő kezét nyújtott.
 – De jól van?
 – Hát... igen.
 Gömbforma csend.
 – Üdvözlöm szeretettel.
 – Megmondom neki, hogy itt járt.

Mikor a sötétlő folyosón kifelé haladtam, éppen megérkezett.

Törékeny volt, mindenkinél törékenyebb.

– Szervusz, Imre.
 – Szervusz, kit keresel?
 – Hozzád jöttem. Ha van pár perced.
 – Gyere!

Ahogy előttem ment – lassan lépkedett –, vékonyka hátán ott volt a gömbforma csend. Kabátja félrecsúszott, alig volt alatta más, csak a már csontsovány, csak az a két szent lapocka, csak az az elfogyó test.

– Ül le! – mutatott már bent az asztala melletti robusztus székre.

Amint kabátját gombolni kezdte, felálltam, és hozzáléptem.

– Ne...
 – De...

A kabátot finoman lesegítettem, de szemérmességben azért a kezébe adtam.

Leültünk – ő az íróasztalához, én a szeretett székre.

– Hogy vagy?

– Nem jól – és elfogta valami görcsös köhögésféle. Majdnem egy percig – mozdulatlanul – szája elé tett kézzel ült, előrehajolva, hogy elmúlhasson a szorítón megszegett – mert az idő e percben megrepedt – bentrekedt lehet.

– Látod, ilyenek vannak – mondta, mikorra jobban lett.

Az asztal lába mellől egy flakonos vizet vett fel – kupakját csavargatta –, de nem ivott belőle.

Beszélggettünk. Ő rágyújtott.

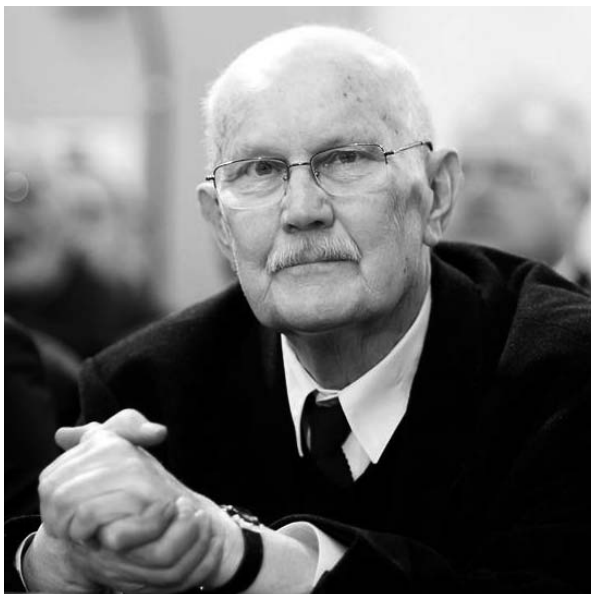
Arca szép és nemes volt.

Most is – mint minden találkozásunkkor – éreztem, a lét határfelületén tartózkodott.

A kedvenc tartományban.

Még Itt, már Ott.

Hogy beszélgetésünk alatt elsírta magát, mindenél megrendítőbb volt. Egy történetet mesélt el, meghatódott.

Makovecz Imre (1935–2011)

– Még most is sírok – elomló tekintetében élete benne volt.

Aztán másfelé terelődtek a gondolatok, milyenek a templomok, milyenek is az angyalok.

Az angyal szárnyfelfüggesztését kezdtem boncolgatni.

– Különös anatómiájú az emberi hát. Szemben a has, a mell egyszerű izomzatával, valami félelmetes rafinéria rejlik benne. A lapocka felső-harmad pontján van egy szinte lyukas rész, melyen át semmilyen izom nem köt, nem vezet, ez a felület a szárny csatlakozópontja lehet.

– Pontosan hol? – kérdezte. – Gyere, a hátamon mutasd meg!

Felálltam, hozzáléptem.

És kemény hátára tettem a kezem.

A lapocka szinte csak a csont volt. Ujjammal megérintettem azt a pontot.

– Itt ízesül.

Visszaültem a székre. Még szó volt pár dolgról. Az állapotáról.

– Testi nyavalyáink a referenciáink – mondtam. – Ez minden szellemi embernél így volt.

– Igen – válaszolt. – Ha felvállalsz valamit, jönnek a gondok. De mit akar velem az Isten?! – a hangjában megrendítő indulat volt.

Még egyet-mást elmondtunk magunkról – vigasztal, hogy elmondhattuk –, és már búcsúztunk.

– Erős vagy – szóltam, és felém nyújtott kezét hittel megszorítottam.

Szeretetével megtelt a gömbforma csend.

– Szervusz – köszöntem el –, az Isten áldjon, Imre.

– Az Ég áldjon meg, Gáborka – és még egyszer – utoljára – egymás kezét fogtuk.

ZELNIK JÓZSEF
**Nomád nemzedék
 negyven év után***

Kezdetben a kultúra leszállt a földre. Akkor még nem is kultúra volt, hanem az angyalok által énekelt és táncolt mennyei liturgia. Az emberek csak bámultak, úgy csodálkoztak, ahogy egy gyermek tud, majd szemérmes igyekezettel elkezdtek ők is énekelni és táncolni, és rájöttek, hogy az jó.

A hetvenes években Magyarországon néhány tucat fiatal arra szerveződött, hogy közösen énekeljen, táncoljon, faragjon, fazekasmunkát végezzen, szőjön, mert az jó. Ilyen egyszerű lenne a világ, ha még most is ott élnénk a kezdetek édeni légkörében, és egyáltalán nem is értenék az angyalok, miért olyan nagy vállalás a táncművészet, a néptánc, a népzene, a népművészet szerete. Csak akkor értenék meg, ha megmagyaráznánk nekik, mi a történelem. Az a történelem, amit mi sem értünk teljesen, és szerencsére először táncolni és énekelni kezdtünk, mert ha először a történelem értelmezésével kezdtük volna, akkor elment volna a kedvünk nemcsak a mulatástól, de az élettől is.

Most negyven év után talán mégis elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk azzal, mi volt a mi történelmünk, földi létezésünk elmúlt fél évszázada, és mit jelentett abban életünk és ajándéka, a népművészet újrafelfedezése, benne az ünnep, a tánc és a zene.

A mából nézve talán már jobban látszik, milyen kulturális világgörnyezetben jelent meg ez a népművészeti reneszánsz. Amikor leírjuk a reneszánsz szót, megdöbbenve kell tapasztalnunk, hogy minden modernkori tematizáló divatszavunkat át kell világítanunk: a reneszánsztól a felvilágosodáson keresztül a forradalomig mindet. Először talán azt az elképesztő közmegegyezést, hogy ezeket a szavakat csak pozitív értelemben lehet használni. Totális kérdéstilalom védi őket, mint a legmerevebb vallások legkeményebb dogmáit...

Érdemes megvizsgálni, milyen szellemi mélyáramlatok vezettek ide. Hová vettettünk, hová akár magunk által is?

De előbb vizsgáljuk meg, mi történt valójában az elmúlt fél évszázadban Magyarországon. Azonban most más szemszögből, mint a főirányú történészek, szociológusok, politológusok szokták. Az elmúlt armageddonos századot rengetegen elemezték már, és

átvilágították benne a magyar kultúra vonatkozásait. Szinte az az érzése az embernek, hogy túlelemeztek, és ez a túlelemzés vakít. Persze nem lehet valamit túlelemezni, legfeljebb egyoldalúan túlvizsgálni, mert az igazság keresése örök útkeresés. Ma már bántóan merevek azok a keretek, amelyeket sokszor egyoldalú ókori görög filozófiai elképzelések alapján a reneszánsz, a felvilágosodás és a humanizmus eszmerendszere határoz meg. Az így kialakult kérdéstilalomrendszer ma már merevebb szellemi szarkofágba zárja az emberi gondolkodást, mint az általa szétrombolt vallási dogmatizmusok. Ellenhatásként létrejött az őt támadó tradicionalista iskola, s így gondolkodásunk egy kettős taburendszer ösztüzeiben vergődik. Ám ez nem csupán újkori jelenség. Ismert az a régi kínai történet, hogy amikor megkérdezték az egyik császárt, milyen intézkedéseket tenne országa megmentése érdekében, azt válaszolta: „*Először is helyreállítanám a szavak jelentését.*”

A dolgok néven nevezése első látásra nem is lenne olyan nehéz ügy. Főleg, ha figyelembe vesszük azt a bibliai tételt, hogy csak az embernek van meg az a képessége, hogy megnevezze az állatokat. Ezzel a képességgel még az ördög sem rendelkezik. Tehát az ember képessége a dolgok megnevezése, sőt még a virágokat is ő kereszteli meg. Ezentúl az ördögnek is ő ad nevet, elnevezi Sátánnak, hogy mindenki tudja, ki ő és hol a helye. Némi túlzás, hogy mindenki tudja, mert valójában szinte senki nem tudja ki és mi ő. Mert, ha mi, emberek tudjuk csak megnevezni a dolgokat, a Sátán viszont ugyanazt a jelenséget meg tudja osztani. Ő a nagy Megosztó. Saját képét is megosztja bennünk. Eredetileg tudjuk, ő az Ellenség, mégis sokan úgy hiszik, azt hiteti el magáról, hogy ő Lucifer, a Fényhozó, egy féltékeny isten száműzöttje. Van azonban még egy ennél is nagyobb trükkje: ő a rejtettség, ő a rejtőzködés zsonglőrje. Bennünk is úgy tud rejtőzködni, hogy legrútabb ügyeinket széppé értelmezteti magunkkal magunkban. Így ő lesz a belső szövetséges ellenség, saját leleplezését is legtöbbször ő irányítja. Ezért szinte lehetetlen helyreállítani a szavak jelentését, visszaépíteni a lélek szakrális orientációját.

Az ördögűzés, ha „csak” kulturális is, veszélyes feladat. Mikor Jézus vitatkozott a farizeusokkal, vagy a ravasz megalkuvó szaduceusokkal, ő is zsembekerült ezzel a helyzettel. Felhívta a figyelmet, hogy nem jó az, ha a Sátánt a Sátán űzi ki. Ráadásul, ha még azt sem tudjuk, kit nevezünk Sátánnak, Belzebubnak. Belzebub a héber Baal-Zebub, annyit jelent: a „legyek ura” – ez egy gúnynév, ami a kánaáni isten Baal-Zebul („MagasztosBaál”) kifigurázása. Tehát az ellenségünk

* Részlet a *Magyar árkadia* című készülő kötetből

istene a mi sátánunk. Démonizáljuk egymás isteneit, így először csak mások isteneit tagadjuk, majd nincs megállás a nagy és általános istentagadásig. A huszadik századot valahol mélyen a permanens istentagadás és az abból is következő forradalmiság határozta meg. A két legnagyobb földi szélsőség százada volt. Ebből született az a hazugság-felhalmozódás, amit létező szocializmusnak nevezünk, s ami a huszadik század második felében meghatározta életünket. Innen kezdődik az a hajszálvékony ösvény, amin igazságainkat feltéve egyensúlyozgatjuk.

Ott éltünk Kádárkádiában, és most sorba vesszük, amit akkor láttunk, amit akkor nem láttunk, de most már sejtjük, ahogy akkor láttuk magunkat és őket a hatalomban, és ahogy ők láttak, figyeltek, figyeltettek bennünket. Ha ez nem az életünk lett volna, akkor azt is gondolhatnánk, hogy egy sci-fi, egy virtuálisan kitalált zavarosan spekulatív világ, amire az ember könnyen mondja, ha filmen nézi, hogy ilyen nincs.

Mi volt a nomád nemzedék?

Mivel huszadik századvégi életünket a nomád nemzedék nézőpontjából vizsgálom, először azt kell leírni, mi volt az a nomád nemzedék. Mi volt az a többszörösen rendszeridegen csodabogár, amitől a magyarországi bolsevik utódok és a csírázó liberálisok is fanyalogtak.

„Vannak mozgalmak, melyeknek mélyén időtlen gesztusok munkálnak” – ezzel a mondattal kezdtem 1981-ben a nomád nemzedék születésének tízéves évfordulójára megjelent kötet előszavát. Az egész előszó ott egyensúlyozott a politikailag kimondható és a kimondhatatlan határmezsgyéjén. Ki lehetett mondani azt az igényt, „hogy a változások által okozott bármilyen törések ellenére tudatában maradjunk életünk folyamatosságának”. Nem lehetett azonban arról beszélni, hogy melyek voltak a huszadik században ezek a törések. Például Trianon és az 1945-tel kezdődött hosszantartó szovjet megszállás. Hogy milyen dupla és tripla, sőt több fedelű rendszerben működött a magyar társadalom a szovjet megszállás alatt, azt éppen a Trianon-szindróma mutatja.

A hetvenes évek elején néhány tucat, majd néhány száz, később egyre több fiatal megalakította a Fialok Népművészeti Stúdióját és a Táncház-mozgalmat, ezzel elkezdődött egy furcsa játék a hatalom és közöttünk. Mind a két oldal hol jobban, hol kevésbé, de cinkelte a lapokat. A hatalom – ami tudvalevőleg nagyon éber, amíg bele nem fárad – egyből észrevette, hogy itt egy alternatív, szabadabb ifjúsági kezdeményezés

indult, ezért kétfrontos harcot (Kádár kedvenc machiavellista kifejezése) indított. Totális belügyi megfigyelést szervezett, valamint utasította a KISZ KB-t, hogy támogassa a kezdeményezést anyagilag úgy, hogy egyre jobban vegye saját befolyása alá. Mi viszont bevonultunk egy kulturális szakmai intézmény, a Népművelési Intézet háttér-szárnyai alá. Ebben az intézetben Aczél György, Kádár kulturális és valódi helyettese már építette azt a bázist, ahol a polgári ellenzék meghúzhatja magát. Erre a „farvízre” kapaszkodtunk mi rá ún. nemzetiek, népiek. Persze ravaszságunk Aczélnek is jól jött, mert a hozzá közelálló polgári világ ellenzéki építkezését sokszor velünk, „nacionalistákkal” elfedhette, mikor őt, mint Moszkva-ellenes, „liberális”, nyugatimádó elhajlót Kádár balosai Moszkvában feljelentették. Kádárnak, ha volt zsenialitása, akkor az a proli machiavellizmusa volt. Kitűnő érzékkel egyensúlyozott a Moszkva-hű, ultrabalosok és az Aczél vezette rejtetten nyugatos, „liberális” csoport között. Kádár észrevette, hogy neki, ha hosszútávon hatalmon akar maradni, akkor meg kell adni a császárnak, ami a császáré. Tehát alapvető kérdésekben mindenáron (bárki bármit mond is utólag, mindenáron) ki kell szolgálni a birodalmat. De azt is észrevette, hogy pilátusi helyzetben van. Nem elég a birodalmat szolgálni, ki kell egyeznie a Szanhedrinnel is, mert különben elkaszálják a birodalmak központjaiban, Keleten és Nyugaton egyaránt. Ez adta Aczél György rendkívüli védeltségét, és ezzel a kultúr-pápa zseniálisan élt is. Kádár szerepéből, krumplistésztás önuralmából talán csak egyszer esett ki. A nyolcvanas évek második felében nagyon megbarátkozott Madaras Józseffel, a színésszel. A sűrű találkozások miatt Józsi vette a bátorságot, hogy kultúrpolitizáljon, és naivan elkezdte szidni Kádárnak Aczélét, és ecsetelte ártalmasságát a magyar kultúrára, csak úgy balosan, józsefattílán. Eleinte Kádár mosolygott ezen, mikor azonban a színész erőszakosan többszörre elővette a témát, a főtítkárr kiborult és jellegzetes hangnemében azt mondta: *hát lőjék le Aczél elvtársat!* Többet nem fogadta Madarast.

Kénytelen vagyok szellemileg csatangolni Kádárkadia bozótos ligeteiben, mert látom, másoknál máshol, hogy a túl egyenesre vágott ösvény nem leleplezi, hanem inkább csak cizellálja azt a hazugság-felhalmozódást, ami a Kádár-rendszerrel kapcsolatban létrejött. Különbösen is egy történetnek saját akarata van. Hagyjuk élni, talán úgy kevesebbet tévedünk.

Valamikor a hetvenes években megkerestem Makovecz Imrét, akit akkor még saját szakmája se nagyon ismert, hogy Tokajban építsünk egy alkotóházat

fából. Ahogy most felemelkedik emlékeimből ez a ház, úgy érzem, akkor azért kellett megépíteni, hogy most pontosabban, mélyebben tudjam mindazt elmondani, amit szeretnék. Némely sinto templomokat szoktak úgy építeni, hogy szétszedhető legyen, és egy új nemzedéknek újra fel kelljen építeni, és így tanuljon bele a hagyományba, hogy a hagyományok aranyágának eredeti teljessége minden reformtól és forradalomtól mentesen érintse meg.

A templomot nem szabad átalakítani, az oltárt nem szabad megfordítani, mert felfordul a világ. Kell az életben egy biztos pont, ahonnan rálát az ember az eredet céljaira és mérni tudja a változás irányát és hogy az a változás milyen célt szolgál. Ennek a helyzetnek a felszámolása – hívja az magát akármi-lyen „jóképű” izmusnak, akár liberalizmusnak és humanizmusnak is – ez az ösbűn. Nincs más

ösbűn. Ezért kell a történetet, történetünket elmesélni, mert ez az egyetlen tanulság, és nem az állami történelemoktatás, ami már régóta nem más, mint egymásra hivatkozó vagy egymást egyoldalúan tagadó történelemhamisítások állandó körforgása.

A mi létező szocializmusunk, de a létező kapitalizmus szintűgy először és legszélsőségesebben ennek a folyamatos emberi történetmesélésnek a lehetőségét szüntette meg, és lebontotta annak képességét is. De a gyökerek mélyebbek. Talán ott kezdődnek, mikor egy kultúra, mint például az európai, összes történetét vallásos erővel egy nép kreált őstörténetéhez (melyik őstörténet nem kreált?) rögzíti, s ezzel egyirányú, merev sínre tesz egy civilizációt. A haszid zsidók között mesélnek egy történetet a történetmesélés képességéről és képtelenségéről.¹ Egy nagyon gazdag ember megfizet egy rabbit – aki nagyszerű mesemondó hírében áll – hogy az ő családi ünnepségén meséljen. A rabbi sok kilométert utazik a gazdag ember házáig, ám egész este, de még

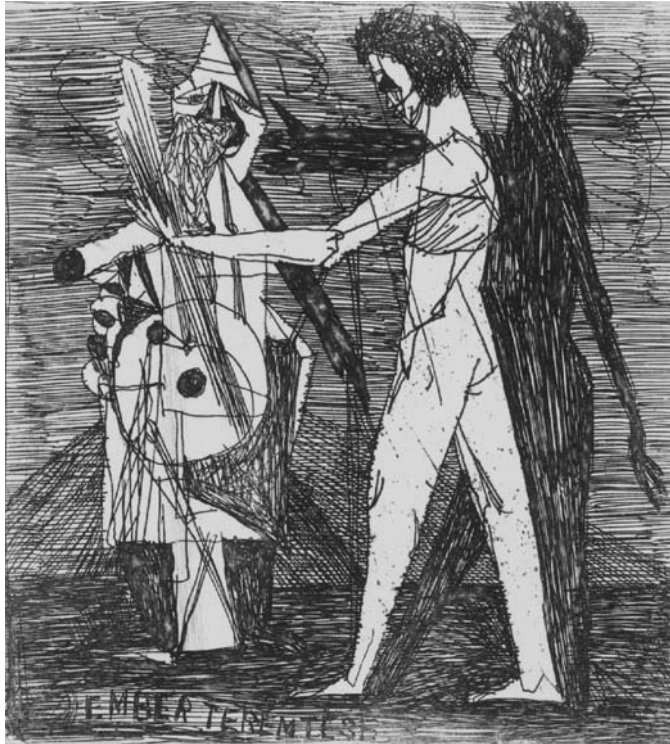
másnap sem jut eszébe egyetlen történet sem. Végül az ünnepség véget ér, és a rabbi erősen szégyenkezve távozik. A hazafelé vezető úton eszébe jut egy történet, visszamegy és elmondja. A gazdag ember megdöbben, rájön, hogy ez az ő története arról, hogy milyen család módon érte el a gazdagságát mások szenvedése árán.

Nehéz kérdés viszont, hogy éppen most, mikor az egész világot már egy általános történetmesélési tilalom sújtja, és szklerotikus a képesség is, mit lehet tenni. Talán házat kell építeni, olyat, mint a tokaji, és inkább úgy, ahogy a *karok* nép tette. Ezek a kaliforniai őslakosok külön házat építettek a régi történetek elmeséléséhez. Ennek a háznak a padozata maga a föld. Középen egy lyuk van és úgy tartották, hogy a régi történetek ebben a lyukban vannak. A mesemondó énekel ennek a lyuknak, hogy előhívja a történeteket, ám azok rendkívül

szégyenlősek, nehezen jönnek elő. Ha véletlenül előjön egy, akkor a mesemondó gyorsan és felfokozott indulattal mondja el, nehogy idejekorán visszacsusszanjon a lyukba. Jöjjenek hát föld alá bújó, szégyenlős történeteink! Minden tisztességesebb mesélő természetesen előljáróban elmondja: nem tudom, hogy pontosan így történt-e, de ha elég sokáig hallgatód a történetet, meghallod majd, mennyire igaz.

Politikai árkádok

A nomád nemzedék élethelyzetének a megértése szinte lehetetlen a politikai történelmi háttér megvilágítása nélkül. Nem szeretném most a kialakult történelemértelmezési sémákat felmondani, mert azok mára nagyrészt kiüresedtek. Ráadásul az egyoldalúan marxista értelmezéseket felváltotta az egyoldalúan neoliberális dogmák túlsúlya. Jellemző, hogy az elmúlt húsz év Magyarországra is csak helyyel-közzel jutottak be azok a szerzők, akik világunkat nem ateista, materialista, egzisztencialista nézőpontból szemlélték. Jel-

Az ember teremtése, a gép teremtése (rézkarc, 1959)

¹ Susan Strauss: *The Passionate Fact* című művében elemzi így a történetmesélést.

lemző, hogy Eric Voegelin korszakos politikai-filozófiai munkásságából eddig egyetlen könyvet sem fordítottak magyarra. Egy olyan szerzőtől, aki a huszadik század megkerülhetetlen politikai filozófusa volt. Természetesen, mint minden nagy ember, elhelyezhetetlen volt a táborok fiókjaiban, nem állt sem jobb, sem baloldalon, nem volt idealista és materialista sem. De nem ez volt a legnagyobb bűne, hanem a gnózis-probléma, a gnoszticizmus kérdésének a mély feltárása. Voegelin szerint a gnoszticizmus nemcsak az antikvitásban fellépő vallási irányzat volt, hanem egy folyamatosan létező gondolkodásmód, világkép, amelynek hat jellegzetes vonását sorolta fel:

1. Elégedetlen a helyzettel, mert azt egy negatív világba vetettségnek fogja fel.

2. A világ rosszul van teremtve, ebből következik minden baj. Tehát a világ tökéletlen, és nem az ember.

3. A világ rossz vonásai alól lehetséges a megváltás.

4. A világ megjavítása, megváltoztatása történelmi folyamat révén érhető el.

5. A világ megváltoztatása, megváltása az ember saját erőfeszítésétől függ.

6. Ezért a gnosztikus feladata a változtatás receptjének a kidolgozása (ő a forradalmár alkimista), a rossz alóli megváltás módszerének a megismerése. Ez a *gnózis*, a tudás. A gnosztikus prófétaként lép fel, megváltó tudását hirdetve az emberiségnek.

Voegelin kimondja az ítéletet: „A gnosztikus gondolkodók – mind az ókoriak, mind a modernek – az elidegenedés nagy pszichológusaiként a prométheuszi lázadás örökösei.”

Ezt követi végső igazsága: „a gnosztikus mozgalmak körébe tartozik a progresszivismus, pozitivismus, a marxizmus, a pszichoanalízis, a kommunizmus, fasizmus és a nemzeti szocializmus.”

Ebből a tételből és könyvei tételei és pontos bizonyításrendszeréből kiderül, hogy fasizmus és kommunizmus mélyen egylényegű jelenség. Az új gnoszticizmus lényege, hogy tagadja: az Isten és az ember, a világ és a társadalom, a lét eredeti közösségét képezi.²

Kádárkádikiában való nomád létezésünk a marxista létező szocializmus időszkára esett. Jellemző volt erre az időre, hogy maguk az ideológusok sem tudták, hogy valójában milyen mély szellemi áramlat határozza meg gondolkodásukat és nyelvhasználatukat. Ebben az időszakban jelent meg egy könyv a *Második prométheuszi forradalom* címmel.³ A szerző észre sem vette, milyen mélyen igaza van, mikor Marxot és izmusát második prométheuszi forradalomnak nevezte. Csak ő azt hitte, hogy az egy pozitív dolog.

Az úgynevezett modern gondolkodás hőse, megkérdőjelezhetetlen szentje lett Prométheusz. „Imádata” az ókori görögöknél kezdődött. Hésziodosz, a bioitai parasztköltő szerint még

vétkes az istenek ellen ravaszkodó Prométheusz, mivel Zeus az értelmes rend őre, aki ellene lázad az eleve bűnös. Ráadásul ez a lázadás hosszabb távon kudarcot vall. Így többet árt, mint használ az embereknek, akikre pedig többnyire farizeus módon hivatkozik. Tehát ógörög földön a Kr. e. 8. század végén még az archaikus rend uralkodott, melyben az erkölcsi értékek, jogrend, igazságosság (diké) még az isten(ek) és az ember szövetségéből származtak. A Kr. e. 5–4. században világképfordulat volt. Ekkor lett az istenek ellen ravaszkodó, lázadó emberből, Prométheuszból hős, félisten. Aiszkhülosz műve (valószínűleg nem az övé) *A leláncolt Prométheusz* jelzi a fordulatot, de legalábbis, a fordulat csíráit. A modernkori gondolkodás ennek a Prométheusz-képnek az áhítatában született, és elvégezte az „értékek átértékelését”. Nem véletlen, hogy az emberi hübrisszel áthatott művészet legkedveltebb, újra és újra feltűnő motívumai közé tartozik Prométheusz. A klerikalizmus elleni lázadását istenta-

Emberpár

2 Rövid bemutatásomban G. Fodor Gábor: *Kérdéstilalom* című könyvének összefoglalását követtem.

3 Vitányi Iván: *Második prométheuszi forradalom*, Bp., 1971.

gadássá kiteljesítő felvilágosodásnak egyik központi figurája lesz, természetesen az önállóságáért, saját szellemi szuverenitásáért küzdő személyiség nemes szerepébe öltöztetve, mint Goethe Prométheusz című versében. A modern ember, a fauszi ember benne találta meg istentagadásának és mérhetetlen hübriszes önmegvalósítási vágyának igazolását. A marxizmus ateista, materialista utópiájához keresve sem lehetett volna jobb „szentet” találni, mint Prométheuszt, azt a lázadó titánt, aki kimondta, az „ember minden tudása entőlem való” (Aiszkhülosz).

A létező szocializmusban ezt a világgépet permanens forradalomként mutatták fel úgy, hogy egy duplafedelű hazugságként az emberektől éppen a szabadsághoz és a személyiség szabad kiteljesedéséhez való jogot vonták meg. Ráadásul mindent ebben a hazugságfelhalmozó keretben kellett értelmezni, így a művészetet és a népművészetet is.

A létező szocializmus, avagy a vak barlangja

Descartesnak az *Értekezés az értelem helyes használatáról...* című művében van egy példázat a vak barlangjáról. Ebben azokról a bölcselekedőkről szól, akik „ahhoz a vak emberhez hasonlítanak, ki, hogy kára nélkül megverekedhessék valakivel, aki lát, azt egy igen sötét barlang aljára vezeti”. Így éltünk mi is a létező szocializmusban. Barlangból barlangba kerültünk. Platon barlangjából a vak barlangjába. A vak, egy állandó napi politikai értelmezéssel megerőszkolt újgnosztikus és kabbalista gyökerű ateista dialektikus materializmus fojtogatta a szellemi életet. Ehhez biztosított hátteret Marx állandó racionalitásra hivatkozó, valójában okkult és mélyen hazug eszmerendszere, amely a lázadás és a forradalom szentté avatását szolgálta. Már doktori disszertációjában, amit a demokritoszi és az epikuroszi természetfilozófia különbségéről írt, meghamisította Aiszkhülosz *Leláncolt Prométheusz* című művének a lényegét: azt, hogy az eredeti összefüggésben Prométheusz istentagadása lelki betegség. Voegelin kimutatja ezt *Wissenschaft, Politik und Gnosis* című könyvében:⁴ Marx, a „spekulatív gnosztikus” a kiszakított idézzel manipulál, tudatosan csal, ráadásul ennek tudatában „démonikusan” ragaszkodik a lázadás pozitív toposzához. Ezzel – főleg a gazdasági-filozófiai kézírataiban

kifejtve – az a célja, hogy a létfolyamatból kizárja a transzcendens létet, és így az embert önnön műveként tüntesse fel.

A létező szocializmusban, a vak barlangjában ez volt az egyik „világítás”, a vakítás világítása. Ráadásul ezt a vakítást ez a rendszer egy totális nyelvi terrorral bástyázta körül. Kialakított egy prométheuszi szótárt, aminek a legszentebb szava a forradalom szó lett, s amiben a beteljesülést, az új teremtést a világforradalom ígérete jelentette.

Második prométheuszi forradalom: lehet-e ennél hízelgőbb képletet kitalálni az önmaga vakításában is az egyik legszélsőségesebb rendszernek. Az ideológia centrumában a forradalom volt. Ezt „ragozta” a szolgáló képzelet permanens forradalommal, mindennapi forradalmisággá, és így tovább. Eme mag körül gravitált a szocialista kultúrának nevezett álvallás. Ezt a beszédet gyorsan elsajátítottuk és bevontuk játékunkba. Ha valami fontosról akartunk beszélni, csak hogy beszélhessünk a témáról, a végére odabiggyesztettük a hivatkozást a szocialista kultúrára. Ezt neveztük vörös faroknak. A legegrotikusabb és irracionálisabb témák is átmentek a cenzúrán, ha rajta volt a vörös farok. A legzseniálisabbban és egyben legcinikusabbban használta ezt a technikát Jancsó Miklós és Hernádi Gyula. Például *Égi bárány* című filmjükben okkult és ezoterikus szimbólumrendszer mozog nagy vörös farokkal. A nagyközönség mivel nem volt tisztában ezzel a világgal, egyszerűen zavarosnak tartotta ezt a művet, de a kommunista cenzúra sem értette vagy nem akarta érteni, vagy az 1945 utáni agymosás után már nem tartotta veszélyesnek. Jellemző – ahogy a korabeli ügynöki jelentésekből kiderül –, hogy veszélyesebbnek találták Konrád Györgyék akkor lázadó rendszerkritikáját, mint Hernádi Gyula ezoterizmusát. Az ügynökökön keresztül ezért különböző kecsgetési technikákkal (megjelenés, színpad, külföldi bemutató) nyomást gyakoroltak Hernádira, hogy tartsa távol magát Konrádétól. Addigra már minden nyomát eltüntették annak, hogy az úgynevezett szocialista kultúra milyen okkult tanokból eredt. Már senki nem tudta, vagy nem merte szóvá tenni, hogy a Gorkij és Lunacsarszkij által megszerkesztett marxista valláspótlék, az empiriokriticizmus, az energetizmus, a teozófia, Nietzsche Dionüosz-kultusza többnyire okkult interpretáción alapult.⁵ Ők, az istenépítők a kollektív humanitást éltették. A tömegek látens energiájának galvanizálásában reménykedtek. Kollektív halhatatlanságot ígértek és magasztalták a forradalom érdekében hozott önfeláldozást. Ezeket az árulkodó kezdeti elképzeléseket aztán később elleplezték úgy, hogy

⁴ Eric Voegelin: *Wissenschaft, Politik und Gnosis*, München, 1959.

⁵ Erről bővebben szól a B. G. Rosenthal által szerkesztett *Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában* című könyv Bp., 2004.

például Gorkij megmaradhatott vörös-farkos hivatkozási pontnak. A *Nomád nemzedék*-kötetben Vitányi Iván is így használja a hetvenes évek új népművészeti mozgalmának védelme érdekében. Szerinte a népművészet Bartók és Kodály szellemében kap szerepet a szocialista művelődéspolitikában. Megvédi a két zeneszerzőt, hogy nem a polgári művészethez tartoznak, hanem Gorkijjal és József Attilával együtt „a szocialista művészet első világrangú képviselői”. Azt, hogy Vitányi – aki művelt ember – ezt komolyan gondolta, vagy csak a rá jellemző cinizmussal mosolygott is azon, amit írt, csak ő tudná megmondani.

Akkori világunknak azonban ez csak az egyik tudatos vagy tudatlan tévedése volt. Talán nagyobb hiba volt (és most is az) az utópizmus mérge és állandóan csábító kísértete. A szellemileg védtelen tömegeket könnyű elvarázsolni egy szép új világ ígéretével. Pedig történelmi tapasztalat, hogy ez a szép új világ mindig „állatok farmjává” változott. Legegyértelműbben a nácik mellett a szovjet kommunizmusban. Ezt a világot is a nyelve leplezi le. Már ennek a világnak az elnevezéseiben is látható (lenne) miről van szó. Morus Tamás Utópia elnevezése a görög *u*-fosztóképző és a *toposz* (hely) összetételéből származik és valami olyasmit jelent, hogy „Seholsincsország”. William Morris a másik nagy utópista művének címe: *News from Nowhere* (Hírek Seholsországból). Hogy elérjünk Utópiába természetesen mindennek fejlődnie kell, az embernek, a társadalomnak, a tudománynak, a művészetnek és a népművészetnek is, új közösségi művészetté. „Új közösségi művészet természetesen csak olyan társadalomban lehetséges, amely maga is közösségi, tehát a szocialista és különösképpen a kommunista társadalomban, mely a közösség eszméjét kiteljesíti” legalábbis Vitányi szerint. Mi ezt akkor nem vártuk ki, hanem énekeltünk és táncoltunk tovább, egészen addig, amíg meg nem öregedtünk, mint a fű, a fa, a virág, és mint az ember.

A táncház mozgalom igazi szellemi vezetője Csoóri Sándor volt. Ő volt a hetvenes években a magyar kulturális élet garabonciás szelleme. Rendkívüli helyzetű tehetséggel egyensúlyozott lehetőségek és lehetlenségek között, porcelánként egy elefántboltban. Ráadásul ehhez az egyensúlyozási készséghez egy cizellált nyelvi szinten előadott esszéisztikus gondolkodás társult: többek között Németh Lászlótól és József Attilától ihletetten és a szürrealistáktól „fertőzötten”. Az egyik 1971-es rövid esszéjének a címe filozófiai alapvetés: *Élni az idő közepén*. A pontosan megtalált tételt így fejtí ki: „A kultúra – lett légyen népi vagy magas kultúra – mindenkor közösségeket teremtő

erő. Ahol megnyilatkozik, épp a fejlődésről, a haladásról derül ki, hogy az igazi haladás: nem az egyirányú előretörés, hanem a minden irányú kiteljesedés. Dolgunk tehát: élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének a közepében...”

Mi néhányan, akik akkor alapítottuk a Fialok Népművészeti Stúdióját, azért kerestük meg az akkor negyvenéves Csoóri Sándort, hogy támogasson bennünket. Egy olyan embert, akinek akkor semmilyen párt vagy állami funkciója nem volt, mégis egy nomád fejedelem méltóságával galoppozott az akkori Magyarország párttitkárokkal, rendőrökkel, ügynökökkel, irigy félelmekkel valamint kommunistává vált Túri Danikkal és Doktor Faustusokkal aláaknázott terepein.

Így az sem véletlen, hogy Csoóri hetvenes évek végén megjelent *Nomád naplója* ihletett bennünket, hogy magunkat nomád nemzedéknek nevezzük el. Ez lett annak a kötetnek is a címe, amelyben 1981-ben bemutattuk ezt a fellegajtó nyitogató nemzedéket.

Vajon mi mozdul a társadalomban, a levegőben, a lélekben, hogy egyszer csak kialakul egy életérzés és összeállnak a fiatalok nem valami ellen, hanem valamiért, ami nehezebb. Ha valami ellen fognak össze, lehetnek mártírok vagy az elmúlt kétszáz év divatja szerint istenített forradalmárok. Főleg, ha azt üvöltözik, hogy akasszátok föl a királyokat. Senki sem kérdezi: a rosszakat és a jókat is? Vagy, hogy éljenek a forradalmárok úgy általában, ha jók, ha rosszak. Vajon mi mozdul akkor, ha nem forradalmat akarunk csinálni, hanem csak élni tisztességgel – az utópiákból megtérve – az idő közepében. Két dolog biztosan; a hatalom és az ideológia, főleg az életre irigy ideológiák.

A hetvenes évek látszatra egysíkú – marxista, materialista – ideológiai irányultsága mögött egy sokszínűen zavaros ideológiai légkör terjengett. Ezt természetesnek is tarthatjuk, mivel egy valódi és szellemi diktatúra által lefojtott viták nélküli, ezért álvitákkal (pl. mindennapi forradalmiság) teli kulturális életben végig nem gondolt, megrágtatlan tételek burjánzottak. Kerülgették a létező szocializmus értékzavaros életérzéseit. Hogy milyen életérzéseket, azt jól írja le a következő idézet: „»Kinek a fia vagy te?« kérdezte kétségbeesetten 1970 körül egy vadnak tűnő kamaszkort megélt ismerősömet az anyja. Kinek a fia vagy, kérdezte, mert tudni akarta, hogy J. honnan tett szert arra a szép szokására, hogy nem pusztán felteszi a fotel karjára a lábát, de ellopja az apja cigarettáját, a virágföldbe nyomja el a csikket, házibulikon belerókázik idegen családok másnapi levesébe, és alkalmanként merő kedélyességéből értékes tárgyakat hajigál ki az ablakon. »A szerencse fia, a korom büszke gyermeke vagyok«,

válaszolta nagy örömmel J., és világossá tette, hogy és mint állnak a dolgok a családi hagyományokat illetően. Így éltünk Pannónia helyén.”⁶

A nomád nemzedék így nem akart élni, ezért elhagyta ezt a világot. Nem dacosan, nem lázadón, nem forradalmian, hanem szelíden, mint aki félrelép valami undorító fenyegetés elől. Ettől a hatalom is megdöbrent és a modernista ideológiák szajkózói is. A hatalom lesben állt és fondorlatoskodott. Aczél György így: Kedves Koltay Elvtárs! Levelével kapcsolatban megemlítem, hogy számomra soha nem volt probléma az Ön által említett kérdés, hogy „a néphagyomány, a folklór hogyan illeszthető be szervesen a nemzeti kultúrába.”⁷ A nagy manipulátor azt is kifejti, hogy szerinte a nemzeti kultúrára épül a szocialista kultúra, sőt az ő internacionalista eszméi és a nemzeti kultúra elválaszthatatlan. Ehhez persze Trockijnak és Leninnek lett volna néhány szava, ha az egyiknek egy jégcsákány meg nem nyitja a „tudat” magasabb dimenzióit, és ha a másikat kommunista „vallásalapítóként” nem mumifikálják.

A modernizmus sablonjai felől nézve is nagyon gyanús volt ez a népművészet felé fordulás, ezért mórckáz lendülettel be is skatulyázta a maradiság és haladás primitív dualisztikus sablonjának negatív részébe. Ebben a felfogásban az eredeti népzene előadása nosztalgia és felmelegítés, szemben például a versmegzenésítéssel, ami új minőség létrehozása. Annak, aki az idő közepén él ez nevenséges képlet, mert állandóan gyakorolnunk

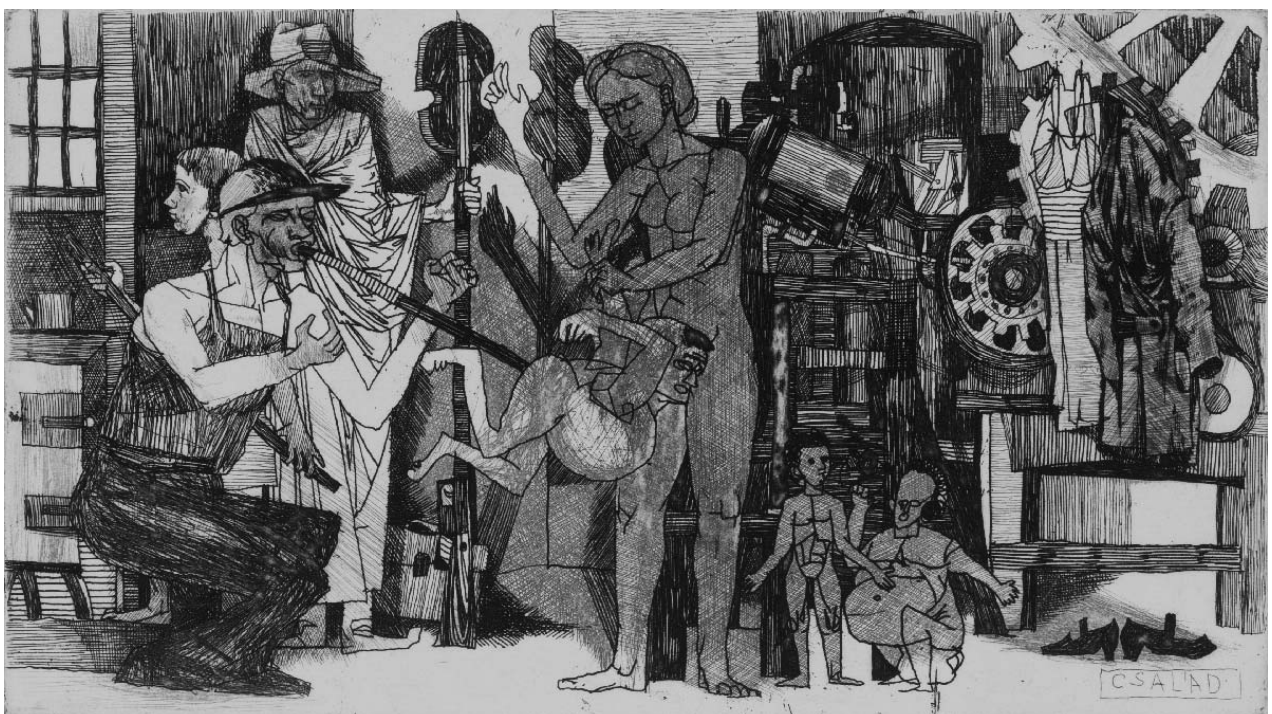
kell magunkat az évezredek hagyományban, hogy az évezredek képletek biztos ismeretében alkossunk, amikor annak van ideje, újat is. Különben a hagyomány állandó felszámolását végző újításkényszer fel is számolta az európai művészetet.

A másik kritikai címke, hogy a táncház-mozgalom kivonul a társadalomból egy üvegúra alá: „Ahelyett, hogy a külvilág feszültségeit hoznák be magukkal, néhány órára légmentes üvegúra alá kerülnek a táncház látogatói, akár egy panoptikumban.”⁸ Ebben a tételben a mindennapi (ál)forradalmár kéri számon az osztályharcos forradalmi lendületet tánc közben, vagy ha kell az ágyban is szociologizáló felsőbbsséggel. Ráadásul még úgy is álságos a dolog, hogy micsoda feszültséget vitt volna be egy diktatúra feszültségmentesített világából. Ez a mozgalom valójában ennél messzebbre ment, a társadalmi életből kitiltott szabadságot és szabadságvágyat vitte be, és a szabad tánc közben felszabaduló örömmel akkumulálta magába, és átmentette jobb időkre az értékekkel szövetséges emberi szabadság felemelő érzését. Nem úra alá vonult, hanem a lélek örök szabadságburkát vonta a lefojtott életben nehezen átmenthető örök emberi értékek köré.

6 György Péter: *Apám helyett* című könyvéből való idézet.

7 Aczél György a Minisztertanács elnökhelyettesének levele Koltay Gábor V. éves műegyetemi hallgatónak.

8 Báron György: *Városi népzene – közösségi zene?* Mozgó Világ, 1977.

Fantasztikus üveggyár / Család (1963, rézkarc)

TAMÁS MENYHÉRT
Reményország

(Ébredőben)

*Elme után a szó,
már-már kioltottan,
alig, de tart a dac,
türelmére lobban,*

*fényére hajt az út,
iramára biztat,
visszaigélt ígét;
magunk-íze ízt ad.*

(Ma sem)

*Szárnyra vágytunk, ma sem
vágyunk kevesebbre,
midőn, e föld megint
Hazakerekedne!*

A remény továbbírása

*Ki itt belépsz, próbálkozz újra a reménnyel,
(csak az aszályos embernek nincsen reménye),
a titok nem titok többé, a szándék sem: nyis-
sunk rést, világrést e régtől dacoló népnek;
előbb-utóbb megnyílik alatta az Idő szakadé-
ka... Forr, újra forr, hevében lázasan gyógyít
a jövődölt jóslat, úgy tetszik, ezredjére is el-
marad a látvány, kézenfog a pillanat, mely
megtanít fölnevetni e földalji világra!*

Érkezésünk 70. esztendejében

*Bukovinai székelyek a Budavári
Nagyboldogasszony-templomban*

*Boldogasszony, Anyánk, himnuszol
a lélek, az összegyűlt; éneklő erő,
színednek előtte szakaszol a fohász,
Templomodban templomainkat látjuk,
templomainkat halljuk, a falak éke
mögül eleink arca, szabdalt ideje
vértük elő, Ne felejtkezzél el, szól,
egybeszól a nemzeti ének, hálával,
kik máig-utunkat megérhettük, há-
lával, kik honi oltalmadat könyörgik!*

Templomünnep után

*Villan a toronyég,
felgyúlt szívünkre szédül,
mélyén az imavég,
haza-félszékű reményt szül...*

K. P. 70

Mesterköszöntő

*Kő Pál és a lova –
fölfehérő nyoma,
közelítve-tova
büszkell idehova,*

*Lova mellett, István;
égi tanúsítvány:
Ím, ahol én állok,
ott a Te országod!*

KŐ PÁL A szárnykészítő festő

Kondor Béla arca

Barátai Samunak hívták.

Mágneses erőtér vette körül. Lényéből sugárzott a szellem és a szeretet.

Az első pillantásra a keze tűnt föl; a szép, energikus kezek. Az arca nyugodt volt, széles és gazdagon mintázott, bár az is lehet, hogy Melocco hatalmas Kondor maszkjának képe ivódott belém.

Régen történt, amire emlékezni kell – miért is ne hagyna cserben a memóriám olykor? A szeme színére nem emlékszem. Feketekeletes szemüvege mögött fürkésző szempár lakott. Lehetett szürke, sötétzöld, talán acélkék, nem tudom. Nagyon emlékeztetett egy filmrendezőre, pontosabban mondva: A filmrendezőre. Emlékszem viszont hirtelen fölcattanó gúnyos kacagására. Hangja barna színű, simogató. Elnézően és bölcsen hallgatta a körötte vitatkozókat. Néha annyira magába fordult, befelé figyelt, mintha ott sem lettünk volna, ott sem lett volna. Aztán egyszer csak megszólalt, és ebből fényesen kitűnt: többfelé is tud egyszerre figyelni.

Nagyon egyszerűen fogalmazott. Érthetően. Ám az idő teltével fölbukkant a szavak mögötti szürrealisztikus jelentésréteg.

A szem ellát, ameddig ellát, s azután, a horizontális csíkok úgy rendezik a föld gömbformáját, hogy a pusztai ember meglát a távolban egy jegenyefasort, tőle jobbra az égre nyújtózó templomtornyot, és ekkor következik a káprázat! Merthogy a művészember – történetesen, ha festő, vagy költő –, a horizont mögé is lát, ott is látja tovább a tájat. Lát egy-egy tanyabokrot, odébb hatalmas szalmakazlat, amiről kezükben nyitott esernyőkkel apró kacagó gyermek-sereg ugrál alá, a kazal alatt kutyák csaholnak, és roppant módon élvezik azt a sérűskerti karnevált. Látja a távolodó, v-alakban röpködő madarakat, hallja a szárnyak csattogását. A Kondor-kékre festett égen egy ragadozó tapossa a levegőt, verdes és figyel, majd hirtelen, mint egy kődarab zuhan alá áldozatára...

Álmok és ábrándok. A fantázia meglódul, mint a kezdeből kiejtett, vízzel teli vödör, esés, zuhanás, lehullás, alászállás, bukás – írja, rajzolja és mondja a Mester, mert ezek gyakori szavai.

Köszöntjük a 70 éves Kő Pált.

A *Boldogságtöredék* és a *Jelet hagyni* című kötetek költővé avatják. Nagy László, a költőfejedelem és Pilinszky János szeretik Kondort. *Megittam az életem felit* című verséből ezt a három sort azért idézem, hogy szólaljon meg végre Ő.

Halljuk ezt az összetéveszthetetlen hangot!

*„...farkasfogakat növeszteni báránybőrben,
szent disznóságokat követni el,
amikor mindenki odanéz...”*

Kondor repülni vágyott! Erre enged következtetni a sokféle tehetség-felmutatás. A rajzoló, festő, költő, zenélő ember. Ez mind Ő volt. Repülő szerkentyűket épített, fotózott, és hányféleképpen tudott rajzolni ez a szent ember, te Úristen, akiben az angyal és az ördög egyformán jelen volt?! Ezt nem tudom...

Azt viszont tudom, hogy amikor nagyon nem jutott eszembe semmi új munka kezdetekor, akkor Kondorhoz fohászkodtam. Elővettem egy katalógusát, kötetét, és rövid idő múlva beindultam, mert inspirált. Rajzainak megszámlálhatatlan sora – szépséges angyal, kerubok és repülő lovak, lepke szitakötő, a Darázs-király... – számunkra mind reveláció.

Ikarosz és Daidalosz zuhanása, Gagarin hősi próbálkozása, Armstrong diadalmas lebegő sétája a Holdon. Itt tartunk Kondor látomásainak tanúiként. A hófehér gyolcsingben ünneplő festő sétál a művésztelep kertjében. Ünnepli az életet. Csak később tudjuk meg, hogy alig van rövid életéből néhány boldog hónap hátra. Napfényes délután van, tompa kék árnyékokat fektet a park fűvére a halál.

*

Kecskeméten 1972-ben együtt éltünk a Művésztelepen hosszú hónapokig Kondorral. Mi, a fiatal hajléktalanok és a nálunk hat-tíz évvel idősebb mesterek. Nekik már volt lakásuk, műtermük, nekünk meg reményünk, hogy egyszer lesz.

Az akkori szólás szerint: „A magyar értelmiségnek két útja van. Az egyik az alkoholizmus, a másik járhatatlan.” Ez a „három Té” időszaka. És mégis: számtalan nagyszerű ember akadt, akit nem lehetett megtörni. Talán Isten titkos litániáira jártak el?! Tartotta őket a hit, remény és a szeretet.

Latinovits Zoltán, Nagy László, Kondor Béla, Sarkadi Imre, Huszárik Zoltán... De említhetném Bauer Sándort is, akit ma kevesen ismernek, de ő volt az a fiatalember, aki magát benzinnel lelocsolta, és a Nemzeti Múzeum kertjében mint élve égő emberfáklya tiltakozott a hazug Kádár-rendszer ellen 1969-ben.

A történelem homokórája egykedvűen perog, és mi 1972-ben igazán nem bíztunk a változásban. Az akkori választások formálisak és megalázóak voltak. A hatalom szesztilalmat rendelt el azokra a napokra. Árván és hitehagyottan, kínosan józanul kapaszkodtunk egymásba, mi a rendszer száműzöttjei, internáltak saját hazánkban, a Kecskeméti Művésztelep sivár étkezdéjében.

*

Később személyes élményeim is voltak Kondorral. Egy ízben rajtakaptam a művésztelep ebédlőjében, reggeli előtt, hogy hároméves kisfiamat, Boldizsárt az ölében tartotta, és meghittten beszélgettek. Én lélegzetemet visszafojtva hallgattam őket egy ideig. Kondor csúnya szavakra tanította Boldikát, és mindketten egyre jobban élvezték a helyzetet. Amikor végre beléptem és felfedtem magamat, már mindketten rötyögtek, Béla pedig szabadon maradt térdét csapkodta.

Két pákosztos gyerek, az egyik negyvenegy éves, a másik három.

Szeretett apróhirdetéseket olvasgatni, azok fonásáigain betegre röhögte magát. Ebben Melocco volt a partnere. A végén már fuldokoltak a röhögéstől, és a takarítónők mutatóujjukkal a halántékukra mutogatva, ide-oda forgatva kezüket jelezték, hogy a két férfi szerintük tökéletesen hülye. Pedig ők csak értették egymást.

Egy másik alkalommal bejött a műterembe, odaállt az ablak elé, kezét hátul összefonta, alig szólt, bámult kifelé a kertre. Akkor készítettem a Boronás szobromat, igyekeztem a feltett kérdéseire válaszolni, munka közben, ahogy tőlem tellett. Kondor azt kérdezte tőlem, hogy milyen technikával tudna készíteni nagyméretű szárnyas angyalokat?! Úgy négy darabot csinálna egyelőre. Mondjam el neki a készítés módját.

Egyszer csak elhallgatott. Azt mondja nekem: te Lujos, most látom, hogy az úton jön befelé Erdélyi

Miki. Ismer ő téged? Mondom, én nem ismerem a figurát. Na, az nagyon jó, mert akkor hozzád nem jön be, és itt meghúzódhatok.

Majdsak elmegy egyszer. Azért nem szeretnék találkozni veled – magyarázta –, mert a múltkor is kikészített az okvetetlenkedéseivel.

*

Drága Béla!

Sajnos Te nem voltál a barátom. Kicsit távol estünk egymástól. Ám én úgy gondolom, hogy előbb-utóbb megszeretted volna. Születésnapodra szeretnék egy csokorral kedveskedni neked. Azokkal a nevekkel, akik életed utolsó évének aranyokker ragyogású, kék vetett árnyékú, 60×80-as hosszúkás festményén jelen lehettek.

Remélem, Isten segít, és senkit nem felejt ki. Ha mégis, akkor kérlek, szólj közbe!

Savonarola (1961)

Melocco Miklós,
Maklári Judit,
Melocco Sárka,
Melocco Jánoska,
Tenkács Hajnal,
Péterfy Gizella,
Kő Boldika,
Kő Pál – Lujos,
Kovács Tamás – Tüszü,
Bikácsi Daniela,
Medve Andris,
Medve Marcika,
Baksa-Sós Krisztina,
Baksa-Sós Verocska,
Baksa-Sós Jancsi,
a Kex együttes legendás vezetője,
Szentiványi István gondnok úr
és az ő leánya Icuka,
és fia: Isti.

Talán ennyien lehettünk Veled az utolsó hónapokban.

ÉBERT TIBOR

Hová?

*most már nem lehet
játszogatni az idővel
tologatni ide-oda
minden esély deformálódott
el kell menni
talán félve osonva
a láthatatlanság burkával
menni menni
lépésekkel lépések nélkül
látatlanul
zsugorodva távolodva
önnönmagamtól
kioldódva mindenből
ami bizonyosság és látszat
hátrahagyott jelekkel
és jeltelenül
mint annyiszor
először és utoljára
tűnni
elindult magamtól
céltalessen magamhoz*

Trófeák

*hol vannak a trófeáid /?/
a levágott körmök
a kiolvasott újságok
a tisztelgő egyenruhás
kerítések
a rád pazarolt mosolyok
köszönések
a fonalakon hozzád ereszkedő
párák dombok
lepedők áhítata
lépcsők ájtatossága
hol a múltadba kapálózó
csillagok
hol az árnyak mindentudása
hol vannak a trófeáid
diadalod?*

A sokszoros határátlépő 85 éves

Ébert Tibor Pozsony szülötte, így a saját bőrén tapasztalhatta meg a kisebbségi lét összes nyomorúságát. Ez iránti érzékenységét ma sem veszítette el, pedig évtizedek óta Budapesten él. A trianoni békediktátum következtében határfolyóvá vált Dunát sokszor úszta át, Ébert Tibor tehát sokszoros határátlépő, sőt határsértő. Mintha nem lett volna képes végleg elhagyni Pozsonyt, amely azóta is úgy ragyog az ő személyes égboltján, mint a nap. A zenei tehetség ugyan esélyt adott a fiatalembernek, hogy felülemelkedjen a korszak korlátain, de a nemzeti azonosságtudat erősebb volt, és nem vált kozmopolitává, bárhol is járt, mindig megmaradt magyarnak. Jelentős zenei pályát futott be, az Állami Hangverszenyenek vezető brácsásaként a Bartók-Pásztory díjat is megkapta. Ébert Tibor azonban nem érte be a zene univerzumával, az irodalom úgy dörömbölt az ajtaján, mint Beethovenén a sors. Végül az irodalom lett Ébert Tibor sors-szimfóniája. Drámák, prózai művek, versek sokaságát hozta és hozza létre a mai napig. Publikált és publikálatlan művek feszítik szét fiókjait. Néhány színdarabját előadták Franciaországban, mintha Európa nagyobb készséget mutatott volna a befogadására, mint saját hazája, amely még arra is képes volt, hogy egy premierre nem engedte kiutazni a szerzőt.

Az avantgardizmus, a kísérletezés olyannyira végigkíséri Ébert pályáját, hogy nehéz eldönteni, hogy az avantgarde éthosza épült-e be a személyiségébe, vagy írói személyiségét növesztette az avantgarde köré. Nyughatatlan ember, aki azonban gyökereit biztos alapokra mélyeszi, olyan avantgardista ő, aki töretlenül bízik a hagyományokban, megszenvedett és megvalóított értékekben. Közép-európai értelmiségiként számtalan kihívással kellett szembenéznie, amelyekre sikerült mindig egyéni, de mégis egyetemes választ adnia. Művészetének vonzerejét megéreztek azok is, akik gondolkodásmódjukban, világszemléletükben nem állnak vele azonos oldalon. Ébert azonban mindig határozottan ellenállt a csábításnak, és megmaradt a nemzeti-konzervatív oldalon. Ha megkérdeznénk, mennyire talált itt közösséget, nem tudjuk, mit válaszolna. Mindenesetre nehéz őt elképzelni egy csoportképen... Útját viszonylag kevés elismerés szegélyezi, de ez nem őt minősíti; műveivel nagyobb megbecsülést is megszolgált, mint amiben része volt. Idén augusztus 20-án alkalmából azonban a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetésben részesült.

Filip Tamás

KOVÁCS ISTVÁN

Csány László 1849-es és Bibó István 1956-os helytállása

A magyar nyelv értelmező szótárában a *helytáll* ige első jelentése: „Küzdelemben a helyén maradva, onnan nem tágitva kitart, nem futamodik meg; a támadást bevárja, szembenéz vele és bátran harcol.” Átvitt értelemben: „Híven kitart, hű marad.” E címszó első jelentéséhez a példamondatokat Arany János és Jókai Mór műveiből meríti a szerkesztő. Mivel Arany és Jókai példamondatai méltók előadásom címszereplőihöz, nem az ige főnévi alakját citáltam bevezető mondatként. A *helytállás* magyarázatát ugyanis a következő példamondatok alkotják szerzőjük megjelölése nélkül: „Példás, rendíthetetlen, szilárd, törhetetlen helytállás: a szovjet nép rendíthetetlen helytállása a Nagy Honvédő Háborúban. Helytállásukon megtört a németek támadása. A béke ügye elválaszthatatlan a világ demokratikus összefogásától, helytállásától.”

E fentebbi példamondatok ugyanis, amelyek a *helytállást* magyarázzák, elsősorban annak sistergő bizonyítékai, hogy a Rákosi nevével fémjelzett kommunista önkényuralmi rendszer az 1956-os decemberi sortüzekkel, letartóztatásokkal, statáriális kivégzésekkel helyreállt, s tartott akkor is, amikor az 1959-től kiadott értelmező szótár többedik utánnomása az 1960-as évek közepén napvilágot látott. Hogyne tartott volna, amikor a Kádár örökébe lépő Grósz Károly még 1988-ban is öntudatosan hirdette a gyakorlatilag 1945-ben hatalomra került kommunista rendszer uralmának folyamatosságát, s az akkor felgyorsuló társadalmi-politikai erjedést ugyanolyan jelzőkkel illette, mint az 1956-os forradalmat.

A *helytállás* mindazonáltal azok közé a szavaink, fogalmaink közé tartozik, amelyeket nem lehetett szétmaszatolni, elmállasztani, lejártni, mint például a rokonértelmű *kitartást*, mivel térbe és időbe ágyazottan is áttetszenek egymáson mindazok, akik a *helytállást* egész életük példájával hitelesítették. De hitelesíthették egyetlen jól időzített gesztussal, szóval, mondattal vagy akár beszédes hallgatással is. Hitelesítették akkor is, ha azért halál járt. Mint erre a hóhérszerepet játszó bírót leleplező és ezért agyonvert 1956-os mártír, Szilágyi József helytállása a példa.

Szent Ágoston érzékletesen elemzi az időnek mint emberi találmánynak a tulajdonságjegyeit. Az időtlenség ebben az értelemben nem örökkévalóság. Vagyis sajátos

foglalata az emberi létezésnek. Így az időtlenségben mindenki kortársa lehet a másikának. Igazi kortársakká azonban csak a sorsuk és cselekedeteik morális karátjai által egyenértékű emberek lehetnek. Ebben a vonatkozásban az 1849 tavaszán függetlenné lett Magyarország kormányának közmunka- és közlekedésügyi minisztere, Csány László és az utolsó Nagy Imre-kormány tárca nélküli minisztere, Bibó István szinte magától értetődően – kortársak. Köznapibb módon tudatosíthatja ezt persze az a tény is, hogy 1848/49 forradalma és szabadságharca, valamint 1956 forradalma és szabadságharca jelképrendszerükben, követeléseik tartalmában, résztvevőik, hőseik lelki töltetében, tetteikésztségük hevületében, áldozatkésztségük megrendítő hasonlóságában és persze cserbenhagyottságukban iker-eseményesorai egymásnak...

Csány László Zala megye szülötte, s Deák Ferencnek szinte tőszomszédja, miután 1810-ben, húszéves korában elvégezte a győri jogakadémiát, beállt katonának. Származásán kívül a napóleoni háborúk szelleme is erre a lépésre sarkallhatta. Őt esztendő múlva már mint a Radetzky huszárezred alhadnagya – Széchenyi István társaságában – részt vett a Joachim Murat ellen vívott nápolyi hadjáratban, amelyben meg is sebesült. Három év múlva hátat fordít a katonaságnak, s újabb öt év elteltével bekapcsolódik a közéletbe.

A közvetlen politikai küzdelem színterét közel negyedszázadon át Zala megye jelenti számára. De itt már a kezdet kezdetén mélyvízbe veti magát: felszólal a kormány törvénytelen újoncozása ellen. És végig ott találjuk az ellenzék felkészült, jól érvelő hangadói között. Amikor a kormány az 1840-es években ismét megkísérelte az ellenzéki megyék pacifikálását, a Zala megyébe küldött főispáni helyettes, gróf Festetics Leó kemény, de tisztességes ellenfélre talált Csány Lászlóban. Személyiségének, fellépésének hatása alól maga Festetics gróf se tudta kivonni magát. Emlékiratában így jellemezte Csányt: „A magánéletben teli értelemmel, teli becsületességgel, igazságos, megveszthetetlen bíró a jogi ügyekben, nagyszerű szónok, de politikai nézeteiben tekintetnélküli, rideg, megrendíthetetlenül ragaszkodó saját ellenzéki elveihez, meggyőződéséért életével áll jót... Azt lehet mondani, hogy a legfigyelemreméltóbb jellemek közé tartozott.”

E szavak, jelzők többségével Bibó Istvánt is jellemezhetnénk. Csány szerencsésebb korban született, mint ő. A reformkor legkiemelkedőbb képviselői közé tartozva formálójává vált a – mai szóval – rendszerváltoztató folyamatoknak, amelyek célja a jogegyenlőségen alapuló civil társadalom megeremtése volt. 1843-tól a Zala megyei védegylet legbuzgóbb szervezője, s két évvel később alapítója és választott elnöke a nagykanizsai

Takarékpenztárnak. Ugyanebben az évben önkéntesen részt vállalt a háziadó terheiben, és kész volt országos szinten is adózni. Ezzel a gyakorlatban is demonstrálta a közteherviselés valósággá tehető eszméjét. 1847-ben belépett a „Pesti” és „Nemzeti Körök” egyesüléséből létrejött „Ellenzéki Körbe”. Apránként megérett azokra a feladatokra, amelyek elvégzésével a következő év forradalmi változásai által teremtett első, csak a parlamentnek felelős magyar kormány megbízta.

Az ugyancsak jogi végzettségű Bibó István szellemi felkészülésének, sajátos politikai szerepvállalásának évtizedét, a világgazdasági válság sokkja által gerjesztett harmincas éveket ő maga reformkorszaknak hívja, más értelemben persze, mint az előző század reformkora volt. A vele 1976-ban készített interjúban fejti ki, hogy az 1930-as évek első felében „volt a magyar társadalmi és politikai fejlődésnek egy öntörvényű mozgása és elindulása, ami ha magában marad, akkor – fura hasonlat – valami olyan dolognak kellett volna elindulnia, ami most – (az 1970-es évek derekán – K. I.) – Spanyolországban zajlik. Vagyis: az uralmon lévő félfasiszta, félreakciós oligarchia önbizalma meginog, az oligarchia előregszik. Sorompóba lép egy csomó reformszükséglet, amelyek lassan egyértelműekké, mindenki által elfogadottá, minden, az oligarchia szoros érdekviszonyaiba bele nem ágyazott és bele nem merevedett ember számára magától értetődővé válnak: földreform, a parasztság felemelése, társadalmi változások, a munkásság helyzetének a változása. Közben marad a fennálló hatalom önmagát megőrző ereje, amely szeretne a dolgoknak utánaengedni, de retteg attól, hogy mindez kommunizmussá fajulhat, és ez ment volna folyamatosan az 1930-as évektől, míg ’40-re, ’50-re talán lett volna belőle valami öntörvényű dolog. Ezt keresztezte a hitleri Németországnak a megjelenése a színen.” (Elgondolkodtató az idézett interjúrészlet első fele: mintha a kommunisták 1980-as évek végi hatalomátmentéséről is szólna.)

Ennek következtében – tehetjük mi hozzá – 1940-ben már javában dúlt a II. világháború, amelynek első egy és háromnegyed évében a hitleri Német Birodalom és a sztálini Szovjetunió szövetségesek voltak, s 1950-re a Moszkva legjobb tanítványaként számon tartott Rákosi Mátyásnak és klikkjének sikerült kiépíteni a bolsevik típusú diktatúrát Magyarországon.

Míg Csánynak bő negyedszázad adatott a közvetlen politikai cselekvésre, az ily korszak Bibó számára 1945 elejétől alig másfél év. Ennyi időn át vezette a belügy-minisztérium főtisztviselőjeként előbb a közigazgatási, majd törvényelőkészítési osztályt. Ennél nagyobb cselekvési perspektíva bő tíz év múlva nyílt meg előtte azáltal, hogy 1956. november 3-án a Nagy Imre kormány tárca nélküli minisztere lett. Másnap a szovjet

fegyveres beavatkozással szembefordulva egy személyben képviselte az egész kormányt és köztársasági elnöki hivatalát.

Míg Bibónak három nap adatott a Parlament falain belül politizálni sajátos módon és eszközökkel, Csány három hónapon át működhetett miniszterként. A miniszteri esküt 1849. május 13-án vagy 14-én tette le Debrecenben, s azonnal hozzáfogott minisztériuma megszervezésének. Mint a Jelačić bán és császári tábornagy katonai készülődését, horvátországi mozgását 1848 nyarán ellenőrző drávai védvonal megszervezőjének, majd a feldunai hadtest, s később az erdélyi hadsereg kormánybiztosának volt tapasztalata nagyobb embertömegek mozgásában, az élelmiszer- és lőszerszállítás útvonalainak, eszközeinek megszervezésében, de tudta, hogy minisztériuma csak a legkiválóbb szakemberek bevonásával működhet jól. Néhány hét múlva készülöben voltak a Szolnok–Debrecen–Kolozsvár és a Szolnok–Arad vasútvonalak tervei... Miközben Magyarország felé 200 000 fős orosz hadsereg masírozott.

A világtörténelem páratlan szcénája, ahogy a Parlament egyetlen írógépének kattogása elnyomja a szovjet tankok dübörgését százhat évvel később. Egyetlen embernek köszönhetően, aki nem adta föl, kellő időben a helyén maradt; helytállt. A leigázott, de még magát meg nem adó ország parlamentjében fogalmazott írásaival nemcsak a tizenkét nap szabadságától mámoros polgártársainak adott hitet, hanem a nagyhatalmi sunyiságot józan politikai óvatossággént beállító világ lelkiismeretét is felrázta.

„Magaviseletével, egész lényével kivált a magyar forradalom valamennyi polgári államférfia közül: bizalmat gerjesztő, s egyszersmind tiszteletet parancsoló ember volt.” Ez a jellemzés pontosan ráillik az 1956-os forradalom Bibó Istvánjára. Pedig Görgei Artúr tábornok írta Csány Lászlóról, akivel mint a feldunai hadsereg kormánybiztosával nemegyszer összezördült. Ennek dacára senki sem állt ki úgy Görgei mellett Kossuthnál, mint Csány. 1849. augusztus 6-án a kormányzó által favorizált Bem helyett, Csány Görgei Artúrt látta volna inkább a fővezéri poszton.

Amikor Görgei a fegyverletételre készült, Csány nem követte minisztertársait Törökország felé, hanem a hadsereggel maradt. Pedig maga Görgei is kérte, hogy meneküljön. Nevelt fiának, Schmiedegg Károlynak írt búcsúlevelében is szól arról, hogy miért nem hagyta el az országot:

„...megszökhettem volna, úgy mint a többi miniszterek, de én a szökést éppen úgy, mint az öngyilkosságot gyávaágnak tartom, ha használni nem bírtam hazám ügyének, annak tudok mártírja lenni.”

Intelmül hozzát teszi: „A politikát eddig sem szeretted, és igazad volt, ne avatkozzál abba soha, az az élet nyugalmát elrabolja. Folytasd gazdaságodat, és nősüljél meg, kedves barátom, bizony-bizony mondom, ha van földi boldogság, úgy azt csak a házi, nyugalmas, családi élet nyújthatja.”

A családi élet boldogsága az agglegény Csányval ellentétben Bibó Istvánnak megadatott.

Csányt az őt elfogó oroszok augusztus végén adták át a császári hatóságoknak. Szeptember 26-án állították hadbíróóság elé, s másnap felségárulás vádjával mondják fejére a halált.

Bibó István bírósági tárgyalása egy hétig tartott. 1958. augusztus 2-án ítélték életfogytiglani börtönre. Hogy nem kötél általi halálra, az talán Nehru, indiai köztársasági elnök közbenjárásának s a Nagy Imréék kivégzését követő világ-felháborodásnak köszönhető.

Feltűnő a rokonság a két szabadságharc leverését követő politikai perek jellege között. Ezt nem azok bosszúszomja, hanem koncepciózus volta adja. 1849 őszén a magyar politikai elit lefejezése és a társadalom megfélemlítése, Magyarország megtörése volt a cél. 1848. október 3-án a magyar országgyűlés törvénytelen felosztása napján az uralkodó közkegyelmet hirdetett az addigi politikai cselekedetekért. Vagyis október 3. előtti tetteiért elvileg senkit se lehetett volna felelősségre vonni. Ennek ellenére Csány László egész működését „egységes egészként” tárgyalták. Ennél is szembeszökőbb, szinte a XX. századi totalitárius rendszerek politikai bírósági eljárásaira emlékeztet Batthyány Lajos miniszterelnök pere. Ő ugyanis október 3. után tényleg alig játszott politikai szerepet. Mivel a magyar országgyűlés október 3-i feloszlata törvénytelen volt, Csány joggal védekezett azzal, hogy ő hazája és törvényes király iránti kötelességét

teljesítette, hozzátéve, hogy ártatlan, és az ő lelkiismerete tiszta. A hadbíróóság elnöke erre – a legenda szerint – e szavakkal akarta Csányba fojtani a szót: Batthyány is ezt mondta, mégis szemétdombra került. Csány riposztjára, miszerint „Az is a hazám földje”, már nem tudott mit válaszolni.

Csány Lászlót 1848. október 10-én akasztották fel báró Jeszenák Jánossal, Nyitra megye főispánjával, Nyitra és Esztergom megye kormánybiztosával együtt. Az 1849-ben és 1850-ben kivégzettek és bebörtönzöttek zöme a reformkori változások hajtómotorját alkotó, hazafias érzületű magyar nemesek és arisztokraták közül került ki. Mi sem természetesebb, hogy a Kádár vérbíróóságai által kivégzettek többségét – a proletárinternacionalizmus leghívebb támaszainak hirdetett – munkások alkották.

Pálffy János, a Marczius Tizenötödike főszerkesztője így jellemezte Csány Lászlót: „Törhetetlen lelki erővel roncsolt testben, munkálva mindig zajtalanul és szerényen, de vaseréllyel, nélkülözve kényelmet, ápolást, szükségét, túrva fáradalmat, sanyart hallgatagon, buzdítva példája által, fenyítve szelíden vagy szigorúan. ... Csány László egyike azon ritka s korunkban már alig föllelhető határozottan jellegzett római jellemeknek, melyeknek haza és becsület mindenök, s melyek előtt barát és ellenség kénytelen tisztelettel meghajolni. Csány egy nagyszerű republikánus jellem, e magasztos ősalakok minden erényeivel. Az ily férfit csak rendkívüli idők s viharos belrázkódás emelheti felszínre mint gyöngyöt s mint vigaszt az emberiségre, ellentétül azon tömérdék szeméért és salakért, melyet ugyanazon hullámjáték korbácsol fel a féketépett szenvedélyek tengermedréből.”

Pálffy mintha Bibó Istvánt is jellemezte volna e sorokkal.

Csodálatos mandarin (rézkarc)

EGEDY GERGELY

A kultúra mint honvédelem

Tűnődések Ujváry Gábor

A harmincharmadik nemzedék című
könyve fölött

Az állam lényege és célja a kultúra – fogalmazta meg a két világháború közötti időszak jeles piarista professzora, Kornis Gyula *A kultúra mint államcél* című remek tanulmányában. Felettébb rokonszenves s emellett logikus érvekkel is jól bizonyítható ez az álláspont, történelmünkben mégis igen kevés kormányzat ismerte fel e megállapítás igazát. Ellenkezőleg, újabb és újabb generációk keserű tapasztalata, hogy, ismét csak Kornis szavaival, „a szellemi javak tervszerű ápolása rendre háttérbe szorul”. Mindig akadnak fontosabbnak ítélt szempontok... E tekintetben tehát kivételes időszak volt a XX. század második és harmadik évtizede, amikor az állam a kultúrára nemcsak szavakban, hanem valóban „stratégiai ágazatként” tekintett. Miként következhetett be ez a valóságos csoda, s kik voltak a meghatározó személyiségek e bölcs és távlatos politikának? E kérdésekre kapunk feleletet Ujváry Gábor tavaly *A harmincharmadik nemzedék* címmel megjelent kötetének írásaiból. A cím arra utal, hogy „főszereplői” hazánk történelmének a honfoglalástól számított 33. generációját alkották – s az alcímből az írások tematikáját is megtudjuk: *Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. A szerző saját szavai szerint „rég-új” írások gyűjteményéről van szó; a korábban már megjelent tanulmányok is átdolgozott formában kerültek az olvasók elé. A három tematikus egységre tagolódó, tizenegy tanulmányt közlő kötet a kultúra és a politika kapcsolatának vezérfonala mentén Klebelsberg pályafutásától az „Americana” katolikus ifjúsági szervezetig számos témát felölel, ám szerencsés módon ezzel együtt szerves egészzé formálódott, s megjelenése – rögtön meg is előlegezve a recenzens véleményét – a XX. századdal foglalkozó történettudományunk nagy nyeresége.

A kultúrpolitika felértékelődése

A kultúra megbecsülésének tekintetében van tehát mit tanulnunk ettől az oly sokat vitatott korszaktól, s ez már önmagában is roppant érdekessé teszi a könyvet. Ujváry Gábor több évtizedes levél- és kéziratári forrá-

sokon alapuló kutatásai nagy segítséget adnak ahhoz, hogy megérthessük, az első világháborús vereséggel és Trianonnal megnyomorított ország miként volt képes roppant szűkös erőforrásaiból is prioritásként kezelni a kultúrát. Hogy milyen gondolatok ébresztették rá a kultúra igazi szerepére...

Az alapokat – amelyekből aztán még évtizedekig éltünk – gróf Klebelsberg Kunó fektette le. A kötet első tematikus egységének *Élt ötvenhét évet, dolgozott egy évszázadnyit* című tanulmányában a szerző az ő életművéről ad áttekintést. Ismeretes, hogy az első világháború után sokan jutottak arra a borúlátó következtetésre, miszerint a területének kétharmadától megfosztott Magyarország államként egyszerűen életképtelennek fog bizonyulni. E válságos helyzetben ismerte fel Klebelsberg, hogy a magyarság legfontosabb megtartó ereje épp a kultúra. Ennek nyomán kapott a kultúrpolitika tudatos eszmei megalapozást – részben általa, részben pedig államtitkárától, Kornistól, valamint a később utódjává váló Hóman Bálinttól. Klebelsberg 1922 júniusában nevezték ki oktatási miniszterre, s már beköszöntő beszédében megfogalmazta a programjának vezérfonalául szolgáló s ezen esszé címéül választott gondolatot: az új helyzetben a kultuszterca Magyarország igazi honvédelmi tárcája. Ez biztosítja a leghatékonyabb védelmet – és ez kínál igazi kitörési lehetőséget a kívülről fenyegetett ország számára. E törekvésében Klebelsberg kitűnő partnerre talált Bethlen István miniszterelnökben, s a kultúrpolitika így az ország konszolidációjának egyik pillére lett. Ujváry emlékeztet arra, hogy 1926/27-ben már a kultuszterca kapta a legtöbb támogatást a minisztériumok között, 1927/1928-tól az állami költségvetésnek több mint 10 %-át! Klebelsberg számára evidens volt az összefüggés a nemzet rendelkezésére álló tudás és a versenyképesség között, s ezért határozottan elutasította, hogy ún. „reálpolitikai” szempontokból engedjen elképzeléseiből. Egy effajta magatartást egyenesen „kultúrpolitikai Nagymajténynak, Világosnak” nevezett, hangoztatva, hogy „fegyverlerakó közoktatásügyi miniszter” sohasem lesz. Gyakran idézett – s a mentalitását pontosan tükröző – megállapítása a kötetben is felidéződik: „A politikai Trianonba bele kellett mennünk, de a kultúrpolitikai fegyverletétel önkéntes lenne.”

Ennek kapcsán dolgozta ki Klebelsberg az államszocializmus időszakában oly sokat kárhoztatott s a rendszerváltás óta is szándékosan félremagyarázott „kultúr-fölény” elméletét. Ujváry viszont igen pontosan és árnyaltan elemzi e fogalom valódi tartalmát, rámutatva: ezen a kultuszminiszter semmiképp sem mások lebecsülését, lenézését értette. Valójában abból indult ki – a század első harmadában divatos szociáldarwinista eszmék-

Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék*. Kodolányi János Főiskola – Ráció Kiadó, Bp., 2010.

kel összefüggésben –, hogy a nemzetek folyamatosan versengenek egymással, és ennek a versenynek az egyik kulcsfontosságú terepe éppen a kultúra. E versenyben mindenképp helyt kell állni – súlyosan vétkezik az, „aki ezzel a felismeréssel szemben pártpolitikai okokból taktikázik.” Teljes joggal állapítja meg tehát a szerző, hogy Klebelsberg koncepciója „ebben az értelemben napjainkban is vállalható”. A „kulturálfölény” megvalósítása két pilléren alapult: egyrészt az alapfokú (nép)oktatás fejlesztésére, másrészt pedig az elitnevelésre. Talán e helyütt is érdemes leírni: 1926 és 1930 között több népiskolai tantermet (és tanítói lakást) építettek, mint ahányat a dualizmus idején, összesen ötezret, s ezzel jelentősen sikerült az analfabetizmus arányát csökkenteni. Az elitképzés kapcsán emeljük ki: Klebelsberg abból indult ki, hogy a kulturális demokráciának időben meg kell előznie a politikait. Az egyenlőség-centrikus baloldali gondolkodás szemszögéből ez botránykönek számított, ám konzervatív nézőpontból ez a felfogás nagyon is jól magyarázható. (Hasonló felfogást vallott a XX. század első felében például a Nobel-díjas konzervatív költő és gondolkodó T. S. Eliot is, amikor a szellemi elit által irányított demokrácia mellett emelt szót.) Klebelsberg eredményességét az Ujváry által több tanulmányban is megemléltetett porosz kultuszminiszter, a húszas évek nemzetközi tekintélyű tudánypolitikusa, Carl Heinrich Becker is elismerte. Ő úgy látta, hogy a budapesti kormány „sok okossággal és körültekintéssel” mindent megtesz azért, „hogy úrrá legyen a trianoni trauma következményein... Ez elsősorban a nagyon világosan átgondolt, és szisztematikusan építkező kultúrpolitika révén történik.” A recenzens maradéktalanul egyetért Ujváry Gábornak azzal az elvi megállapításával, miszerint Klebelsberg példája (is) igazolja: „a konzervatív reform szellemében önmagát is megújító jobboldali politika is lehetett korszerű”. Ehhez csak annyit tenne hozzá, hogy Klebelsberg tevékenységét bátran leírhatjuk a sikeres modernizáció konzervatív útjával, amely azonban, sajnálatos módon, a két világháború közötti Magyarország más szféráiban nem tudott átütővé válni.

Intézményépítés külföldön

Trianon kultúrpolitikai következményei meglehetősen kevésbé ismertek, s e megállapítás különösen áll a nem kis részben épp a trianoni sokkra adott válaszként életre hívott külföldi magyar intézetek történetére. Ujváry Gábor úttörő kutatásokat végzett e tekintetben, s a témával kapcsolatos tanulmányai, amelyek a kötet második tematikus egységét alkotják, színes és érzkle-

tes képet festenek a bécsi, a berlini és a római magyar kulturális intézetek két világháború közötti tevékenységéről. (E ponton jegyezzük meg, hogy Ujváry Gábor maga is komoly tapasztalatokat szerzett a kultúrpolitikában a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának főosztályvezetőjeként, a bécsi Collegium Hungaricum tudományos igazgatójaként és a Balassi Intézet alapító főigazgatójaként.) Az I. világháború előtt – az ország külpolitikai függősége miatt – a kultúrpolitika csak befelé irányulhatott, kifelé nem. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nemzetközi vonatkozású tevékenysége így elsősorban arra irányult, hogy a tehetséges fiatal diplomásoknak ún. „utazási ösztöndíjakat” biztosítsanak. A pénz nem került rossz helyre, amit az bizonyít, hogy a kedvezményezettek névsora felöleli a századelő és a két világháború közötti periódus szellemi elitjének többségét.

A háborús vereség és a forradalmak után ennél jóval több történt: Klebelsberg fentebb vázolt programjában különleges szerepet kapott a fogalom szintjén is újnak számító „kulturális külpolitika”. A kötetből megtudjuk, hogy jeles kultuszminiszterünk bizonyíthatóan német hatásra, különösen Friedrich Schmitt Ottéra és Carl Heinz Beckerére, dolgozta ki ezzel kapcsolatos konkrét elképzeléseit. Kiindulópontként az a meggyőződés szolgált, hogy a külpolitikailag szinte teljesen elszigetelt Magyarország a kultúrpolitika révén törhet ki a leginkább eredményesen elzártágából. A húszas években hazánkban nem voltak hatékony politikai eszközei a kistantanttal szemben – így óhatatlanul felértékelődött a kultúra és a kulturális külpolitika. A nemzetközi realitásokkal számot vetve a klebelsbergi program szakított az addig szinte egyeduralgó államnemzet-felfogással, s helyére a kultúr nemzet-koncepciót állította, amely alkalmasnak ígérkezett a szétszakított nemzetrészek összefogására. E felismerés Trianon 90. évfordulója után sem vesztette el időszerűségét...

A külföldi magyar intézetek létjogosultságát így indokolta Klebelsberg a Pesti Naplóban 1927-ben: „A külföldi ösztöndíjak és főleg a magyar intézetek nyitják majd meg az utat a művelt világba a magyar középosztály legtehetségesebb gyermekeinek. Itt van a külföldi magyar intézetek nagy szociálpolitikai jelentősége a magyar középosztály politikai szempontjából is. De ezen túl talán még fontosabb a nagy nemzeti szempont. Mikor a régi Ausztria diplomáciája és a saját élehetlenségünk mesterségesen elzárt bennünket a külföldtől, a legképtelenebb dolgokat is elhitték rólunk Európában... Trianonban aztán meg is adtuk az árát, mert mint valami Európába betolakodott vad néppel bántak el velünk”. Ezért „erkölcsi és szellemi erőkkkel

kell meghatározni a nemzetnek a veszett háborúk folyamán megcsökkenett fizikai erejét”. Ma sem kell jobb útravaló külföldi intézeteink irányítóinak... Klebelsberg erőfeszítéseinek köszönhető, hogy „a magyar kultúra külföldi őrszemei” megjelenhettek Bécsben, Berlinben és Rómában. A jól átgondolt kultúrpolitikának mindig igazodnia kell a konkrét nemzetközi feltételekhez és lehetőségekhez – így került előtérbe a húszas években az osztrák, német és olasz orientáció a kulturális külpolitikában is.

A Bécsi Magyar Történelmi Intézetet Klebelsberg még a Magyar Történelmi Társulat elnökeként hozta létre 1920-ban; az intézmény a Fischer von Erlach tervezte patinás barokk Testőrpalotában kapott helyet, s ugyanitt 1924 őszén a Collegium Hungaricum is megnyitotta kapuját a fiatal magyar értelmiség előtt. (Az értékes épületet a magyar állam sajnos 1961-ban könnyelműen eladta, ma az osztrák igazságügyi minisztérium otthona.) Az intézet működését Klebelsberg Budapestről is folyamatosan szemmel tartotta – nem mintha különösebb gondok lettek volna a szakmai irányítással, hiszen olyan jeles kutatók vezették, mint Károlyi Árpád, Eckhart Ferenc, Angyal Dávid és Miskolczy Gyula.

Szívügye volt Klebelsbergnek kultúránk berlini képviselete is. A berlini egyetem Magyar Intézetét még az I. világháború alatt, 1916-ban Klebelsberg barátjának és későbbi tanácsadójának, a kitűnő német kapcsolatokkal rendelkező Gragger Róbertnek a segítségével szervezték meg. Ujváry szavai szerint Gragger „minden idők egyik legtehetségesebb magyar kultúrpolitikája” volt, akit kitüntető barátság fűzött a nagy tekintélyű porosz kultuszminiszterhez, a már említett H. Beckerhez. Gragger használta először, ezt is érdemes megjegyezni, az „Ungarologie”, vagyis a mára már meghonosodott „hungarológia” megnevezést. A berlini egyetem magyar tanszékére alapozódó, anyagilag a német fél által fenntartott intézet 1916-os alapítása óta – igaz, több szervezeti átalakításon keresztül esve – napjainkig folyamatosan működik. A két világháború közötti időszakban az intézet „a Becker és Gragger megálmodta és a gyakorlat követelte hungarológia-koncepció alapján működött”, oly sikeresen, hogy követendő mintává vált más hasonló magyar intézetek és tanszékek számára is. Iratanyagának összegyűjtésével Ujváry nagy szolgálatot tett kultúrpolitikánk kutatói számára. 1924-ben, tehát a bécsivel egy időben indult a berlini Collegium Hungaricum is, amelynek számára a Népszövetségtől kapott kölcsönből 1926-ban megvették az Unter den Lindenhez közel fekvő Herz-palotát. „Tudós kolostor, csöndes kolostori kerttel” – e fordulattal jellemzi a szerző a közmegele-

gedésre dolgozó s kitűnő atmoszférájú intézményt. Gragger korai, 1926-ban bekövetkezett halála után a Magyar Intézetet s aztán a Collegium Hungaricumot is Farkas Gyula vezetésére bízták, akinek jelentős érdeme volt, hogy a nemzetiszocialista hatalomátvétel után is távol tartotta mindkét intézménytől a napi politikát, és a nehezedő körülmények közepette is megőrizte függetlenségüket.

A kötet egy önálló tanulmánya feldolgozza a Római Magyar Történelmi Intézet múltját is; ezt az intézetet 1923-ban indította újra, immár miniszterként, Klebelsberg. (Fraknoi Vilmos alapította elődje 1895-től 1913-ig működött.) Vezetője a neves művészettörténész, Gerevich Tibor volt, aki remek római kapcsolatait kihasználva el tudta intézni, hogy a magyar állam megvásárolhassa a Francesco Borromini tervezte Palazzo Falconieri a később római Magyar Akadémiára átkeresztelt kultúrközpont számára. A recenzens egyetért a szerző azon véleményével, hogy bár a két világháború között társadalmunk szerkezete európai nézőpontból idejémtúltnak számított, kulturális és tudományos intézményrendszerünk európai színvonalra emelkedett.

Hóman mint történész

A Klebelsberg által kezdett utat a magyar kultúrpolitika másik kiemelkedő – ám politikai pályafutásával sokkal ellentmondásosabb megítélést kiváltó – alakja, Hóman Bálint folytatta. A XX. században igen szerencsétlenül alakult számos magyar tudós sorsa – s ezt Hóman esete is jól példázza. A tudományos hierarchia csúcsára jutó történész, a nagyhatalmú miniszter, aki az élet örömeit sohasem vetette meg, 1951-ben a váci börtönben hal meg, egykori testsúlyának a felére fogyva... Hogyan történhetett ez meg? Hómanról, a szocializmusban agyonhallgatott kitűnő történészről értelmiségünk is jóval kevesebbet tud, mint az utóbbi két évtizedben sokat emlegetett, már-már „kanonizált” Klebelsbergéről, így életének és tevékenységének elfogulatlan és alapos bemutatása jelentős érdeme Ujváry könyvének. Az alábbiakban először Hóman szakmai-történelmi pályafutásának főbb állomásait, utána pedig közéleti-politikai tevékenységét tekintjük át a kötet Hómannal foglalkozó tanulmányai alapján.

Hóman 1885-ben született, jómódú értelmiségi családban – köztisztviselő apjának társadalmi pozíciója sokban segítette karrierje kibontakozását. Patinás főgimnáziumba, a VII. kerületi Barcsay utcaiba járt, ahol a később tekintélyes történésszé váló Angyal Dávid tanította irodalomra. Szekfü Gyulához, a korszak

másik nagy historikusához hasonlóan ő is a budapesti tudományegyetem történelem–latin szakos hallgatója lett, az előbbinél három évvel később, 1903-ban. Híres kortársainak többségétől eltérően ő viszont, budapestiként, nem volt Eötvös-kollégista. A zárkózott Szekfűvel ellentétben otthonosan mozgott a társasági életben. Míg Szekfű a keresztényszocializmushoz vonzódott, a fiatal Hóman konzervatív-liberális irányultságú volt. Közös vonás volt viszont szemléletükben, hogy az államnak mindkettőn megkülönböztetett szerepet tulajdonítottak: Ujváry kifejezetten „államközpontú” felfogásról ír. Hóman az Egyetemi Könyvtár tisztviselőjeként kezdte szakmai pályafutását; a tízes évek végén többek szerint már gyakorlatilag ő irányította az intézményt. Már 1913-ban könyvet írt Árpád-kori városainkról; első nagy tudományos sikerét 1916-ban aratta a széles nemzetközi visszhangot is kiváltó *Magyar pénztörténet* publikálásával.

A rendelkezésre álló források fényében elmondható, hogy az I. világháború végéig Hóman még minden irányban nyitott volt: Darányi-rokonsága okán a dzsenti felé éppúgy, mint a többnyire liberális pesti zsidó értelmiség felé. Ujváry a Trianon és a forradalmak által okozott hatalmas traumával magyarítja a középosztály keresztény és zsidó részre szakadását, a népi-urbánus szembenállás kialakulását – és Hóman felfogásának a részleges módosulását is. Megítélése szerint Hóman „szelektív antiszemitává” vált, e kifejezéssel arra utalva, hogy „a legalább részben asszimilált zsidókat a magyar állam hű és hasznos polgárainak tekintette”, az asszimilációt elutasító, radikális eszméket valló zsidókkal szemben viszont erős ellenérzése alakult ki 1919-et követően. Fontos azonban ehhez hozzátenni, hogy fenntartásai nem váltak semmilyen program kiindulópontjává, nem voltak „harcosak és harsányak” – s jóval visszafogottabbak voltak azoknál, amelyeket Szekfű nevezetes *Három nemzedéke* kifejtett 1920-ban.

1923-tól Hóman a Nemzeti Múzeum főigazgatója, s 1925-ben kinevezést kap a Pázmány Péter Tudományegyetem középkori magyar történeti tanszékének irányítására. (E feladatot 1929-ig látta el.) Ebben az évben az MTA rendes tagjává is megválasztják. Trianon fölértékeltette és szinte a legfontosabb nemzeti tudományággá tette a történettudományt, mert mindenki arra kereste a választ, hogy miként is jutottunk ide...

Ezzel összefüggésben hangsúlyozza Ujváry: Hóman, Szekfűhöz hasonlóan, kiállt a történettudomány megújítása mellett, és bírálta a világháború előtti történetírás „közneemesi-rendi hagyományait”. Ez jól tükröződött *A magyar történetírás új útjai* című, Hóman szerkesztésében és programadó tanulmányával 1931-ben megjelenő kötetben is. A nevezetes közös mű, az eredetileg nyolc, a későbbiekben öt kötetben kiadott *Magyar történet* (1929–1934) Hóman felvetésére született meg, s a korszakban készült történeti szintézisek közül a legszínvonalasabb volt; ebben Hóman az 1457-ig terjedő időszakot, Szekfű pedig a későbbi évszázadokat vállalta. 1941-ig hét kiadásban látott napvilágot, s az értelmiségi családok túl-

A Népvészér mennybemenetele (rézkarc, 1956)

nyomó többségének könyvespolcán meg lehetett találni. Tegyük még hozzá: 1934-ben Bethlen István felvetette a nagy mű francia és angol nyelvű (rövidített) változatának kiadását is, de külföldön végül csak a Hóman által írott középkori kötetek jelentek meg, a berlini Magyar Intézet közreműködésével, németül. Közös vállalkozásuk volt a négykötetes *Egyetemes Történet* is (1935–1937), s együttműködtek a korszak kitűnő konzervatív folyóiratának, a Magyar Szemlének a „menedzselésében” is, Szekfű a lap főszerkesztőjeként (1927–1938), Hóman pedig a Magyar Szemle Társaság elnökeként (1927–1933).

1943-ban súlyos szakmai és emberi csalódás érte Hómant, amelynek kapcsán a Szekfűhöz fűződő viszonya is véglegesen megromlott. Ebben az évben őt terjesztette fel a Történettudományi Bizottság a Tudományos Akadémia nagyjutalmára, s a javaslatlalt a szakma jó része

is egyetértett. (Hóman még nem kapott díjat szakmai munkásságáért, Szekfűt viszont már díjazták a *Magyar Történetért*, Berzveiczey-díjjal). A neves jogászprofesszor, Moór Gyula azonban mégis keresztülvitte, hogy az akadémiai díjat is (egyedül) Szekfű kapja meg, amit még a Hóman politikai irányvonalával szembenálló történészek is felettebb méltánytalannak találtak. Hóman maga is úgy értékelte a történeteket, hogy egy politikai játszma áldozata lett, s Szekfű magyarizálását, nem alaptalanul, hamisnak érezte. Ujváry hozzáfűzi: a Nyugat felé tájékozódó Kállay-kormány ugyanakkor politikai aduként használta fel a németbarát ex-miniszter akadémiai megbuktatását. S azt a véleményét is megfogalmazza, hogy „Szekfű politikai érzéke sokkal fejlettebb volt Hómanénál, erkölcsi tartása azonban nem mindig”.

Hóman mint kultúrpolitikus

Bethlen István lemondása után 1931-ben Klebelsberg is távozott a kultusztárca éléről, s utódjának Hómant ajánlotta. A javaslat nem volt véletlen, mert Hómant a szűkebben vett szakmája, a középkor-kutatás mellett élénken érdekelték és foglalkoztatták a kultúra és a tudomány megszervezésének kérdései is. S e tekintetben hasonló felfogást képviselt, mint Klebelsberg. 1920-ban készített *A magyar tudományosság jövője* című fontos tanulmánya jó néhány olyan – ma is megszívlelendő – gondolatot fogalmaz meg, amely megegyezett Klebelsberg és Kornis kultúra-felfogásával. „A jövő Magyarországon a tudományos munkának el kell végre foglalnia az őt megillető helyet, mert a saját erejére utalt, ellenségektől körülvevett Magyarország jövő boldogulásának, kultúránk jövő fejlődésének legfontosabb feltétele a magyar tudomány fejlődésképességének biztosítása” – írta. Arra is figyelmeztetett, hogy „...a háborút megelőző évtizedek politikájának egyik nagy tévedése, sőt bűne volt, hogy a tudományos szükségleteket luxuscikknek minősítette”. 1946-os népbírósi perében Hóman elmondta, hogy már a miniszteri felkérés előtt is rendszeresen konzultált vele Klebelsberg egész sor kultúrpolitikai kérdésben.

A politikához közeledő Hóman a húszas évek második felében jó viszonyt alakított ki Gömbös Gyulával is, s így 1932 októberében elvállalta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irányítását. E tisztséget a Gömbös halála után alakult Darányi-kormányban is betöltötte 1938 májusáig. 1939 februárjától 1942 júliusáig Teleki, Bárdossy és Kállay kormányaiban ismét a kultusztárca irányítójaként dolgozott. Azt követően, hogy 1932-ben miniszterré nevezték ki, Székesfehérváron országgyűlési képviselővé is megválasztották, s e man-

dátumot a háború végéig megtartotta. A Gömbös-kormányban nemcsak a maga 130 kilójával volt a legsúlyosabb tárcavezető – a befolyása is igen jelentős volt, s ezt az oktatás és kultúra érdekeinek energikus képviselőre használta fel. Az ő nevéhez fűződik többek között az 1934-es középiskolai reform, amely új alapokra fektette a középiskolai oktatást.

Hóman, amint arra Ujváry joggal hívja fel a figyelmet, nem folytatta változatlanul elődje politikáját. Részben azért, mert úgy látta, kénytelen valamelyest figyelembe venni a világgazdasági válság súlyos következményeit – részben pedig elvi jellegű okokból. Hóman fontosabbnak érezte ugyanis a népiskolai program kiemelt támogatását, mint az elitképzést. Ezzel összefüggésben oktatási programjának középpontjában a „nemzetnevelés” állott – a szerző utal arra, hogy ez a fogalom éppoly kulcsszerepet töltött be nála, mint Klebelsbergnél a „kultúrfölény” koncepciója. A „nemzetnevelés” kívánalma mindenekelőtt arra utalt, hogy a tanítás középpontjában a tágon felfogott „nemzeti tárgyak” álljanak – e körbe sorolódott szerinte a magyar nyelv, irodalom és történelem mellett a magyar művelődéstől elválaszthatatlan latin is. Elmondható tehát, hogy Hóman a középosztály erősítésére irányuló törekvésekkel párhuzamosan, de elődjénél nagyobb nyomatékkal pártfogolta a művelődés demokratizálását, az „alulról jött tehetségek” esélyeinek növelését. (Józanul utalva ugyanakkor arra, hogy persze a népi tehetségtelenséget nem kell támogatni, mint ahogy a felsőbb osztályokból származók tehetségtelenségét sem...) Történezként az értelmiségi középosztályt a régi középnevelés egyes örökösének tekintette, és feltétlenül kívánatosnak tartotta, hogy ezt a csoportot felfrissítsék a paraszti rétegekből. E szempontok jegyében már 1934-ben újraindította a népiskolai programot, 1937-ben megalapította a Horthy Miklós-ösztöndíjat a szegény sorsú felső tagozatos középiskolások és egyetemisták támogatására, 1941-ben pedig pedig az Országos Tehetségkutató Intézet Bizottságát, amely évente 500-600 gyermek középiskolai tanulmányait volt hivatva támogatni.

A harmincas években Hóman a politikában jobbra tolódott. Ezzel párhuzamosan látványosan elvált az útja a korszak másik meghatározó történésztől, Szekfűtől: míg a század első két évtizedében az utóbbi egyértelműen „jobbra” állt tőle, a harmincas évek végére ez alapvetően megváltozott. Ő mindvégig kiállt a német szövetség mellett, Szekfű viszont a németellenes irányvonal egyik meghatározó személyisége lett. Miért döntött így Hóman? Geopolitikai érvekből kiindulva vélte úgy, hogy hazája helye csak Németország oldalán lehet; álláspontjában közrejátszott az oroszoktól való, sokak

által osztott ősi rettegés is. Ujváry találó megfogalmazásában reálpolitikusnak hitte magát, ám épp az igazi reálpolitikusi érzék hiányzott belőle. A szerző felidézi Hómannak a *Külpolitikai irányok a magyar történelemben* című, 1931-ben írott (s 1945 után indexre tett) esszéjét, amelyet a magyar külpolitika-történeti írások között „az egyik legkiválóbbnak” nevez; ez még a többirányú tájékozódás lehetősége mellett értelt. A harmincas évek végére azonban Hóman szemében a lehetőségek az oroszok és a németek közötti választásra szűkültek le – s az utóbbiakban látta a kisebb rosszat.

Lényeges ugyanakkor, s ezt a kötet tanulmányai is hangsúlyozzák, hogy Hóman németbarátsága „kizárólag külpolitikai színezetű volt”. Vagyis másként fogalmazva, mindennemű belpolitikai vonatkozás nélküli: a hitleri Németország példáját a legkevésbé sem tekintette követendőnek, és ideológiáját sem fogadta el. Hóman gazdag hagyatékában még csak utalást sem találni arra vonatkozóan, jegyzi meg Ujváry, hogy fasiszta szellemiségű szerzőket egyáltalán olvasott volna. Ilyesfajta érvek természetesen az írásaiban sem jelentek meg. Nem alaptalanul hangoztatta tehát a népbírósági perében Hóman: „Soha a faji gondolat alapjára nem helyezkedtem”. Valóban mindig e fenti felfogást képviselte, s ezt számos egykori munkatársa, köztük baloldaliak is megerősítették, Ujváry több egyértelmű vélemény is idéz. Ennek bizonyítására érdemes utalni Hóman álláspontjára abban a nevezetes vitában, amely a harmincas évek végén bontakozott ki a „Ki a magyar” kérdéséről: a *Magyar sorsban* a lehető legegységesebben állást foglal mindenfajta fajelmélettel szemben. „Nagy történeti tévedés és megbocsáthatatlan hiba volna – fejtette ki –, ha a történet folyamán minden rétegében erős vérkeveredésen keresztülment magyar nép történetileg kialakult egységét a fajelmélet nevében – idegen érdekekért, mert hiszen ez magyar érdek sohasem lehet – megbontani engednők.”

„Élete legnagyobb politikai ballépését” azzal követte el Hóman, mutat rá Ujváry, hogy bár nem esküdött fel Szálásira, a német megszállás, sőt a nyilas hatalomátvétel után is megtartotta parlamenti mandátumát. Tegyük

ehhez hozzá, hogy megszavazta a zsidótörvényeket is, ugyanakkor viszont miniszterként és a Teleki Intézet elnökeként a saját hatáskörében ezeket a lehető legnagyobb mértékben hajtotta végre, és számos üldözött mentesítését kezdeményezte. (Így közbenjárt Szekfü zsidó származású feleségének a mentesítéséért is.) Ujváry arra is utal, hogy Hóman sokakhoz hasonlóan a deportáltak sorsáról szóló híreket egyszerűen nem hitte el. 1946-ban mint háborús bűnöst életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte a Népbíróság. A váci börtönbe zárták, ahol igen brutálisan bántak vele – itt hunyt el 65 évesen, 1951 júniusában.

A műtűcsök felbocsátása 1958

A megítélés dilemmái

Hogyan ítéld meg mindennek a fényében a kiváló történész és kultúrpolitikus pályafutását? Erre a nehéz kérdésre csak árnyalt választ lehet adni – s a kötet szerzője ezt is teszi. A szakmai és a politikai dimenziót szétválasztva amellet áll ki, hogy Hóman történészi rehabilitációja feltétlenül szükséges,

mert a tudományban elért eredmények a politikai hitvallás miatt sohasem kérdőjelezhetők meg. A szakmai elismerésektől sem lehet valakit emiatt megfosztani, így az akadémiai tagságtól sem. Bár a miniszteri poszt elfogadásával Hóman kétségtelenül politikai felelősséget vállalt, történészi tevékenységéből – Ujváry ezt több összefüggésben is kiemeli – mindig következetesen kizárta a politikát. Sokkal inkább, mint Szekfü. Akivel kapcsolatban a szerző jó szemmel állapítja meg: noha miniszteri kinevezést sosem kapott, „sok szempontból, témaválasztásait tekintve is, jóval politikusabb alkat volt, mint Hóman Bálint.” Az utóbbi nyíltan megvallotta politikai elképzeléseit, nem számított titoknak Gömbössel való barátsága és németbarát külpolitikai orientációja. A szerző találó fogalmazásában Hóman így a politika tekintetében „fordított utat követett”, mint a politikával való kapcsolatát mindig tagadó Szekfü. A kötet felidézi Hómannak a Magyar Történelmi Társulat 1943. évi közgyűlésén mondott beszédét is, amelyben határozottan bírálta a történettudományi módszerek politikai szempontokkal való átitatását, vagyis a tudomány és a politika keverését.

„Politikai jóvátételét azonban már jóval kényesebb kérdésnek gondolom” – írja a szerző, arra utalva, hogy „ha csak kis részben is, de neki is szerepe volt” 1944-1945 tragikus eseményeiben. A németek melletti kitartásával, a nyilas parlamentben való részvételével Hóman „komoly, megbocsáthatatlan hibákat” követett el, s ezért még akkor is felelősség terheli őt, ha megmaradt befolyását „többszörre jó célok – zsidók mentesítése, a szélsőjobboldali Toldy Árpád székesfehérvári és Fejér megyei főispán megbuktatása stb. érdekében igyekezett gyakorolni.” Még akkor is felelősség terheli, ha a magyar politikusok közül ő volt az egyetlen, aki erélyesen és nyíltan bírálta a német megszállást a németek magyarországi főmegbízottjához, Veessenmayerhez intézett levelében. Nem vette észre, hogy politikai koncepciója – külpolitikai együttműködés a németekkel a belpolitikai önállóság érdekében – ekkorra már alapjaiban megbukott. A magyar jobboldali hagyományról készített kötetben Ujváry Hómannak a konzervatív hagyományhoz való kapcsolódására is utal, ekként fogalmazva: „...a 20. századi magyar konzervatív hagyománynak Klebelsberg az egyik legjelesebb képviselője, s akár Hóman is az lehetett volna,

ha 1942-ben, miniszterségéről lemondva, visszavonult volna a politikából” (*A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Szerk. Romsics Ignác, Osiris, 2009). De nem ezt tette, ami „hiba, sőt bűn volt”. Teljes joggal teszi ugyanakkor hozzá a szerző, hogy Hóman „bűnöző politikai értelemben sem volt”, bár sokan állították ezt 1945 után, de méltánytalanul. Ujváry kötetének tanulmányai iskolapéldáját nyújtják annak, miként lehet tárgyilagos és objektív képet rajzolni erősen vitatott, szubjektív érzésektől nehezen elválasztható kérdésekről is.

Sokat elmond XX. századi történelmünk drámai paradoxonairól, hogy míg Hóman börtönbe vetett háborús bűnösként, a vele szinte együtt induló s Trianonra nála radikálisabban reagáló Szekfü nagykövetként és a Rákosi-rendszer Elnöki Tanácsának tagjaként halt meg... Szekfü az 1980-as évektől elfoglalhatta – joggal – az őt megillető helyet történettudományunkban, a ma is legna-

gyobb középkorászaink között számon tartott Hóman szakmai rehabilitációja azonban még várat magára... Születésének 125. évfordulójára 2010 novemberében Székesfehérváron tudományos konferenciát rendeztek, s az ott megjelent történészek többsége kiállt amellett, hogy akadémiai tagságát állítsák helyre. S nem összekeverve a szakmai és a politikusi rehabilitáció kérdését, e sorok

szerzője is egyetért az említett konferencián ugyancsak részt vevő és felszólaló L. Simon László költővel, az Országgyűlés kulturális bizottságának elnökével, aki Hómant a XX. század egyik legnagyobb kultúrpolitikusának nevezte. Nehéz lenne ezt a vélekedést vitatni, hiszen Hómannak, aki a tőle eltérő gondolkodásúakkal szemben is mindig messzemenően toleráns volt, kulcsszerepe volt abban, hogy a XX. század húszas-harmincas éve a magyar kultúra történetének egyik „aranykorává” válhattak.

„Az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története” – vélte Hóman, s így szerinte a magyar történet sem egyéb, mint a magyar lélek története. A recenzens olvasatában e szép sorok is nyomatékosan figyelmeztetnek történelmünkhöz való viszonyunk átgondolásának szükségességére. 1916 novemberében,

a Klebelsberg által szervezett – s csak másfél évig, 1917 januárjától 1918 szeptemberéig működő – Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgatótanácsának alakuló ülésén József főherceg beszédében így érvelt a történelmi tudat fontossága mellett: „A történelem nálunk nemcsak tantárgy, nemcsak tudomány, hanem élő valóság, melyből a nemzet ereje táplálkozik. A történelmi érzék hanyatlása tehát a nemzet szellemi erejének fogyását jelentené.” Sajnos az utóbbi fél évszázadban sokan sokat tettek helyes történelmi érzékünk eltompításáért, ezért különösen nagy szükségünk van az olyan munkákra, mint amilyen Ujváry Gábor kitűnő kötete. *A harmincharmadik nemzedék* az államszocializmusban kialakított és jó néhány fórumon a rendszerváltás után is tudatosan életben tartott negatív előítéletektől mentesen közelíti meg és elemzi a két világháború közötti időszak kultúrpolitikáját és legjelesebb képviselőinek pályafutását. Akiktől sokat lehet tanulni.

Szent Péter és egy nő (1966)

KOLLARITS KRISZTINA
A Nobel-díj árnyékában

Herczeg Ferenc, Szabó Dezső, Tormay Cécile

„Az első irodalmi Nobel-díj odaítélése, 1901 óta eltelt száz évben szaporodtak a kérdőjelek az irodalmi díj szakmai hitelességével kapcsolatban, ellentétben a tudományos Nobel-díjakéval. Miért Sully-Prudhomme, Rudolf Eucken, Grazia Deledda és Pearl Buck? Miért nem Tolsztoj, Ibsen, Proust, Kafka és Joyce? Az ilyen felsorolások könnyen folytathatók. [...] Lehet-e valamilyen politikai szándék Szolzszenyicin díja mögött? [...] Miért szavazott a Svéd Akadémia olyan népszerű szerzőkre, mint Sinclair Lewis és John Galsworthy, ha néhány évtizeddel később az addig ismeretlen Isaac Bashevis Singer és Czesław Miłosz kitüntetésével ejtette bámulatba a világot?”¹ Ezekkel a kérdésekkel kezdi az irodalmi Nobel-díj első száz évének történetéről szóló könyvét Kjell Espmark, aki 1988 óta az irodalmi Nobel-díj Bizottság elnöke. Valóban, a kérdések sorát magyar szempontból különösen könnyű lenne folytatni. Főképp az tűnik érdekes kérdésnek, hogy miért kellett a Nobel-díj első kiosztásától 101 évnek elteltéig, amíg 2002-ben először kaphatta meg magyar szerző a díjat? Sőt: egyáltalán kik kerültek a magyarok közül korábban már felterjesztésre, és mennyire járhattak közel a célhoz? Espmark könyve sajnos egy félmondat kivételével nem foglalkozik a magyar jelöltekkel,² ráadásul mivel a Nobel-díjhoz tartozó teljes dokumentáció 50 évre titkosítás alatt áll, így ebben a témában eddig inkább csak találgatások láthattak napvilágot. 2001-től azonban hozzáférhetővé váltak (igaz, csak svéd nyelven) a Nobel-díj Bizottságnak az Akadémiához benyújtott ajánlásai, amelyekből sok mindenre fény derült.³

De mielőtt erre rátérnénk, tekintsük át röviden az irodalmi Nobel-díj odaítélésének mechanizmusát!

A Nobel-díj Bizottság minden év szeptemberében kiküld 6-700 ajánlatkérő levelet az ajánlásra jogosult szervezetekhez és személyekhez: az egyes országok tudományos akadémiáinak, egyetemi irodalomprofesszoroknak, illetve korábbi Nobel-díjasoknak van lehetőségük az ajánlattételre. A jelöléseket január 31-ig fogad-

ja el a Nobel-díj Bizottság, ezt követően elindul a több hónapon át tartó és több fordulás jelölési procedúra. Áprilusra megtörténik annak a 15-20, esetenként 30 jelöltnek a kiválasztása, akikről komolyabban tárgyalnak. Külső szakvéleményeket is igénybe véve májusra 5 jelölt kerül be a döntőbe. A nyár folyamán ezeknek a jelölteknek a műveit olvassák a tagok, hogy aztán októberre kialakítsanak egy közös véleményt. Az elnök összefoglalja az említett 15-20 jelöltről kialakított véleményeket, és javaslatot tesz a bizottság nevében az azévi Nobel-díjas személyére. A végső döntést a Svéd Akadémia 18 tagja hozza meg többségi szavazással, a díj elnyeréséhez a szavazatok több mint 50 %-ának megszerzésére van szükség. Bár az Akadémia figyelembe veszi a Nobel-díj Bizottság felterjesztését, el is térhet attól, illetve többször előfordult az is, hogy a bizottság nem tudott egységes álláspontra jutni, de az Akadémia mégis hozott döntést. (A szabályzat 5.§-a szerint ugyanakkor lehetőség van arra is, hogy ha nem találnak megfelelő jelöltet, abban az évben ne osszák ki a díjat.). A Svéd Akadémia archívuma nemcsak a Nobel-díj Bizottság javaslatait őrizte meg, amelyeket most nyomtatásban is hozzáférhetővé tett, de a külső szakértők jelentéseit, az akadémikusok egymás közti levelezését, emlékeztető feljegyzéseit is.⁴ Ezek ismeretében még árnyaltabb képet lehetne nyújtani témánkról, de már a Nobel-díj Bizottság szakvéleményeiből is kirajzolódik egy elég részletes kép a magyar jelöltek sorsáról.

Irodalmi Nobel-díjra felterjesztett magyarok 1901–1950

Már a felterjesztettek személye körül is sok legenda kering. A Bo Svensén által kiadott dokumentumkötet végén található névmutatónak köszönhetően egyértelműen megállapítható, hogy 1950-ig három magyar író került komolyabban szóba, vagyis csak ők jutottak be a 20-30 szerzőt tartalmazó jelöltilistába: Herczeg Ferenc, Szabó Dezső és Tormay Cécile.⁵

Rejtély, hogy miért várt a Magyar Tudományos Akadémia majdnem negyed századot, míg az első magyar író felterjesztette. Úgy látszik, az első évtizedekben egyszerűen nem ismerték fel a Nobel-díj jelentő-

1 Kjell Espmark: Az irodalmi Nobel-díj. Száz év története. Európa Kiadó, Bp. 2004. 5.

Armand Sully-Prudhomme 1901-ben, Rudolf Eucken 1908-ban, Grazia Deledda 1926-ban, Pearl Buck 1938-ban, Alekszander Szolzszenyicin 1970-ben, Sinclair Lewis 1930-ban, John Galsworthy 1932-ben, Isaac Bashevis Singer 1978-ban, Czesław Miłosz 1980-ban kapott Nobel-díjat.

2 i. m. 202.

3 Svenska Akademiens Arkiv. Nobelpriset i litteratur. Nomineringar och utlatanden 190–1950. Utgivna av Bo Svensén. Del II. 1921–1950. Svenska Akademien, Stockholm, 2001. [Svéd Akadémia Archívuma. Nobel-díj az irodalomban. Jelölések és vélemények 1901–1950. I–II. Sajtó alá rendezte Bo Svensén. Svéd Akadémia, Stockholm, 2001.] Továbbiakban: Svensén.

4 Espmark, 5–6.

5 Svensén, 451–464.

ségét. Erre utal az is, hogy bár 1902-ben a Svéd Akadémia felszólította a világ országait, hogy könyvtára számára küldjék meg a legkiválóbb szerzőik munkáit, egy magyar újságíró, amikor 1913-ban a könyvtárban járt, *Az ember tragédiáján* és néhány Arany- és Petőfi-köteten kívül nem talált ott egyéb magyar nyelvű könyvet.⁶ Másrészt a Nobel-díj Bizottság kezdetben ugyan tervezte munkája megkönnyítésére magyar előadó alkalmazását is Axel Lundegord⁷ személyében, aki ezért 1900-ban hosszabb tanulmányutat is tett Magyarországon, de ez a terv végül nem valósult meg. A magyar kultúra így szinte teljesen képviselő nélkül maradt Svédországban, leszámítva talán Leffler Bélát, aki 1919 óta élt Stockholmban. Az ő nevéhez fűződik a Svéd-Magyar Társaság megalapítása, illetve ő volt a Stockholmi Magyar Intézet első vezetője is 1929–1935-ig.⁸

Az első magyar, Herczeg Ferenc felterjesztésének gondolata talán csak közeledő 40 éves írói jubileuma kapcsán merült fel. Négyesy László, Császár Elemér, Horváth János, Papp Ferenc és Tolnai Vilmos⁹ egyetemi tanárok voltak a kezdeményezők, az ő javaslatukat vette aztán át az MTA.¹⁰ A felterjesztés Horváth János munkája, aki miután áttekintette Herczeg egész munkásságát, *Az élet kapuja* (1919) című regényéért javasolja Nobel-díjra, mivel ez a műve felel meg szerinte leginkább a Nobel-díj szabályzat 2. §-ának, amely szerint olyan művet szeretnének jutalmazni, amely „az idealizmus tekintetében a legfigyelemreméltóbb, egyszerűs mind a maga területén a legújabb eredményeket képviseli.”¹¹ *Az élet kapujának* német fordítása azonban nem készült el időben, így a bizottság Herczeg művének megtárgyalását a következő évre halasztotta.¹² Az 1926-os bizottsági összefoglalóból azonban megtudjuk, hogy a regénynek még mindig csak az első része áll rendelkezésre, amelyből látszik, hogy Herczeg „kiváló, tehetséges elbeszélő”, ezért a végső ítélettel megvárják a regény befejezését:

„28-as számú jelölt: Herczeg Ferenc, akit *Az élet kapuja* című nagy történelmi regényével tavaly jelöltek a

díjra. Regényének német fordítása (*Das Tor des Lebens*) azonban nem készült el időben, ezért a jelöléssel való foglalkozást az idei évre halasztottuk. Idén rendelkezésünkre áll a regény első részének fordítása, amely alapján véleményt alkothatunk a műről, azonban a Nobel-díjjal kapcsolatos végső döntésünkhöz nem biztosít elegendő alapot. A regény 1513-ban Rómában játszódik, Gyula pápa utódjának megválasztása körüli időszakban. Egy magyar kardinális [Bakócz Tamás esztergomi érsek] érkezik a szent városba, ahol pápává akarja választatni magát, hogy egyesíthesse a kereszténységet a közelgő török veszély ellen, a cserbenhagyott Magyarország megmentésére. Célja elérése érdekében nagyarányú szavazatfelváltást folytat a kardinálisok között. Terve mégsem sikerül, és megérti, hogy szülőhazája sorsa elrendeltetett. Herczeg célja feltehetően az, hogy párhuzamba állítsa Magyarország jelenlegi szerencsétlenségét a régi tragédiával. A könyv, ameddig megismerhetjük, elveszik a római reneszánsz pompájának és hanyatlásának nagyon terjedelmes leírásában, a történet főleg a fiatal magyar nemes és a magával ragadó, szellemes és csaló prostituált kalandjai körül forog, aki végül keresztülhúzza a kardinális számításait.

A nagyszabású leírás ugyan nem kelt mélyebb érdeklődést, ennek ellenére a folytatás jobb lehet, mint amennyit a kezdet ígér; hisz Herczeg regényéből látszik, hogy egy kiváló, tehetséggel bíró mesélő és mivel egyébként sem lenne helyénvaló, hogy a teljes mű ismerete nélkül mondjunk ítéletet, a bizottság továbbra is fenn akarja tartani a jelölést a következő évre vonatkozóan.”¹³

A teljes fordítás azonban a következő évre sem készült el, a bizottság pedig mintha elvesztette volna a türelmét, Herczeg jelölését nem hosszabbította meg:

„3-as számú jelölt: Herczeg Ferenc. Két éve jelölték a díjra *Az élet kapuja* című történelmi regényéért, amelynek német fordítását a közeljövőre ígérték. Az alkotás első részét tavaly adták be, és tárgyalták meg a külügyi bizottságban. A második rész még mindig várat magára, így a róla szóló szakvélemény sem készülhetett el.

6 Nitsch Lőrinc: Ahol a Nobel-díjat osztogatják. Új Idők, 1913. július 20. 98–99.

7 Axel Lundegord (1861–1930) svéd író. Főleg középkori tárgyú regényeiről ismert. (*Margit királynő*, 1905; *Philippa királynő*, 1907)

8 Leffler Béla (1887–1936) író, műfordító. 1919-ben került Stockholmba mint követségi sajtóelőadó.

9 Négyesy László (1861–1933) irodalomtörténész, esztéta, nyelvész. 1911-től a budapesti egyetem tanára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke; Császár Elemér (1874–1940) irodalomtörténész, 1923-tól a budapesti egyetem tanára, a Petőfi Társaság alelnöke.; Papp Ferenc (1871–1943) irodalomtörténész, főképp XIX. századi irodalommal (Kemény Zsigmond, Gyulai Pál) foglalkozott; Tolnai Vilmos (1870–1937) nyelvész, irodalomtörténész, 1925-től a pécsi egyetem tanára; Horváth János (1878–1961) irodalomtörténész,

egyetemi tanár. A budapesti egyetemen szerzett magyar–francia szakos tanári diplomát. Az Eötvös Kollégium tanára, 1923–1948-ig a budapesti egyetem irodalomtörténeti tanszékének professzora. 1923–1926-ig a Napkelet kritikai rovatának szerkesztője. Munkásságáért 1948-ban Kossuth-díjjal tüntették ki.

10 Herczeg Ferenc és a Nobel-díj. Világ, 1926. február 28. 10.

11 Horváth János írása megjelent az Irodalomtörténeti Közleményekben is. (Itk. 1925. 153–170.)

12 Bár Horváth János is azzal fejezi be felterjesztését, hogy mellékelten csatolják a regény fordítását, a Világ idézett cikkében pedig egyenesen svéd fordításról esik szó, a Nobel-díj Bizottság határozatából egyértelmű, hogy nem készült el a fordítás.

13 Svensén, 84. (Majsa Barbara fordítása nyomán)

*Az előrejelzések szerint a könyv folytatása a kezdetnél annyival jelentősebb lenne, hogy az egész mű megérdemelné a Nobel-díjat. Mindazonáltal ezt valószínűtlennek tartjuk, az író korábbi, fordításban rendelkezésre álló művei alapján. A bizottság ezért szükségtelennek tartja, hogy a jelölést továbbra is fenntartsa, és úgy döntött, hogy erre legfeljebb egy esetleges újabb jelölés esetén fog visszatérni.*¹⁴

Herczeg Ferenc korábbi művei közül elsősorban a *Gyurkovics-fiúk* és a *Gyurkovics-lányok* voltak ismertek Svédországban. A *Gyurkovics-fiúk* 1901 óta 5 kiadást ért meg, sőt 1921-ben meg is filmesítették. Szintén megjelent svédül néhány novella mellett a *Szabolcs házassága* (1909), illetve a *Gyurka* (1911) című regények. Színdarabjai közül *A kék rókát A tegnap lovagja* címmel adták 1917-ben a színházak.¹⁵ Emellett hozzáférhető volt a *Bizánc* francia fordításban (1912) és a *Pogányok* németül (1909). A Nobel-díj Bizottság tehát lényegében nem tudott érdemben foglalkozni Herczeg Ferenc felterjesztésével egyszerűen a fordítás késése miatt, az MTA pedig a későbbiek folyamán Herczeg Ferenc jelölését nem újította meg.

Talán kevésbé ismert tény, hogy 1935-ben Szabó Dezsőt is felterjesztették Nobel-díjra, igaz, nem magyar részről. Az uppsalai egyetem finnugor nyelvészet professzora, Björn Collinder javasolta. A probléma csak az volt, hogy Szabó Dezső művei lényegében csak magyarul voltak olvashatóak, a fő művének tartott *Az elsodort falut* például csak 1964-ben fordították le angolra, így a Nobel-díj Bizottság nem tudott ítéletet alkotni munkásságáról:

*„34-es számú jelölt: Szabó Dezső. A magyar író munkáit még nem fordították le idegen nyelvekre, és nálunk nincs olyan személy, aki megfelelő nyelvi és irodalmi előképzettséggel rendelkezne ahhoz, hogy szakvéleményt tudjon adni azokról a művekről, amelyek jelentőségét az indítványozó nagyon meggyőzően mutatta be. A bizottság álláspontja az, hogy nem ajánlja a jelöltet.*¹⁶

14 Svensén, 98.

15 Leffler Béla: Herczeg Ferenc Svédországban. Nemzeti Újság, 1923. dec. 5. 7–8.

16 Svensén, 235.

17 Hankiss János (1893–1959) irodalomtörténész, egyetemi tanár. A budapesti egyetemen végzett német–francia szakon. 1923-tól a debreceni egyetem francia nyelv- és irodalom tanára, a 30-as években Nizzában, illetve a Sorbonne-on is tanított. A Debreceni Szemle és a Forrás szerkesztője, a Helicon alapító szerkesztője, 16 éven át a Debreceni Nyári Egyetem szervezője. Nemzetközi kapcsolatteremtő munkájáért 1937-ben megkapta a francia becsületrendet. 1946-ban megfosztották professzori állásától, és évekig csak könyvtári szolgaként alkalmazták. 1957-ben kapta vissza tanszékét; Pap Károly (1872–1954) irodalomtörténész, 1914–1942-ig a debreceni egyetem magyar nyelv- és irodalom tanára. Elsősorban a reformkor irodalomtörténetével foglal-

Tormay Cécile jelölései (1936, 1937)

A legközelebb az irodalmi Nobel-díjhoz kétségkívül Tormay Cécile jutott 1936-ban, s hogy nem kapta meg, az nem csupán írói életművén, de a Svéd Akadémián belüli erőviszonyokon is múlott.

1936-ban a debreceni egyetem két professzora, Hankiss János és Pap Károly, a budapesti egyetem részéről Horváth János, a szegedi egyetemről Pintér Jenő javasolta Tormay Cécile-t.¹⁷ Ugyanakkor számíthatott a Svéd Akadémia egyik tagjának, Fredrik Böök¹⁸ irodalomprofesszornak is a támogatására, aki egyben az öttagú Nobel-díj Bizottságnak is tagja volt, illetve a régi barátára, Selma Lagerlöf-re, aki nemcsak Nobel-díjas író, de a Svéd Akadémia tagjaként benne volt a végső szót kimondó „tizennyolcokban”. Jó volt az időzítés is, hisz 1935-ben Tormay Cécile-t beválasztották a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságába,¹⁹ Mme Curie megüresedett helyére, s ez ráirányította személyére a nemzetközi figyelmet. A felterjesztés előkészítése természetesen valószínűleg már évekkel korábban elkezdődhetett.

Fredrik Böök még 1931-ben járt Magyarországon, vendéglátói nemcsak Budapestet és a Balatont mutatták meg neki, de ellátogatott Debrecenbe, Szegedre, a Felvidékre és Erdélybe is. Úti élményeiről *Utazásom Magyarországon* című könyvében számolt be, amely még ugyanabban az évben megjelent Stockholmban.²⁰ Könyvében nagy rokonszenvvel ír a magyarokról, bemutatja a trianoni döntés következményeit az elcsatolt területeken, részt vesz a Revíziós Liga budapesti tüntetésén, s írása végén abbéli véleményének ad hangot, hogy a magyar ügy rendezése európai jelentőségű probléma: *„Amikor tiszta szívből kívánom, hogy a magyarság küzdelme a békerevízió érdekében sikerüljön, nemcsak azért teszem ezt, mert őszinte rokonszenvvel viseltem ez iránt a bátor, szerencsétlen és nagy nép iránt, hanem azért is, mert meg vagyok győződve arról, hogy Magyarország feltámadása*

kozott; Pintér Jenő (1881–1940) irodalomtörténész. 1912–1931-ig az Irodalomtörténet szerkesztője, 1933-tól a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke, 1935-től a szegedi egyetem tanára.

18 Fredrik Böök (1883–1961) irodalomtörténész, kritikus, a lundii egyetem tanára. 1922-től a Svéd Akadémia tagja, 1929–49-ig a Nobel-díj Bizottság tagja.

19 A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága az 1920-ban alapított *Nemzetek Szövetségének* (*Népszövetségnek*) az egyik állandó bizottsága volt, 1922. május 15-én hozták létre. 15 tagból állt, tagjai főként egyetemi tanárok voltak, köztük Bergson, Einstein, Mme Curie. Évente egyszer üléseztek Svájcban, tudományos és művészeti kérdésekkel foglalkoztak.

20 Fredrik Böök: *Resa till Ungarn. Stockholm, 1931. Magyarul: Utazásom Magyarországon.* Püski Kiadó, Bp. 2002. (ford. Bartha István). Továbbiakban: Böök

elválaszthatatlanul egybe van kötve egész Európának a mai káoszról való megmentésével.”²¹

Érdekes, bár arról szó sem esik, hogy személyesen találkozott volna Tormay Cécile-lel, mégis külön fejezetet szentel az író személyének és műveinek a bemutatására.²² Méltatja első két regényét, *Az emberek a kövek között* (1911) és *A régi házat* (1914), amelyek svéd fordításban is olvashatóak,²³ ismerteti Tormay Cécile 1918–19-es tevékenységét, az ezeket az időket megörökítő *Bujdosó* könyvét (1920–1921), illetve későbbi közéleti és kulturális tevékenységét: a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének* megalapítását és vezetését, a *Napkelet* című irodalmi folyóiratnál betöltött főszerkesztői munkáját. Írását végül az értékörző magatartás dicséretével zárja, amelyet azért is érdemes most hosszabban idéznünk, mert ezek a gondolatai megvilágítják majd a Nobel-díj Bizottság 1936-os vitájában elfoglalt álláspontját:

„Hogy a káosz, amely Magyarországon uralkodott, amely szinte egy pillanat alatt nyelte el az államot és az egész országot, hogy ez a kavargás végre elcsitulhatott, s hogy a rend újra visszatérhetett, s hogy ennek a pusztításnak ellenálló alapokra egy új világ épülhetett, annak az erőnek és a szellemi értéknek volt köszönhető, amelyet a nők között Tormay Cécile képviselt a leghatározottabban. Nem jelentkezett merész, újító eszmékkal, nem követelt mélyreható reformokat, és nem ígért új eget és új földet sem. Programja egyszerű és kipróbált: haza, vallás és család. Vannak ennél sokkal bonyolultabb és rafináltabb programok, van számos sokkal vonzóbb, csalogatóbb és ragyogóbb jelszó. Az ún. haladó szellemiségű emberek közül sokan igen hajlamosak arra, hogy Tormay Cécile-idea nélküli tradicionalizmussal vádolják: hisz az ő evangéliumában nyoma sincs Einsteinnek vagy Freudnak, Leninnek vagy Fordnak. Hát méltó egy ilyen program egy előkelő művészhez, egy tehetséges írónőhöz? Tormay Cécile nyugodtan fogadhatja az ilyen vádakot, amelyek nemcsak őt támadják, hanem egyáltalán magát a konzervativizmust. Vannak pillanatok, amikor a konzervativizmus az érdekek, az évszázados szokások és előítéletek védelmezője, és van, amikor a világháztartásnak új kovászra van szüksége, amikor szükség van az egészséges nyugtalanságra, az újító kezdeményezésekre. Az az idő, amelyben mi élünk, nem ilyen, ennek elege, sőt bőven elege volt a változástól, a politikai, a technikai, erkölcsi forradalmakból, amelyek végigszáguldottak az emberiségen és fenekestől felforgatták egész életünket. Napjainkban csak a gyenge és zavaros elmék kiabálnak további

újdonásokért és újabb átalakulásokért. Az értelmesebbek és a lelkiileg finomabbak azonban ragaszkodnak az örök értékekhez és megértik Goethe szavait, miszerint aki ingadozik az ingatag időkben, az csak a zűrzavart fokozza. Valamennyien alá vagyunk vetve a fejlődés és változás átalakító erőinek, akár akarjuk, akár nem, s miközben hagyjuk, hogy ez az erő meghozza azt a bizonyos újat, közben minden okunk meg lehet arra, hogy belekapaszkodjunk a birtokunkban levő szépbe és jóba, hogy nehogy aztán később üres kézzel, kifosztottan kelljen állnunk szertefoszlott ígéretek előtt. Egy kicsi nyugalom, higgadság és önuralom soha sem árt: tisztább perspektívát és jobb szemmértéket ad. Ha a régi érdemes ideálokat fiatalos lendülettel ápoljuk, megvan az az előnyünk, hogy van, amihez az újakat hozzámérjük az egészséges összehasonlítás végett. Egy magánépítetű lerombolhat egy régi házat, hogy újat építtessen a helyébe, de az emberiségnek nem szabad ily megfontolatlanul cselekednie, csak lassan költözhet át a régi házból az újba. A dolgoknak lassan kell egymásba folyniuk, s általában mindig kiderül, hogy az új a réginek egy változata, mely örzi az eredeti tervet és az öröklött értékeket.

Megőrizni és felújítani a régi ideálokat a maguk valódi szellemiségének megfelelően éppen olyan szükséges, jelentős és alkotó cselekedet lehet, mint teljesen újat építeni, mint az eljövendő csodákról álmodozni. Tormay Cécile bátor kitartással védte ősei örökét. Mit ért el ezáltal? Nem tudhatjuk: azt se tudhatjuk, mi történt volna, ha az egészet egy kardcsapás nélkül feladta volna. [...]

Minden esetre vigasztaló a konzervativizmusra nézve az a tudat, hogy tisztában van minden emberi érték viszonylagosságával, és ezért nem hajlandó magától elhajítani az újért azt, ami kedves és emlékezetes számára, s amit gondjaira bízta. Hogy a nagy hadvezér hogyan irányítja a csatát, abban nekünk, egyszerű közkatónáknak nincs betekintésünk, de azt, amit forrón szeretünk és becsülettel hiszünk, azt sosem adjuk fel. Ebből a jó csatából Tormay Cécile bátran kivette a részét.”²⁴

Fredrik Böökben tehát feltétlen támogatóra számíthatott Tormay Cécile, aki fontosnak gondolta azonban azt is, hogy új könyvvel álljon elő, mielőtt megpályázná a Nobel-díjat. Közéleti tevékenysége, illetve a *Napkelet* szerkesztése ugyanis lényegében egy évtizedre elvonta a regényírástól. Új könyvét, a tatárjárás korában játszódó *Ősi küldött* című trilógiáját élete fő művének szánta, minden eddigi tapasztalatának és meggyőződésének szintézisét szeretne benne megvalósítani.

21 Böök, 155. Leffler Béla és Bartha István fordítása alapján.

22 Böök, 59–65. A Tormay Cécile-ről szóló fejezetet közölte a *Napkelet* is Leffler Béla fordításában. Fredrik Böök irodalmi arcképe Tormay Cécile-ről. *Napkelet*, 1931. 994–1001.

23 Ulvings Hus. (ford. Signe Leffler), Dahlbergs förlag, Stockholm, 1918; I Vildmarkens Bann. (ford. Ella Hilibom) Ahlen & Akerlund, Stockholm, 1926.

24 Böök, 63–65.

Bár az alapötlet és egy fejezet még 1924-ből való, az író saját visszaemlékezése szerint 1929 júliusában kezdett komolyabban munkához, s október végére készült el az első nyolc fejezettel, majd több, hosszabb-rövidebb megszakítás után 1931 januárjára fejezte be az első kötetet.²⁵ A *Csallóközi hatyú* 1933 decemberében jelent meg a Genius Kiadónál, a második rész, *A túlsó parton* 1933 júniusára készült el,²⁶ s 1934-ben kerülhetett az olvasók elé. A megírással párhuzamosan Horváth Henrik²⁷ rögtön németre fordította a regényt. Tormay Cécile Horváth Henrikkel folytatott levelezéséből tudjuk, hogy 1934 májusára már kész az I. rész, egy 1934 decemberi keltezésű levelében Tormay a II. rész fordítását sürgeti, 1936 áprilisában pedig már a III. rész 1. fejezetének fordítását is kézhez kapta. A III. rész fordítása fejezetenként történt, az író az elkészült részeket rögtön továbbította Horváth Henrikhez,²⁸ de a Nobel-díj Bizottság az erőltetett tempó ellenére is csak az első két kötet alapján tudta meghozni döntését 1936-ban. A harmadik kötet sohasem készült el teljesen, az író 1937. április 2-án meghalt, a könyv utolsó harmadát Kállay Miklós,²⁹ a Napkelet szerkesztője fejezte be.

A „mindenki számára megközelíthető irodalom” diadala – a Nobel-díj Bizottság döntései az 1930-as években

Kjell Espmark szerint az 1930-as években a bizottság összetételének megváltozása az értékelési szempontok átalakulásával járt együtt. Döntő jelentőségű volt, hogy Per Hallströmöt,³⁰ aki 1922 óta vezette a Nobel-díj Bizottságot, 1931-ben a Svéd Akadémia titkári feladataival is megbízták, e két fontos pozíció összekapcsolódása után befolyása rendkívül megnőtt, így nem csoda, hogy a 30-as években az Akadémia főképp „az általánosabb érdeklődésre számot tartó” írókat díjazta,

ugyanis „a mindenki számára megközelíthető irodalom” eszméjének egyik fő képviselője éppen Hallström volt.³¹ Ennek a szemléletnek fő ellenfele Fredrik Böök, aki „*elutasítja azt a jelöltet, akit mindenütt olvasnak és becsülnék, így John Galsworthy³² is [mivel] a világirodalomból bármikor kiemelhető lenne egy nagy szerző, pusztán a felszínes világhírre és sajtónépszerűsége hivatkozva.*”³³ A legélesebb vita 1932-ben bontakozott ki, amikor Böök Galsworthy helyett Paul Ernstet, a német neoklasszika legjelentősebb képviselőjét javasolta. Az elnöki összefoglaló szerint Henrik Schück és Anders Österling Hallströmöt támogatva Galsworthy-re szavazott, a bizottság ötödik tagja, Hjalmar Hammarskjöld Paul Ernstet vagy Iván Bunyint javasolta.³⁴ Böök többoldalas különvéleményt csatolt a bizottság határozatához, amelyben Paul Ernst mellett érvelt.³⁵ Végül a díjat Galsworthy kapta a *Forsythe Sagáért*.

A következő évben a bizottság mintha kedvezni akart volna Bööknek, hisz Oliviera és Bunyin mellett Paul Ernstet is javasolta az Akadémiának.³⁶ Igaz, a végső döntés meghozatala előtt Paul Ernst meghalt, így Böök egy külön levelet csatolt a bizottság ajánlásához, amelyben felhívja a figyelmet arra, hogy a díj posztumusz is kiadható, hiszen 1931-ben erre már volt példa Erik Axel Karlfeldt esetében.³⁷ A Svéd Akadémia azonban ez évben végül Ivan Bunyin mellett döntött.³⁸

Kivételes évnek tekinthető 1934, amikor Luigi Pirandello³⁹ ajánlásával mindenki egyetértett Henrik Schück kivételével, aki különvéleményében O’ Neillt javasolta.⁴⁰ Az erőviszonyok kiegyensúlyozottságára utalhat, hogy 1935-ben viszont nem sikerült megállapodniuk egy közös jelöltben, s az Akadémia is elfogadta, hogy az évben ne osszák ki a díjat, pedig több jelentős író, köztük későbbi Nobel-díjasok is voltak a jelöltek között: O’ Neill, Roger Martin du Gard, Paul Valéry, Jules Romains, Miguel Unamuno, a „közönség kedvencek” közül H. G. Wells, Karel Čapek.

25 Hankiss János: *Tormay Cécile*. Singer és Wolfner Kiadó, 1939. 259. Továbbiakban: Hankiss (1939)

26 Hankiss (1939) 259.

27 Horváth Henrik (1883–1947) középiskolai tanár, könyvtáros. Többek között Ady, Móricz, Babits műveinek németre fordítója.

28 Tormay Cécile levele Horváth Henrikhez 1934. május 10.; 1934. dec. 11.; 1936. április 28. PIM V4327.

29 Kállay Miklós (1885–1955) író, kritikus, fordító, lapszerkesztő. 1919–1944-ig a Nemzeti Újság irodalmi rovatának szerkesztője, 1935–41-ig a Napkelet segédszerkesztője, majd főszerkesztője. Többek között Rilke, Victor Hugo, Balzac, Flaubert műveket fordított magyarra. Drámákat és regényeket is írt: *A pápa és a Vatikán* (1935), *XI. Pius, a béke fejedelme* (1937), *Magóg fiai* (1937).

30 Per Hallström (1866–1960) 1908-tól a Svéd Akadémia tagja, 1931–41-ig titkára. A Nobel-díj Bizottságnak 1913-tól tagja, 1922–46-ig elnöke.

31 Espmark 117, 118.

32 John Galsworthy (1867–1963) angol író. Legismertebb műve a *Forsythe Saga*.

33 Espmark, 118.

34 Svensén, 186–187.

35 Svensén, 188–190.

36 Svensén, 202.

37 Erik Axel Karlfeldt (1864–1931) svéd költő. A Nobel-díj Bizottság tagjaként 1918-ban visszautasította a Nobel-díjat, amellyel ezért posztumusz, 1931-ben tüntették ki.

38 Iván Bunyin (1870–1953) orosz költő, író. 1920-ban Franciaországba emigrált.

39 Luigi Pirandello (1867–1936) olasz regény- és drámaíró. „A dráma- és színházművészet merész és eredeti megújításáért” kapott Nobel-díjat 1934-ben.

40 Svensén, 219–220.

1936-ban így 28 jelölt volt, s ebből csak 10 az újonnan javasolt. Paul Valéry, Hans Fallada, Georges Duhamel, Roger Martin du Gard, Eugene O' Neill és Sigmund Freud neve is szerepelt ezen a listán, a bizottságnak azonban ismét nem sikerült megegyezésre jutnia. Freudot, akit Romain Rolland terjesztett fel, bár elismerik, hogy „keresetlen stílusa komoly irodalmi értékkel bír”, de „beteges és torz fantáziájának tartják”,⁴¹ Paul Valéryt „a modern francia költészet legkiválóbb képviselője”-ként méltatják, de a bizottság mégis elutasítja jelölését, mivel életműve „exkluzív és nehezen megközelíthető.”⁴² Tormay Cécile-t szintén nem javasolja a Bizottság:

„20-as számú jelölt: Tormay Cécile. Nagyszerű személyiségét, amely lehetővé tette, hogy a jelenkori Magyarország egyik központi alakjává válhasson, külön kiemeli a szakértői vélemény.⁴³ Művészetében méltányolható az esztétikai minőség, hiányzik azonban az emberteremtő fantázia, és így legmélyebb gondolatiságú művéből, középkori történelmi regényéből hiányzik a meggyőzés ereje.”⁴⁴

Fredrik Böök különvéleményt csatol a bizottság döntéséhez, amelyben Tormay mellett érvel:

„Külön nyilatkozat.

Véleményem szerint az irodalmi Nobel-díj 1936-ban odaítélhető Tormay Cecile-nek. Szerzői munkásságának hallatlanul nagy jelentősége van. Már a világháború előtt elnyerte az egyik legelőkelőbb helyet a modern magyar irodalomban. A régi ház című családregénye Thomas Mann Buddenbrook-házának magyar megfelelője, még ha nem is rendelkezik hasonló mély filozófiai perspektívával. Több novellája mestermunka, tele lélekkel és költészettel. A világháború és a magyarországi forradalmak inspirálta szívbemarkoló dokumentum Tormay Cécile Bujdosó könyve. Ugyanebből a forrásból merít nagy történelmi regénye, az Ősi küldött, amelynek első két kötetét olvashatjuk német fordításban. Ennek a történelmi leírásnak a legfőbb értékére Hallström úr szakvéleményében már rámutatott. A magam részéről én nálánál is magasabbra értékelem a művet, a leírás gazdagsága és szemléletessége bámulatos számomra. Hogy a pszichológiai jellemrajz nem olyan mély, az

véleményem szerint arra vezethető vissza, hogy a történelmi eposz szereplőjének kora és a mi korunk közötti időbeli távolság csupán a főszereplő alakjának körvonalait engedi ábrázolni. Nem egy realiztikus kabinet-darabról, hanem egy freskóról van szó Puvis de Chavanne stílusában, amely a kellemes színek, a tiszta vonalak, a hatalmas kompozíció, a szimbolikus tartalom által idézi meg tárgyát. Még a német fordításban is kaphat az ember egy csipetnyit a Tormay Cecile ábrázolásában megmutató nyelvi erőből, formai virtuozitásból, fényből és szépségből. Beszéltem egy magyar olvasóval, aki még közvetlenül az olvasmányélmény hatása alatt azt mondta, hogy ez a könyv meghatározó jelentőségű a magyar próza szempontjából. A vizsgált Ősi küldött egy lírai eposz nemzeti jelentőségű prózában. Tanúsíthatom, hogy még azok a személyek is, akik nem értenek egyet Tormay politikában elfoglalt konzervatív álláspontjával, és akik sokáig hidegen kritizálták művészetét, még ők is leteszik a fegyvert az Ősi küldött második része előtt, és végtelenül megrendülnek Tormay képzelőerejétől, amely révén tatárjárás kori regényében szimbolikusan megjeleníti a magyarok világháborús sorsát is. Ez a nagyfokú elismerés kifejeződik azáltal is, hogy a jelölést kivételes egyhangúsággal minden vezető irodalomtörténész aláírta Magyarországon. A Svéd Akadémia is nyugodt szívvel elfogadhatja ezt a véleményt. Ily módon megjutalmazná a művészi munkát és a kiváló írószemélyiséget, másrészt felhívna a figyelmet ideális életszemléletére. A magyarság etnikai elszigeteltsége Európában önmagában is megnehezíti ennek az írói nagyságnak a megítélését. Már maga a regény címe, Den ensamme /A magányos [Az ősi küldött első kötetének német, illetve svéd címe] is az elszigetelődés pátozával utal arra, amit a magyarok éreznek. Fontos misszióknak tartom, hogy hozzájáruljunk ezen érzés ellensúlyozásához azáltal, hogy elismerjük az értékét egy magyar jelentős, művészi erőfeszítésnek. Sokkal nagyobb hibának tartanám a magyar irodalom alábecsülését, mint annak kockázatát, hogy esetleg túlértékeljük. Tormay Cecile egy nagy nemzeti író és a Svéd Akadémia minden nehézség nélkül megbizonyosodhat arról, hogy Tormay megérdemli ezt a helyet. A Nobel-díj nagy valószínűséggel felhívna rá a világ figyelmét, bár Angliában, Franciaországban, Németországban, Olaszországban már most is vannak olvasói és csodálói. Napjainkban a közvélemény képes egyfajta irodalmi hírnevet biztosítani némely modern regény- és drámaíróknak, s bár egy ilyen fokú népszerűséget Tormay bizonyosan soha nem érne el, de kétségkívül megállná a helyét olyan Nobel-díjjal jutalmazott költők mellett, mint Reymont, Yeats, Benavante, Spitteler, Bunyin.⁴⁵

41 Idézi Espmark, 137.

42 Idézi Espmark, 120–121.

43 Tormay Cécile-ről két szakértői vélemény készült. Az egyiket Fredrik Böök, a másikat Per Hallström írta. Tormay személyiségét méltató sorok nyilván Bööktől származhatnak, s tartalmában feltehetően megegyeznek a könyvből már idézett részlettel.

44 Svensén, 250.

45 Vladiszlav Reymont 1924-ben, William Butler Yeats 1923-ban, Jacinto Benavante 1922-ben, Carl Spitteler 1920-ban, Ivan Bunyin 1933-ban kapott Nobel-díjat.

Jellemalkotó ereje bizonyos vélemények szerint korszerűtlen, én azonban ennél fontosabbnak vélem azt, hogy erkölcsileg és művészileg olyan jelentős írói személyiség, aki a Svéd Akadémia szellemiségének különlegesen megfelel, és nagyban hozzájárulna annak megbecsüléséhez. Nagyon fájlaltam, hogy Paul Ernstet annak idején mellőzték, és ugyanilyen hibának tartanám Tormay Cecile figyelmen kívül hagyását. Csak emlékeztetni szeretnék arra, hogy a közönségkedvencek közül a Nyugaton a helyzet változatlan és A diadalív árnyékában című regények szerzőjéről [Erich Maria Remarque] mint esélyes jelöltről komolyan tárgyaltunk.⁴⁶

Komoly problémát jelent, hogy jelenleg nem találunk egyetlen méltó jelöltet sem a Nobel-díjra, többek között az Akadémia jó hírre kedvéért is el kellene vonatkoztatnunk az északi országoktól. Tormay Cecile választása biztosan helyes lenne, mert nem a mulandó, hanem az abszolút értékeket képviseli. Választása azt az érzést keltené a legkeményebben próbára tett európai népből, hogy legalább erkölcsi vonatkozásban nem elszigetelt, s bár ennek a hatásnak az esztétikai értékekhez semmi köze, de a Nobel Alapítvány szellemiségéhez jól illenék. Tormay Cecile választása megerősítené a Svéd Akadémia azon törekvését, hogy saját útját járja, és érdeklődést mutatna olyan jelenségek iránt is, amelyek kívül esnek a napilapok figyelmén és a felszínes nemzetközi véleményeken. Nem ismerek jelenleg megfelelőbb és helyesebb választást, mint Tormay Cécile jelölésének elfogadását.

Lund, 1936. október 21. – Fredrik Böök⁴⁷

A másik különvéleményt Henrik Schück fogalmazta meg: O' Neill mellett érvel, de elmondja véleményét Duhamelről, Roger Martin du Gard-ról és Tormay Cécile-ről is. Ebből nyilvánvaló, hogy ezek a nevek kerülhettek legkomolyabban szóba, bár végül a bizottság, akár az elmúlt évben, ismét nem javasolt senkit. Henrik Schück Tormay Cécile-ről így vélekedett:

„Olyan jelölt, aki teljes mértékben elérte a Nobel-díjhoz szükséges szintet, véleményem szerint sem található most. De mivel a díjat már tavaly sem osztották ki, alighanem nehéz lenne ezt idén is elhalasztani. O' Neill-t, hiányosságai ellenére, úgy hiszem, jó szívvel tudnám ajánlani a díjra. A többiekre, akiket a Nobe-díj Bizottság különböző tagjai megneveztek, legjobb

belátásom szerint nem tudnék szavazni. Megértem, hogy nagyon szép gesztus lenne megjutalmazni a magyar írónőt, Tormay Cecile-t, akiről azt tartják, hogy nagyon rokonszenves, nemes lelkű és jelentős személyiség, és aki egy olyan kicsi, elnyomott nemzethez tartozik, amelyre korábban irodalmi Nobel-díjjal még nem hívták fel a figyelmet. De Tormay írásai nem felelnek meg a követelményeknek. Nekem a legjobbnak A régi ház tűnik. De hasonló jó regényeket tömegével találni, és az Ősi küldött – még ha nem is befejezett véleményem szerint, úgyszólván gyenge. Egy történelmi regényben mégiscsak karaktereket festenek le, és itt egyáltalán nem található ilyesmi. A hős – a tulajdonképpen egyetlen egyéniség – egy középkori lovag –, de alakja olyan, mint egy olajnyomat, hiányzik a történelmi kornak megfelelő beszédmód és korfestés.”⁴⁸

Érdekes, hogy 1928-ban Sigrid Undset középkorban játszódó regénytrilógiájával, a *Kristin Lavransdatterrel* (1920–22) szemben ugyanezt a kifogást hozta fel Henrik Schück: nehéz hajdanvolt korok pszichológiai folyamatait rekonstruálni. Szerinte ez Sigrid Undsetnek sem sikerült, ezért az író nő szövegkonstrukcióit „idejét múlt szerkezetnek” nevezi, hiszen „ez a pszichológia sem a középkornak, sem a mi korunknak nem sajátja.”⁴⁹ A bizottságban akkor Undset három szavazatot kapott, Maxim Gorkij kettőt és Thomas Mann egyet. Gorkijt elsősorban memoárjáért terjesztették fel, de a bizottság attól félt, hogy díjazását a világ politikai állásfoglalásként értelmeznék,⁵⁰ s nyilván az Akadémiát is befolyásolta ez a lehetőség, amikor Undset mellett döntött, s „főképp a skandináv népek középkori életének erőteljes ábrázolásáért”⁵¹ neki adta a Nobel-díjat.

1936-ban a bizottság lényegében szintén nem döntött a négy legesélyesebb jelölt között. O' Neill elsőbbségéről egyáltalán nem voltak meggyőződve, Hallström szakvéleménye szerint a „sokszínű és rendkívül figyelemreméltó életmű számos művészi meglepetéssel szolgál, ám aligha állítható, hogy tökéletesen érett volna.”⁵² Schück nyeri meg végül az Akadémia támogatását pártfogoltja számára ügyes lobbitevékenységgel. Sikeréhez hozzájárult az is, hogy a bizottság már második éve tanácstalan volt, hogy ki felel meg az új szempontoknak.⁵³ Az Akadémia viszont nyilván nem akarta a díj kiosztását ismét a következő évre kitolni. 1936. november 12-i határozatában a Nobel-díjat Eugene O' Neillnek

46 Remarque-ot 1931-ben a *Der Weg zurück* [Győztesek és legyőzöttek] című regényéért terjesztette fel Tor Hedberg kritikus, a Svéd Akadémia tagja. (Svensén, 160.)

47 Svensén, 257–259.

48 Svensén, 255–256.

49 Idézi: Espmark, 103.

50 Espmark, 105.

51 Svensén, 130.

52 Idézi Espmark, 141.

53 Espmark, 140.

adta „erővel teli, őszinte, mély érzelmű és önálló, tragikus, drámai jellegű munkásságáért.”⁵⁴

A Napkelet 1937. januári számában Kállay Miklós méltatta O' Neill munkásságát: „Rövid időköz után másodszor juttatta a Svéd Akadémia a világ legnagyobb és legelőkelőbb irodalmi jutalmát amerikai írónak, s amennyire meglepett néhány évvel ezelőtt Sinclair Lewis jutalmazása,⁵⁵ olyan természetesnek találjuk és megnyugvással fogadjuk ezt. [...] A Nobel-díjat ezúttal a világirodalomnak igazán mély és eredeti tehetsége kapta.”⁵⁶

Tormay Cécile-t és támogatóit nem töri le a sikertelenség: 1937-ben újra pályázni akarnak. Hankiss János monográfiájában erről így írt: „kiszivárog annyi, hogy Tormay Cécile bekerült az ötös döntőbe – első magyarként. S bár most a díjat O' Neill kapja, az a hír járja, hogy a következő, 1937-es évben a magyar és a finn író közt osztják meg. Minden jól áll, maga Lagerlöf Selma is melegen érdeklődik.”⁵⁷

A Hankiss által emlegetett finn író Frans Eemil Sillanpää⁵⁸ lehetett, aki sokéves próbálkozás után (1930 óta minden évben felterjesztette a finn akadémia) végül 1939-ben kapta meg a díjat. Hankiss nyilván Böök ígéretére támaszkodva állítja itt azt, hogy Tormay 1937-ben esélyes lett volna a Nobel-díjra, a rendelkezésünkre álló iratok ezt azonban nem támasztják alá. A bizottság ismét nem javasolta Tormayt:

„25-ös számú: Tormay Cecile. Az év folyamán a magyar költőnő elhunyt. A jelölését, amely tavaly új volt, idén sem támogatta a bizottság többsége, a nagyszerű ironő nagyfokú megbecsülése ellenére, és annak ellenére, hogy hazájában kiemelkedő személyiségnek számít. A bizottság nem látja okát, hogy tavalyi álláspontját megváltoztassa.”⁵⁹

Tormay Cécile valószínűleg nemcsak 1937 áprilisában bekövetkezett halála miatt esett el a jutalmazás lehetőségétől. Nem hagyható figyelmen kívül a Roger Martin du Gard-t támogatók megerősödése sem. 1936-ban a bizottság azzal az indokkal szorította háttérbe, hogy kívárlják a Thibault-család befejező kötetét. 1937-ben Hammarskjöld és Böök ugyan megint ellene szavaztak, de Österling és a Henrik Schüick helyére ebben az évben a bizottságba került Torsten Fogelquist⁶⁰ támogatták, sőt különvéleményt is

csatoltak a bizottsági döntéshez, tiltakozva az ellen, hogy Roger Martin du Gard-t ismét elutasítsa a bizottság, noha jobb jelöltet nem tud ajánlani.⁶¹ Úgy látszik, az Akadémiára hatott ez az érvelés, és a francia író a Thibault-családért Nobel-díjban részesítette.

Egyet tudunk azonban érteni Kállay Miklóssal, hogy akadhatott volna akár az azévi jelöltek közül, akár általában a kortárs francia irodalomból kiválóbb író, de amint az eddigiekből is kiderült, a tisztán esztétikai érték mellett több más szempont is befolyásolta kezdetől az Akadémia végső döntését:

„Ezúttal, mint már nemegyszer, megint egy outsider futott be, ami Franciaországban talán még nagyobb meglepetést keltett, mint külföldön. A francia irodalmi közvéleménynek egészen más jelöltjei voltak a Nobel-díjra. Elsősorban Paul Valéry, azután Georges Duhamel, akinek népszerűsége egyre erősödik, szóba került Edouard Estaunié. Állandó komoly jelölt André Gide, aki azonban úgy látszik, még a Svéd Akadémiának is kissé túl balra kanyarodott. Emlegették Jules Romains-t is. Titkos reménységgel néztek François Mauriac felé. De ő éppen úgy, mint Paul Claudel, talán a katolikus világszemlélete miatt nem lehet kedves a 'szabad gondolat' irányában tájékozódó Nobel-bizottságnak. [...] Roger Martin du Gard valósággal mestere a szabályos regénynek, tehát kitűnő regényíró, de a Nobel-díj zsűrije sokkal nagyobb írókat is találhatott volna a mai francia irodalomban.”⁶²

Paul Valéry soha nem kapta meg a Nobel-díjat, bár 1930–1943 között hatszor terjesztették fel, ahogy Duhamel sem öt felterjesztése ellenére vagy Jules Romains és Paul Claudel sem. André Gide-t először 1945-ben javasolták, és a következő évben el is nyerte a díjat, François Mauriac 1952-ben lett Nobel-díjas a sikertelen 1946-os, 1949-es és 1950-es jelölése után.

Az ő esetük és „majdnem Nobel-díjas” magyarjaink története is csak megerősíti azt, amit eddig is sejtettünk: az esztétikai érték mellett még megannyi más szempont is közrejátszik abban, hogy végül kiből lesz Nobel-díjas író. Nyelvi és kulturális elszigeteltségünknek köszönhetően ez magyar szerzőnek szinte lehetetlen, örülhetünk, ha százévente egyszer felénk fordul a Svéd Akadémia figyelme.

54 Svensén, 259.

55 Sinclair Lewis (1885–1951) amerikai író 1930-ban kapott Nobel-díjat.

56 Napkelet, 1937. 1. 45–47.

57 Hankiss (1939) 218–219.

58 Frans Eemil Sillanpää (1888–1964) finn író. *Jámbor szegénység* (1918) című regénye a finn polgárháború alatt játszódik. *Silje* (1931) című regényében egy parasztszalád széthullását ábrázolta.

59 Svensén, 267.

60 Torsten Fogelquist (1880–1941) tanár, író, publicista, 1931-től a Svéd Akadémia tagja, 1937–1940-ig vett részt a Nobel-díj Bizottság munkájában.

61 Svensén, 274. és 277.

62 Napkelet, 1937. 852–854.

CZILLI ARANKA
esély(telen)

*mint kulcslyukon a zárt szobába
 úgy lestem át a másvilágba*

*tán sose-látott apám hívott
 sose kapott ölelésre
 úgy örvénylett, úgy ringatott
 a szeretet színes,
 lassú tánca,
 úgy olvadt be lelkem,
 mint meleg, habos fürdőkádba
 merül az elgyötört test.*

*a fények kihulltak,
 az ölelés lankadt –
 hidegen zuhantam vissza
 a kórházi ágyra:*

*„Hát visszajöttél!” –
 örömmel fogadtak
 s én sírtam,
 mint akit újra eldobtak.*

szerepcsere

Annának

*az ágyadon ülök:
 orrod hegyén csücsül
 a nyugalom,
 ajkadat mosolyra csalja
 a bujkáló álom*

*mit láthatsz benn?
 velünk fon össze a varázs-fonal,
 mi esténként külön életbe bujtat
 vagy nélkülünk építész saját világot:
 rózsaszínből, puha égből,
 magadra öltött
 esti mese-töredékből?*

*az ágyadon ülök:
 gyönyörűszép vagy
 s én hozzádbújva alszom el:
 most melletted leszek
 én biztonságban*

VASY GÉZA

Irodalmunk évszázadai

Ezen a címen foglaltam össze – a megadott terjedelmet némileg meghaladva – a nyolcszáz éves magyar irodalom történetét a képeket leszámítva húsz könyv-oldalnyi terjedelemben még 2008 tavaszán. A Napkút Kiadó *Magyar kulturális kalauza* csupán az idei könyvhétre jelenhetett meg. E munka kinyilvánított szándéka az, hogy történelmünk teljes idejét tekintse át, s hogy „a magyar kiadás után idegen nyelvekre fordítva majd az igényesebb külföldi olvasó kezébe kerüljön”. Aki még nem próbálta, az is elképzelheti, hogy a vállalt feladat tökéletesen nem végezhető el. S azt is beláthatja, hogy főként a külföldi olvasókat nem szabad az ismeretlen adatok tömegével elriasztani. Arra aligha van remény, hogy a régebbi évszázadok magyar irodalmát utólag népszerűvé tegyük, de legalább azt meg lehet próbálni, hogy az érdeklődő átláthassa, hogy egy ezer éve itt élő nép sok évszázados anyanyelvi kincséről van szó. Hét évszázad irodalmára így is csupán a terjedelem negyven százaléka jutott. A többi a huszadik századdal foglalkozik, ám oly módon, hogy a szűkebben vett jelenkort csupán érinti. Részben a könyv célkitűzése, részben a terjedelmi korlátok miatt, hiszen ez a tárgykör külön könyvfejezetet igényelne, részben pedig azért, mert az ezredvég irodalma még csak fenntartásokkal lehet az irodalomtörténet tárgya. Az 1960-as években s még később indulók már csak a záró névsorban kaptak helyet, az egyetlen kivétel a Nobel-díjas Kertész Imre. Az áttekintés miniprotrékkal, egy-egy mondatos bemutatásokkal és névsorokkal említ szerzőket, ha jól számoltam, 38, 57, végül 62, összesen 155 személyt. Közülük mindössze 13 fő működött a huszadik század előtt. Már e munka közben is arra gondoltam, elhagyva Bornemisza Pétert, Gyöngyösi Istvánt vagy Batsányi Jánost, hogy nem szabadna ennyi szerzőt említeni, ez a nagyközönség számára feldolgozhatatlan ebben a tömörségben. Azt is figyelembe kellett vennem, hogy a 19. század, sőt a Petőfi Sándor előtti irodalmunk nyelvileg és szemléletileg sajnos már az anyanyelvű közönség számára is megközelíthetetlenül kezd válni, s azt is, hogy idegen nyelvekre alig fordított költészetünk kevésbé keltheti fel a más anyanyelvűek érdeklődését. S vajon van-e olyan ember a szűkebb szakmabelieken kívül, aki akárcsak 30-40 íróat ismer az angol vagy a francia irodalomból? A teljesség a lexikonok és a többkötetes kézikönyvek feladata.

Óvatlan lépések egy új kánon felé címmel a Magyar Napló novemberi számának élén Mezey Katalin élesen megbírált munkámat, amely szerinte megütközést váltott ki az irodalmi életben, akárcsak néhány éve *A magyar irodalom története*i három kötete. Az a mű 2500 oldalnyi volt, számos szerző munkája nyomán készült a korábban általam is részletesen bírált kézikönyv. Vitatható szempontok alapján újfajta kánont képviselt, s a huszadik század második felét különös egyoldalúsággal szemlélte. Mezey Katalin szerint most én is ezt teszem. Bár „összefésülöm” az úgynevezett urbánus és népi kánont, s ez még nem lenne baj, de közben számos kihagyhatatlan alkotóról kirekesztő módon megfeledkezem. Példaként említ egy névsort, közülük ketten „véletlenül” kapnak egy-egy mondatot írásomban. Kifogásolja, hogy többen csak a névsorban szerepelnek, mások ott sem. Mintha létezne „teljes” névsor. Mintha a kánonok nem féltucatnyi névvel futnának. Helyteleníti, hogy az egy-mondatosok közül ugyancsak sokan kimaradnak, a „néhány novellát publikáló” Szabó István viszont szerepel. Szerinte a „posztmodern kedvencekre” mégis van hely és távlat. Ily módon beazonosítható íróként egyedül Kertész Imre kapott miniprotrét. (Ma élő íróink közül pedig rajta kívül csupán Juhász Ferenc, Kányádi Sándor és Csoóri Sándor.) Tandori és Esterházy neve abban az összefüggésben szerepel, hogy ők a hazai neovangárd, illetve a posztmodern jellegadó képviselői. Ezt talán senki sem vitatja. Mint minden olvasónak, az irodalomtörténésznek is van világszemlélete, ízlése, esztétikai ítélete és tévedése, de számomra axióma, hogy nem csak tanulmányaim hősei tartoznak a magyar irodalom hagyománykincsébe. Illyés Gyula és Márai Sándor, Mészöly Miklós és Sánta Ferenc, Pilinszky János és Nagy László, Csoóri Sándor és Orbán Ottó, Utassy József és Petri György és a többiek, akiket az utókor hullámmzó kánonjai szerintem hiába is próbálnának majd kiiktatni az irodalmi emlékezetből. A mindenkor élő irodalomnak vannak irányzatai, vitái, eltérő értékrendjei, az előbb-utóbb megformálódó irodalomtörténeti távlat azonban rendre együtt látja ezeket. Éppen az a legnagyobb baja a posztmodern háttérű összegzéseknek, hogy nem képesek kilépni az egyetlen irányzat varázsköréből. Másfajta összegzések pedig egyelőre nem készültek el, de el fog jönni azoknak az ideje is. Egyébként a „háromkötetes” óta megjelent a kétkötetes Gintli-Schein, az Akadémiai Kiadónál 1100 oldalon a Gintli Tibor által szerkesztett *Magyar irodalom*, amelybe ugyancsak Schein Gábor írta az 1945 utáni fejezeteket, valamint Grendel Lajos huszadik századi áttekintése. Csupa „posztmodern” munka, különösebb kritikai visszhang nélkül.

Szeptemberben elkezdődött a kulturális kalauz angol nyelvű kiadásának előkészítése. Magam is átláttam, hogy ennél már megengedhetetlen a szűkebben kortárs irodalom háttérbe szorítása. Lehetőséget kértem és kaptam arra, hogy néhány oldallal kiegészítsem áttekintésemet, s így újabb kisportrék és újabb nevek kerülhettek be a szövegbe.

A bíráló túlértékeli szerény terjedelmű írásomat, s egyúttal károsnak tartja, ellenségesnek. Egy rossz kultúrpolitika képviselője lettem, „sakkjátékos”, aki, íme

megtagadja eddigi munkáit. „A posztmodern kirekesztés helyébe visszatér az egykori, szocialista-realista kánon nem kevésbé kirekesztő, céltudatos felületessége? A szakma újabb belső törésvonalainak kialakításán túl ennek milyen hozadéka lehet?” Most vajon Révai József reinkarnációja lettem? Vagy inkább Aczél György? Aki munkatársaival egyetemben nacionalistának, politikailag megbízhatatlannak tartott? Köszönöm szépen. Ám a „belső törésvonalat” nem én csákányozom.

VIOLA SZANDRA

Hazudozás

*Ami kívül, az van ma belül.
Belülről kerekedik a ház.
Rubintfoltos szúnyogcsípte lábad,
ahogy egyikről a másikra állsz.*

*Kiolt hideg-meleg tétovázásod,
a küszöbön kutyamód topogsz,
egyazon ajtón egy időben,
kintről be, s bentől kikopogsz.*

Ha engem öltök

*Pásztorod voltam,
farkasod lettem.
Lenyúztalak most:
hordd bűnöm helyettem.*

*Bőrödből magamra
ruhát öltök.
Majd szívemen visellek,
mikor megöltök.*

A tündér

Weöres Sándornak ajánlva

*Áttetsző pihékbe burkolózom,
mintha Bóbita lennék:
pitypang-leány,
virággal tollaslabdázó,
szélbőrű vendég,
ki malacra vár,*

*rózsaszínhúsú szeretőre,
itt kinn a mezőn,
hol ezerbajszú fű szúr.
Te meztelen kacagó béka,
testeden tündér fuvolázgat,
pendül sok hajszál-húr,
s sáskahad ujjaimmal
rajzolókat hátadra szárnyat!*

FALUDI ÁDÁM Tűzfészekben a lappangás parazsa

Bányászváros lett a faluból pár év alatt, de a Lujza kocsmán kívül nem igazán akadt benne említésre méltó. Emeletes házak, utcák, járdák, boltok, bölcsőde, iskola, kultúrház, posta és egyéb szükséges hivatalok mindössze tízpernyi járóföldre egymástól. A Lujza is a csapos nő miatt vált nevezetessé, tájékozási pontnak számított, lehetett rá hivatkozni. Akár a világítótornyra Alexandriában.

Lujzának hívták a csaposnőt, akit nemcsak a neve miatt jegyeztek meg, hanem azért is, mert azonos mércével mért mindent és mindenkit. Fegyelmet tartott a kocsmában, mint egy matriarchális elveken nevelkedett bányászfeleség. Pénzt letesz, ül és okos. Hitel holnap.

A szélrózsa minden irányából összeverbuvált bányászok itt ismerkedtek meg az etikett fogalmával, az olyan minimális szabályokkal, amelyekről addig legtöbbjüknek nem sok sejtelme lehetett. Tűrőképességük, tájékozottságuk, tudásuk nagy általánosságban erősen súrolta a nulla tetejét. Kellő tisztelet övezte a csaposnőt azért az áldozatos munkáért, amivel ezt az értéket jócskán megnövelte egy-két esztendő leforgása alatt. Amikor már a kezdetek lázas ideje lecsendesült, hivatalosan is Lujza lett az addig Bisztróként bejegyzett út menti becsület-süllyesztő. Elmúlt az aranyláz, el Lujza, de a neve maradt, ott díszlik azóta is a hajdani földszintes felvonulási épület homlokzatán. A felvonulási épület persze csak amolyan csontváza a mostaninak, mert ezt a csontvázat belepte az újabb és újabb hús, izom, bőr borítás a növekedés éve alatt, belepte az újabb és újabb test meg a kozmetika.

Az akkori idők másik koronatanúja a Városkapu. Egy kicsinyített diadalív, mintha aprócska építőkockákból rakogatta volna össze a vasútmodellezés istene. Lego akkor még sehol, csak a majdnem hasonló hangzású légó volt közismert. A légó pince minden egyes ház aljában, vastag acél ajtókkal, hogy biztosan el lehessen menekülni a harmadik világháború elől, amikor majd beköszönt. *Atomvillanás balról! Zászlónak tisztelegj! Vigyázz, pihenj! Vizes lepedőt tekerjete magatokra, azon nem megy át az atom! Vigyázz, a víz lehet, hogy fertőzött, előbb győződj meg róla, hogy emberi fogyasztásra alkalmas-e! A Polgári Védelem azonnal megkezdje a mentési munkálatokat! Ellenőrizd a gázálarc szűrőbetétjét, hanyagsággal ne tedd kockára az egészségedet!*

Tehát a Városkapu úgy festett, mintha aprócska építőkockákból rakogatta volna össze a vasútmodellezés istene. Építőkockákat sokféle méretben, színben lehetett kapni a játékboltokban, nekem is volt egy készletem, ha úgy hozta kedvem, városkaput építettem színes hasábjából, hengereiből, más mértani alakzataiból a villanyvasutam egyik egyenes pályaszakasza fölé.

A Városkapu nem a város bejáratánál emelkedett, hanem nagyjából a közepén. Miért is? Nem kérdezte senki. A kérdés nem tartozott a lakosság hatáskörébe. Egy emeletes házon áthaladó út fölé emelt kazettás mennyezetű boltív. Ez volt a Városkapu. A szocreál minden ismert motívumával ellátva tíz méter hosszú alagútként bocsátotta át magán az arra járókat. Fenn a tetején, középen kis torony emelkedett mindenféle funkció nélkül, ha csak a díszelgést nem vesszük annak. Az alagút túloldalán ugyanolyan házak álltak, mint az innensőn. Egy kissé kiöblösödött az utca az egyik felén, ahol üzletek sorakoztak az étteremig, amelyik a Városkapu nevet viselte, amúgy irányát nem változtatva haladt tovább.

Mindig felderült a kedvem, ha megláttam a Városkaput és átmehettem alatta. Egyenértékűnek tartottam mulattatási képességben a *paripatik* kifejezéssel. Ezt nem sokkal azelőtt olvastam Mikszáth egyik elbeszélésben, hogy megpillantottam a szén kicsiny fellegrárában emelt Városkaput. Lojzi jutott eszembe, a középiskolai irodalmi színpad böles mágusa, és erdélyi útjának egyik epizódja. Az analógia miatt. – Az erdélyi hegyekben kirándultam, a máramarosi havasokban lehetett, de már nemigen tudtam, merre is járhatok. Elvesztettem az utat. Egy völgybe leérve vasúti sínpályára akadtam. Gondoltam, ezen biztosan eljutok egy állomásra, bármerre is veszem az irányt. Úgy is lett. Jó fél óra múlva előbukkant Felsővisó állomása. Ahogy közelebb értem, látom ám, hogy egy tekintélyes tábla fehérlik az egyik állomás melletti fán. Felsővisó 3 km. Kérdem az állomásfőnöktől, hogy mit keres itt ez a tábla, hiszen Felsővisó vasútállomáson vagyunk, még a karunkat sem kell kinyújtani hozzá, mindenhol Felsővisóhoz érünk. Hümmögött néhányszor az öreg, aztán bevallotta, hogy ő szögelte a fára. – A mérnökék kirakták a szurdékba, de arra nem jár senki, így aztán behoztam. Itt legalább olvassák. Ez akár egy székely vicc is lehetne, de Lojzi sosem mesélt viccet. Ki nem állhatta őket.

Talán a Városkapu is valami hasonló megfontolásból állt itt, és nem odakint valamelyik bevezető út kezdetén a kisajátítás óta parlagon heverő földekre tekintve.

Mindenesetre derűt sugárzó melléfogásnak minősítettem, és odaemeltem a *paripatik* mellé. A *paripatik*

pedig nem más, mint a kappan. A herélt kakas. A paripa pedig a herélt csődör. A lókappan. Tiknak meg számtalan helyen hívják a baromfit. A kettő együtt adja a paripatik szóösszetételt, aminek kappan a jelentése. Ez a kifejezés, meg a Városkapu látványa ugyanúgy hatott rám. Vigyorognom kellett tőlük.

Egyszer az egyik földszinti lakásban tűz ütött ki, közvetlenül a Városkapu mellett, a hozzá csatlakozó négyemeletesben. Gomolygott kifelé a konyhaablakon a sűrű fehér füst, ami aztán hamarosan feketére váltott és nyilvánvalóvá tette, hogy komolyabb dologról van szó, mint a tűz helyen felejtett tej pusztulásáról. A járókelők megálltak, várták, lesz-e valami érdemleges, vagy néhány vödör víz is megteszi a konyhai falikútból, és nem terjed tovább a tűz. A füst azonban terebélyesedett, mozgása gyorsult, és már lángok is előbukkantak a csipkefüggönyön, amikor az ki-kilibbent a nyitott ablakon.

Többnyire idősebb férfiak és asszonyok álltak a járdán hang nélkül, aztán egyszerre mozdultak meg, amikor meglátták a természetes asszonyt a lépcsőház ajtajában egy fotellel a kezében. Idős asszony volt, gyér ősz hajában hajcsavarók, barna pongyolát viselt, és csak az egyik lábán volt papucs. – A Lujza! – mutatott felé az egyik öreg, majd ugyanazzal a mozdulattal viszatolta kiakadt felső fogsorát. – Segítsünk neki kihordani a bútorokat! – és már indult is a többiekkel együtt. Valaki telefonált a bányamentőknek, és mire azok kiértek a tűzoltó kocsikkal, addigra az összes bútort és értéket sikerült kimenekíteni a lakásból. A konyhát kivéve, mert azt nem lehetett már megközelíteni. Ott álltak a szekrények, ágyak, székek, asztalok a fűvön a szomszéd épület előtt a terebélyes szomorúfűz alatt. Elfértek volna egy egészen csenevész szomorúfűz ágai alatt is, nem foglaltak túl nagy helyet.

A tűzoltók percek alatt eloltották a lángokat, kiderült, hogy csak a konyhai műanyagok gyulladtak meg, feltehetően a tűzhelytől, de pontosat nem lehetett

tudni. – Majd jönnek a megyeszékhelyről a tűzoltók, nekik van ehhez jogosítványuk – mondta a bányamentők vezetője, hozzáfűzve, hogy nyugodtan visszarmolhatják a bútorokat, tűz itt már nem lesz, és ők meg amúgy is csak a konyhát áztatták el, a lakás többi részének semmi baja. A konyhának azonban majd kell egy kis festés-mázolás meg mindenféle szakmunka,

mire újra konyha lesz a neve. Lujza bólintott, aztán megint az összegyűlteknél, hogy kezdődhet a visszaköltözés. Amíg a szőnyegeit praktkerral és ágakkal portalanították az egykori Lujza növendékek és szimpatizánsaik (ha már úgyszólván itt van kint a szabad ég alatt), addig a ház asszonya sebtében kitakarította a szobákat, alig húsz perc alatt visszakerült minden a helyére. Lujza megálljt vezényelt, a spájzból kihozott egy demizsont, olyan háromliteres formájú lehetett, aztán poharakat kerített.

– Egészségetekre! Rendes szilvapálinka magozott beszercei szilvából – húzta ki a demizson dugóját –, és köszönöm a segítséget – mondta, aztán mindenkinek töltött, aki szerette volna megköszölni azt a magozott beszercei szilvából készült rendes szilvapálinkát.

Már a járdán búcsúzkodtak, amikor a távolból nehéz autók egyre erősödő dübörgésére lettek figyelmesek, egyre tisztábban

hallatszott a hangjuk, ahogyan közeledtek. Percek múlva befordultak az utcába a nagy, vörös színű tűzoltókocsik szirénázva, villogó kék fénnel a vezetőfülkéjük tetején.

Nem sokat teketóriáztak. Még mozgott az első kocsi, amikor a parancsnok leugrott róla. A kormos ablakra, a felette feketéllő falra mutatott. Gyorsan áterelték az embereket a szemközti házak elé az út túloldalára, lezárták tenyérnyi széles műanyag szalagokkal az utcát mindkét irányban. Egymáshoz kapcsolták a tömlőket, futólépésben, láthatóan begyakorolt séma alapján mozgott mindenki, majd szinte egyszerre lett mozdulatlan, amikor az ablaknál álló tűzoltó felemelte a kezét, jelezve, hogy készen vannak, várják a parancsot.

Burkolók, építők, munkások (1968)

Lujza időközben elrakta a demizsont, majd kijött a lépcsőház ajtaján a nagy dübörgésre, szirénázásra és értetlenül figyelte a fejleményeket. – Ezek lesznek a tűzoltók, akikről a bányamentők beszéltek – állapította meg magában, de nem igazán értette, minek kell a tűz okának megállapításához ennyi ember és ennyi minden.

Elindult a parancsnok felé, aki fel is szólította mindjárt, hogy a lehető leggyorsabban hagyja el a művelési területet,

de Lujza csak jött tovább, amíg a kezét szintén magasba tartó parancsnok közelébe nem ért. Megkérdezte tőle, hogy mit művelnek itt ezekkel a slagokkal, meg autókkal, a helyi bányamentők már rég eloltották a tüzet, nézzék csak meg, nem is volt igazán jelentős, csupán a konyha kormozódott el, a pévécé borítások égtek, és azok a gyúlékony dekorit lemezek a szekrényeken és a polcokon. A parancsnok azt válaszolta,

hogy ők a tűzoltók, a bányamentők nem tűzoltók, és a tűz fészében még mindig ott lappanghat a ki nem hunyt parázs, amelyet lokalizálni és hatástalanítani kell. Ehhez ők értenek, de mielőtt a tűz helyszínét megközelítenék, előírás szerint habbal árasztják el a környezetét. Ez egy egészen új módszer, de nagyon hatékony. Az emberek nem is gondolják, hogy a tűz mire képes! Tájékozatlanságból, hanyagságból borzasztó nagy károkat okoznak azzal, hogy félvállról veszik a lángok erejét. A tűz fészékével nem lehet játszani!

A parancsnok, aki még mindig magasba tartott kézzel állt a tűzoltó autó mellett, valójában csak helyettesítette a csoport parancsnokát, inkább tűzvédelmi oktatásokat tartott, oda osztották be körülményessége és nem utolsó sorban a képességei miatt. – *Egyszer Budapesten leesett egy tűzoltó készülék és megrepedt. De csak egy hajszálvékony repedés keletkezett rajta, senki nem vette észre ezt a rejtett hibát. El tudják képzelni, hogy mi történt,*

amikor a használatára került volna a sor és nem működött? Állandó példáinak egyike hangzott így, utána hatásszünet, elborult tekintet, forgó szemek, a bajba jutottak rettegésének érzékeltetése, és jöttek, szinte áradtak az újabb és újabb példák. – Egyszer Budapesten a járdáról bedobtak egy égő csikket a nyitva hagyott gyárablakon éjszaka. Éppen egy olajtócsa széléhez esett le az a csikk. El tudják képzelni, hogy ez az ártalmatlannak látszó mozdulat mit eredményezett? Reggelre leégett az

egész gyár! Mindig Budapesten történt valami rettentő a figyelmetlenség és felelőtlenség következtében. Nem tudni, miért, Budapest tálcán kínálta a tüzeket, és oktatóként a mostani bevetés parancsnoka számolatlanul idézte fel őket az oktatás bénultan ülő résztvevőinek.

Miután úgy vélte, hogy minden szükséges tudnivalót közölt Lujzával, leengedte a karját, az ablaknál álló tűzoltó szintén, és ömleni kezdett a tömlőből a konyhába a fehér hab, amely a

tűz fészékét hivatott lokalizálni. Pillanatok alatt az egész lakást elárasztotta ez a hab embermagasságban, a nyitva maradt ajtón keresztül a lépcsőházba is jutott belőle. Annyi idő alatt történt mindez, amíg Lujza minden különösebb teketóriázás nélkül oda nem ért az ablaknál dolgozó tűzoltóhoz. A köpcös, alacsony habvezér látta a körülbelül száznolcva magas, nagycsontú, inas, gyér hajában csavarókkal közeledő Lujzát a barna fürdőköpenyében, de közben a csövet is szemmel tartotta, hogy megmaradjon az ablakban. Lujza nem látszott hetvenévesnek, dühösnek se látszott, csak megállíthatatlannak. Amikor odaért az ablakához, félrelökte a tűzoltót, kirántotta a habot fújó csövet a konyhából, és elindult vele a tűzoltó autó és a parancsnok helyettes felé.

– Mennyi hab, mennyi hab! – nézett a fehérségbe, mintha azokat a hajdani söröskorsókat nézné megint, és csak ment, ment, csapolta a habot az égbe a Városkapu bejáratánál.

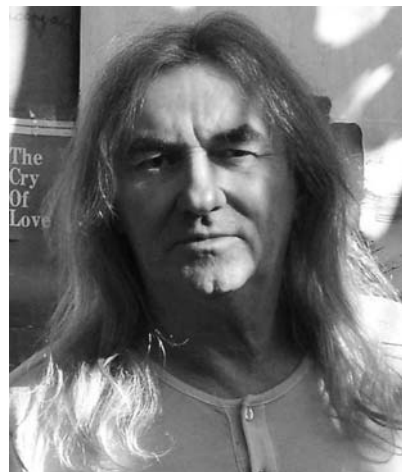

A tengerész álma (1964)

Örök mozgásban

Beszélgetés Faludi Ádámmal

Faludi Ádám – saját bevallása szerint – magát az irodalom betyárai, az irodalom szájharmonikásai közé sorolja. Ő a magyar néger, ahogyan írták róla. Egy mélyrepülőgép, független, házon belül lódörgő törvényen kívüli. Egy ember, aki nem lett hűtlen ahhoz a kölyökhöz, aki az életet álmodta neki. Aki se betörni, se becsellengeni nem igazán szándékozott az irodalomba. De legalább tudja, hogy a tehén nem kék, mi fán terem a gyümölcs, és a szerszámoknak melyik a nyele és mit lehet velük művelni. Az interjúban megelevenedik egyedülálló élete, amely az évek alatt nem változott: „káromkodok vagy fütyörészek.”

– Kérlek, mesélj először a kezde-
tekről, családról, gyerekkorodról!

– Ahogyan gyarapszik a múltam és jobban látom az összefüggéseket, az elődök, előzmények jelentősége egyre nyilvánvalóbbá válik, de nem azért, mert a közhelyszótárban e témakörnél az áll, hogy ezek életünk meghatározó elemei. Azt vettem észre, hogy az én esetemben fontosabb szerep jut a kezdeti időknek és körülményeknek, mint az általában szokásos. Úgy rendeződött mára a gondolkodásom, hogy minden esemény, függetlenül attól, mikor történt, azonos energiával, intenzitással létezik bennem. Az ismétlődéseket persze kirostálta az emlékezet takarítója, de a jelzőkarók maradtak, még ha látzólag egészen apró, mellékesnek tűnő esetekre, vagy elképzelésekre emlékeztetnek is ezek. Nem lehetek eléggé hálás emiatt, hiszen bármikor gondolkodhatom a hároméves fejemmel, de a harminchárom vagy a hatvan évessel is. Egy olyan magán-galaxisban tölthetem a napjaimat, amelyikben minden tapasztalatom, tanult dolgom egyszerre van jelen, és egyidejűleg működik. Bármerre indulhatok el az ismeretlen irányába, nem tévedhetek el, csupán tévedhetek, de ezt hamarosan észreveszem, mert az én kedves kis galaktikám minden képviselője jól láthatóan teljes egyetértésben rajtam vigad: – Ennyi év után még képes ilyen melléfogásra!

Csak megjegyez mindent, de nem tanul semmit!

Lehet, hogy az ilyesmi egyáltalán nem különleges állapot, csakhogy nem tudhatom, más hogyan is áll mindezzel. Tehát nem valami legendaképző szándék vezet, hanem jelenlétem megértetésének szándéka, amennyiben ez fontos valakinek.

– *A Faludi írói név, a családja ágai hogyan kapcsolódnak egymáshoz?*

– Ladányi Mihály, a nem halványuló költészetet ránk hagyó, de sajnálatosan halványuló emlékezetű költő keresztelt át, mondván, ne küszködjek a nevem elfogadtatásával, túl sok energiát vesztegetnék rá. Jobban tudta nálam, beleegyeztem. Szüleim, Freisinger Ede és Feili Lujza 1950-ben házasodtak össze, és házassági évfordulójuk egy éves előnyét rendületlenül tartják a születésnapommal szemben azóta is. Mi más kívánhatnék azon kívül, hogy ez, ameddig csak lehetséges, maradjon is így.

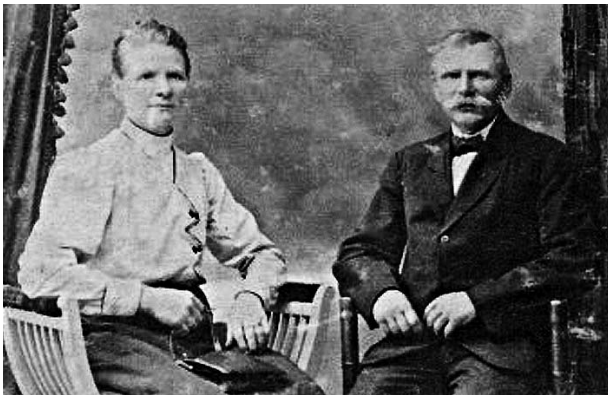
A nevem nem éppen magyar hangzása magyar életet, magyar gondolkodást takar. Feltehetően szász iparos ősök lehetnek a Freisinger elődök között. Bár Arad mellett a simándi temetőben megtalálván Georg Freisinger sírkövét, a szorgos mester-lét mellé egyebeket is hozzá tudtam kapcsolni az elbeszélések nyomán. A kaland bizsergető érzésének, a lázadás hamu alatt mindig izzó parázsának jelenlétét. Georg Freisinger –

három gyermek, köztük nagyapám apja – Simánd bábaasszonyának férjura egy napon minden különösebb előzmény nélkül hajóra szállt és aztán semmiféle hírt nem lehetett róla hallani hosszú évekig. A családi legendárium szerint egy évtizeddel később visszatért az Újvilágból, mondván, addig azért dolgozott, hogy összejöjjen a visszaútra való.

Két fia közül leendő egyetlen nagyapám, Ádám, szabómester lett. Amikor már önállóan dolgozhatott, üzletet nyitott Felsőgallán (1947-től Tatabánya része). Ennek az üzletnek folyamatos fejlődését megtörte, majd a létezését is elsöpörte a háború. Az igazi csapást azonban feleségének, Csonka Kiss Juliannának elvesztése okozta. Apámat a háború – hasonló korú (tizenéves) fiútársaival – Passauig sodorta, ahonnan különféle kalandozásokat követően hazagyalogolt Felsőgallára. Se család, se otthon nem várta, az is kétséges volt, hogy a remény valaha is feltámasztható-e halottaiból.

– *Édesanyád családja?*

Édesanyám apja, Feili Béla, ifjabb éveiben zsoké volt, majd felhagyva a versenyzéssel megházasodott. Elvette egyetlen nagyanyámat – az egyetlen jelző használata itt sem ok nélküli –, Csillag Juliannát, aki Aba község közelében egy földműves család birtokán született és élt. A tatabányai Mésztelepre költözve kezdték meg

Penczer Borbála a simándi bábaasszony és Georg Freisinger

közös életüket, és itt lett Feili Bélából gyári dolgozó. A cementgyárban cementégetőként töltött el huszonkét évet, majd váratlanul, negyvenkilenc éves korában elhunyt. Édesanyám tizenhat éves volt akkor.

Korábban Felsőgallán a család nyitott egy textilkereskedést abban az utcában, ahol Freisinger Ádám szabó-sága is működött. A hely megválasztása nem számított különlegességnek, hiszen ez volt a település üzleti utcája, a továbbiak miatt azonban – nem csak az én leendő sorsomra tekintettel – megnő a jelentősége.

Az Aba melletti szülői ház – ma tanyának mondanánk – közelében vásároltak földet és építettek házat édesanyám szülei. Azt tervezték, hogy a cementgyári nyugdíj utáni években majd itt élnek és gazdálkodnak. Az akkori szabályok szerint

Csillag Julianna, Feili Béla és édesanyám

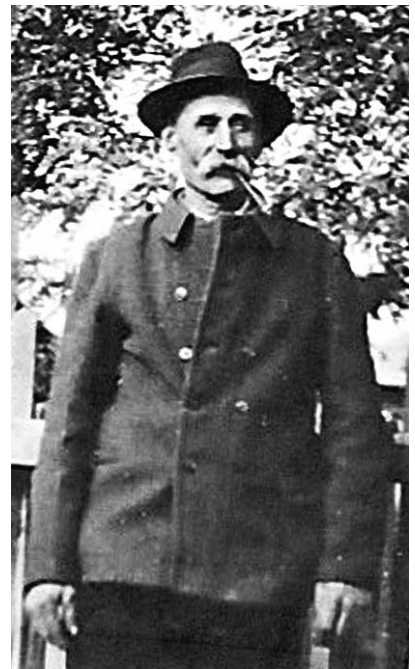
ehhez még három év kellett volna, de ez az idő nem jöhetett el.

Egyetlen nagyanyám szülei, tehát anyai ágon a dédszüleim – Csillag Imre és Kovács Katalin – szép kort értek meg, ismerem őket. Csillag Imre, a Papa, szép

szál, nagy bajuszú, nagy természetű ember volt, katonaidejét a Burgban (Bécsben) töltötte palotaőrként. Kiapadhatatlan mesélőkedve révén sokan kedvelték, ismerték is sokfelé. Engem különösen elkápráztattak a foghúzási módszereiről szóló beszámolók. Vonatütközőre vagy ajtókilincsre kötött cukorspárga, elszántság, és visszaút nincs, magyarázta. Természetesen akadtak nem kis számban olyan történetei is, amelyek nem érintették az öngyógyítás területét. A visszaútra vonatkozó megállapítása azonban minden időben megfellebbezhetetlennek bizonyult. Felesége, a Mama pedig a nyitott kis ablakon berepülő énekesmadarakat – az asztalon szedegették a morzsákat – megfogta és beletette őket a harisnyájába, ha tudott a jövelemlről. Amikor négy-öt évesen néha nyáridőben megérkeztem – jól ismertem a járást a környék földjein és dűlőútjain –, kosaramban –, kosaramban a nagyanyám főzte ebéddel, akkor egyenként kiszedte a harisnyából őket és elmagyarázta, hogy miféle madárka lapul a kezében. Aztán széttárta az ujjait, és a madár kirepült az aprócska ablakon.

A házuk – a Papa és a Mama háza – akkor már csak egyetlen vályogfalú szobából állt, a többi letarolták a tanokok, többnyire T34-esek, hiszen ez volt a Székesfehérvár bevételéért folyó harcok frontvonala.

– Ha Katica nénéd a németeknek főzött ebédet, akkor azt biztosan az oroszok ették meg – mesélte nagyanyám, amikor az előrenyomulásvisszavonulás helyi örületére emlékezett.

Csillag Imre, a Papa

– *Az egyetlen nagyszülők kifejezést többször is használod. Hogyan is alakult ki ez a sajátos helyzet?*

– Édesapám apja és édesanyám anyja, miután párjukat mindketten elvesztették, úgy döntöttek a háborút követő igencsak kilátástalan és zavaros helyzetben, hogy házasságot kötnek, ami meg is történt. Így találkozott édesapám édesanyámmal és kezdeti barátságukból később szerelem kerekedett. Én ezt utóbb nagyon helyénvalónak tartottam, ami talán azt is jelenti, hogy az életemre nincs különösebb panaszom.

Leendő nagyszüleim a házasságkötés után nem sokkal, 1950-ben abba a háború által alaposan helyben-

hagyott házba költöztek, amelyik a cementgyári nyugdíj békés éveinek kellett volna, hogy otthont adjon. Így lett nekem egyetlen nagyapám, és egyetlen nagyanyám, akikkel kilenc hónapos koromat követően életem első hét esztendejének legjavát töltöttem, majd később az iskolás évek minden szünetét is. Bodakajtor-Felsőszentiván és Aba között a 63-as út mentén, egy kilenc házból álló közösségben. Hogy miért is kerültem abba a védett és különös világba? Talán azért, hogy majd egyszer elmesélhessem, hogy milyen is volt, talán azért, hogy azzá válhassak, aki lettem, talán azért, mert a körülmények miatt ez látszott a legésszerűbb, mindenki javát legjobban szolgáló megoldásnak. Ez az időszak jelenik meg a *Hogyan teremtetem a világot* címmel a tavalyi Könyvhétre a Széphalom Könyvműhelynél megjelent kötetemben. A történetfürtök alapját ezek az idők adják.

Honosítási kísérletek történtek, de nem jártak sikerrel. Megpróbálták óvodába járatni, egy napig bírtam, aztán soha többé nem voltam hajlandó visszamenni. – A kuglibábút nyalogatják, és azt mondják fagy. Azt sem tudom, mi az – háborogtam, aztán mehettem haza nagyanyámékhoz. Olykor édesanyám bevitt az irodájába, ott jól éreztem magamat. Ültem asztalának legalsó fiókjában, rajzolgattam, és hallgattam a mérnökök *raportját* – amolyan reggeli eligazítás –, és megcsodálhattam a nekem hozott gépalkatrészeket. De a honvágymindig hamar érkezett, és én mentem vissza a gabonaföldjeimhez, akácfáimhoz, házi és mezei állatsegregetemhez és soha nem vágyakoztam el onnan. Miért is kellett volna? Egy bevált, bejáratott erkölcsi és gaz-

dasági rendszer, egy lényegében önálló világ működött akkor még ott önnön törvényszerűségei, hagyományai szerint. A saját pályáján keringett a mindenségben, bár minden lakója tisztában volt azzal, hogy hamarosan mindennek vége lesz. Ez a világ elég sokáig bírta a nyomást, mert ide később tudtak csak utat vágatni a Vörös Október Hullagvár kihelyezett tagozatának kisebb-nagyobb hatalmú helytartói. Jóval később indult meg a tönkretétele, mint a szem előtt lévőknél. A Népi Demokratikus Idiotizmus mérge fokozatosan szívódott fel a maradék ország testében, az Évszázad Kannibálja – ahogyan a hetvenes években Lennon Sztálint nevezte – nem lehetett jelen egyszerre minden bekötőútnál.

Azért mondtam el mindezt ilyen részletesen, mert az első évek tapasztalataim, érzéseim, tudásam alapul ma is a világrendem. Hangsúlyoznám, hogy alapul, mert a falakat már én raktam és rakom rá, mondjuk így: a

Egyetlen nagyanyám és nagyapám gyerekeikkel (György, Lujza, Ede)

napok hordalékából. Épülhet az alapokra bármi, a lényeg megmarad. Ez a gépház, az erőmű, vagy olyasmi, mint az egymással együttműködni remekül tudó ritmusszekció tagjai

*Freisinger Ádám, Csonka Kiss Julianna és gyermekeik
(Az idősebb fiú az édesapám)*

egy zenekarban. Ez visz tovább, ha működik, és akkor is, ha nem, mert túl sokat piszkálgattam a biztosítókat a teremtő kapcsolószekrényében. Ez a képlet lehet személyes, de az egyenlete egyáltalán nem ismeretlen. Ady szavait idézve erről: „Néha olyan fegyverszünetet tart a lelke, hogy a halál és temető valósággal csataterék hozzá mérve”. Ilyen a természetem, egyszer túl jól mennek a dolgok, aztán Zorba nevetése hallik; néztek csak, milyen gyönyörű összeomlás!

– *Újra elértek számodra a hatvanas évek, ahogyan nemrég mondtad, az elsőket is átélheted. Hogyan teltek, mit adtak, mit vittek?*

– Az aranyidők ekkor véget értek. Azt hittem, átmenetileg, de ilyen kategória nem létezik, minden mindig véglegesen válto-

zik, amikor változik, csak akkor ezt még nem tudtam. Tatabányán keztem iskolába járni. Az első év különösen katasztrofális volt, semmiféle tapasztalat nem állt mögöttem az

Szüleim, Freisinger Ede és Feili Lujza
1950 februárjában...

ilyen módon szervezett közösségi együttlétről. Számomra értelmetlen cselekedetek szövevénye volt mindaz, amivel találkoztam. A viselkedés, a fegyelmi viszonyok az én alapvetően természetes és praktikus ismereteimtől távolabb álltak, mint a kannás borhamisítvány a sokputtonyos aszútól. Elég gyorsan kiépíttem az önálló államalakulatomat a megfelelő működési mechanizmusokkal, al- és felépítményekkel, védelmi rendszerrel. Mondhattak nekem bármit, látszólag megfelelttem inkább, és így elkerülhettem a makacskodók megtörésére kitalált idomítási eljárásokat. Azért tettem így, mert a környezetem ennek örült. Olykor azonban én sem bírtam, így aztán sikeres kitörési kísérleteket hajtottam végre, majd afféle rablólovag módjára visszavonultam a váramba. A gépház tudta a dolgát, nem maradtam hajtóművek és energia nélkül.

Így navigáltam be magamat a hatvanas évekbe, és azok kellős közepén pedig a középiskolába. Ez a középiskola a székesfehérvári Ságvári Endre Gép-és Híradásipari Technikum volt, annak is a híradásipari tagozata. Újra kellett kezdenem mindent a közössé-

gi ügymenet dolgában – idegenként ellenséges területen –, két évem rá is ment, de a második kettő már egy megállás nélkül üzemelő vidámpark volt. Humán érdeklődés, reál tárgyak, műszaki világ, de nem bántam meg. Főiskoláim hasonlóképp ingadoztak két világ között; előbb műszaki végzettség Dunaújvárosban, majd utána a magyartanári Egerben. Ellentétes irányú ismereteim ellenére sikerült a működőképességemet fenntartanom, és ez a későbbiek során egyre egyszerűbben ment.

Szerencsére az a burok, amelyet kiépíthetett mindenki, engem is óvott. Kezdetben csak a közvetlen környezet rombolásától, aztán a fennálló Népi Demokratikus Idiotizmus szolgáltól is. Apró saját világokat építettünk magunk köré, amelyekben tiltott dolgokkal lehetett foglalkozni. Olyan tiltott dolgokkal, amelyek a szerencsésebb csillagzat alatt születetteknek egyáltalán nem voltak tiltottak. Szent gondolat szabadság, Szabad Európa, szabad művészet, Kondor Béla Rolling Stonesszal.

Ez a burok volt a hatvanas évek Keleti Zónájának álmokkal teli való világa. „A hatvanas évek azért tűnik számunkra aranykornak, mert a mai korhoz képest az is volt.” – , ha jól emlékezem, Ian McDonald írta így vagy ehhez hasonlóan. Annyi bizonyos, hogy két fajtája létezett a hatvanas éveknek; a vasfüggönyön inneni és a túli.

– *Hogyan került látómeződbe az irodalom? Szeretnél olvasni?*

– Olvasni hamar megtanultam, ment is, de halaszthatatlan elfoglaltságaim sokáig nem engedték, hogy a betűk mágiájának áldozzok, olvasásra szenteljem az időmet. A közelünkben lakó ismerősünk lányával olvastattam fel a kötelezően előírt műveket, miközben zavartalanul tevékenykedhettem. A felső tagozat elején aztán rám tört a láz és önállósodtam. Nem volt nehéz, olyan könyvek miatt csá-

bultam el, mint Cervantes *Don Quijote*-ja, vagy *Gulliver utazása Lilliputban* Swiftől, Bürger *Münchhausen bárója*, Tersánszky *Misi Mókusa*, majd nem sokkal később *Kakukk Marcija* és Hašek *Švejkje*. Ezek ott sorakoztak a könyvespolcon és hamarosan követték az ünnepi alkalmakra ajándékba kapott elődei-
ket, a hagyományos értelemben vett meséket. Sokkal hamarabb kerültem ezekkel a művekkel kapcsolatba, mint életkorom ezt indokolta volna, de a városi világot is gyorsan és hasonló alapossággal vettem birtokba – jobb híján –, mint az elsőt a messzi

...és húsz évvel később

megismételhetetlenben. Nem kértem, nem fogadtam el tanácsokat, Švejk és kész. A csendes sugalmazásokra nem figyeltem fel, legfeljebb néha kérdezni kényszerültem, de utóbb volt időm mindent a helyére illeszteni.

Apám a kezdetektől, az első szám megjelenésétől járatta a Nagyvilág folyóiratot. Kamaszéveimtől rendszeres olvasója lettem ennek a lapnak, sokat jelentett és sokáig. A remek Olcsó Könyvtár sorozathoz is hozzáférhettem – *A három testőr* – még nem Afrikában, hanem Dumas módra –, és megannyi klasszikus a feledhető kis létszámú ócskaság között. Aztán

Verne, Cooper, Jack London és Traven. Burroughs *Tarzanjai* és Rejtő *Fehér foltja*, még az Albatros sorozat előtti időkből, és később Fekete István minden elérhető könyve, meg az akkor igen népszerű útleírások, vadásznaplók. Molnár Gábor, Széchenyi Zsigmond, Kittenberger Kálmán és társaik. Hogy a széles látóköri minden eleme biztosított legyen, ráadásnak eljutottak hozzám a ponyvairódalom remekei is. Az eredménytelenül tiltott Pesti Hírlap Könyvek mellékleteként megjelent darabok, amelyeket fiókban dugdosva, biztos rejtekhelyeken bújva rejtettem, vihoráztam végig. A Pesti Hírlap kiadványokkal együtt megörökölt kötegni Tolnai Világlapja is egyik ámulatból a másikba tudott ejteni.

Ellenpéldaként megemlíteném Ovecskin *Falusi hétköznapok* című rettenetét. Kellően felháborodtam, amikor ezt érdemeltem kiemelkedő tanulmányi eredményemért és példamutató magatartásomért az említett hatvanas évek küszöbén az általános iskola alsó tagozatából távozóban. A könyvben az első tíz oldalon esett az eső egy szovjet kolhozban. Sosem derült ki számomra, hogy elállt-e valaha is az a nyavalyás égi áldás. De nem ez volt a jellemző. Nem valószínű, hogy véletlenül, de a gondolkodással együttműködni képes művek kerültek mindig a kezembe. Ha nem lettek volna ott a polcokon, akkor talán más-más alakul minden.

– Az írás mikor jelentkezett, mint lehetséges megnyilvánulási forma, kifejezési mód?

– Az olvasás mellett az írás is valahogyan az életem természetes velejárója volt mindig. Naplók, ismert mesterek stílusában írt mindenfélét, paródiákat. Szerettem ilyenekkel játszani még a szándékaltalan

időben. Szórakoztatni az osztálytársakat, otthoniakat. Hálás közönségre leltem, meg hát jó hatással volt rám Karinthy *Így írtok ti* című gyűjteménye. Ez is ott kínálta magát a már említett könyvespolcon. A Kincses Kalendárium is jó hatással volt rám, csak azt abban a másik világban használtam, ha az időjárás felülkekedett rajtam. Persze más játékokkal is ugyanígy voltam, bicikli, foci, horgászat, nem tettem közöttük különbséget. Úgyszólván teljesen normális gyerekeknek számítottam, mindössze mindig mozgásban kellett lennem, mert különben vacakul éreztem magamat. Sajnáltam az alvásra fordított időt, igyekeztem gyorsan, sokat aludni, aztán nézzük csak, hogyan is állunk! Utak a Gerecsében, Vértesben, akkor még fegyvertelenül lehetett kirándulni magányosan is.

Tehát nem arról van szó, hogy már a világom teremtése óta írtam, író akartam lenni. Fenét. Mindent szerettem volna és persze azon nyomban, és mindenben az első helyen is álltam nagy ábrándjaimban. John Fante *Kérdezd az út porát* című nemrég olvasott könyvében nagy pontossággal jeleníti meg a fantáziálásnak ezt a fajta, szerintem mindenki által megélt, öngerjesztő mechanizmusát.

1966-ban megjelent Kassák Lajos *Egy ember élete* című regénye, elol-

vastam és attól kezdve már teljes határozottsággal író akartam lenni. Költő, képzőművész, tudatos alkotó, aki mesterségét magas fokon műveli. Csakhogy ugyanebben az évben adták ki az *Üvöltés* antológiát is a *Modern Könyvtár* sorozatban, és hadd ne soroljam az azóta kultikussá lett, olykor egymással teljesen ellentétes mintákat felmutató műveket, szerzőket, akik és amelyek arra sarkalltak, hogy én is formát adjak annak a mindenségnek, amelyeknek magamat gondoltam. Az *Üvöltés*, meg a hatására visszamenőleg megismert Fitzgerald, Lowry és mások pedig az érzelmi és egyéb összetevők alkotta vulkánkitörésnek adtak tápot. Nagy mennyiségű példa bukkant fel a látómezőmben, nem lehetett választani, de nem is kellett. Nyitva állt minden, és még nem volt mire szerénynek lenned, indulhattál bármerre. Feltéve, ha nem mérlegeltél gazdasági, érvényesülési szempontokat, és csak a létrehozás varázsa érdekelt. „Nem kifizetődő naivság; de újra se csinálnám másképp”, ahogyan Mészöly Miklós mondja. Úgy is lett, még a saját fejem után sem voltam hajlandó olykor menni, olyasformán éltem, működtem, ahogyan Wharton írja valahol nagyjából így: *harmincéves koromban én voltam a legdühöttebb állat a földön, olyan súlyos eset, hogy még aludni is féltem a társaságomban.*

És persze egyre másra bukkantak elő az egész addigi kultúrát megváltoztató művészeti áramlatok, a példa nélküli új technikai lehetőségek, a Beatles szellemi és lelki teljesítményét követő brit invázió és járulékaik egészen 1967-ig, amelyek az egész civilizációt – azaz, ahol már volt villany –, megváltoztatták. Ezek nem annyira zenei értelemben (úgy is), hanem életforma, életfelfogás,

„a második kettő már egy megállás nélkül üzemelő vidámpark”

szellemi tágasság tekintetében jelentettek izgalmat, újdonságot. Meglehet, fordítva igaz mindez, a kor állapotának logikus következménye a Beatles és a körötte 1962-től 1967-ig önmagát nagyrészt megvédeni képes korszak, de ez nem lényeges, a bekövetkező változások a lényegesekek. A Beatles ebben a konstellációban jelképesen értendő. Aki mindezeknek az irodalomra, művészetekre gyakorolt hatását megkérdőjelezi, nem ebben a világban él. De még csak nem is a másikban. Tehát volt miből felépíteni a védelmi burkot a Kádár-medencében.

– *Ez is hozzájárult személyiséged alakulásához. A középiskolás évek általában mindenki számára kellőképpen meghatározók.*

– Igen, nem voltam ez alól kivétel én sem. Ezekben az években hozott össze a sors Tamkó Sirató Károllyal Székesfehérvárott. Jó emlékezetű Csukly Alajos a sors képviselőjében – egyébként műfordító, irodalmár, a színészmesterséget is próbált irodalmi színpad vezető – ismertetett meg velem. Az akkor frissen megjelent *A Vízöntő kor hajnalán* című kötetéből olvasott fel Tamkó valamelyik környékbeli könyvtárban, ahová elkísértük. És ettől kezdve Csukly Lajcsi ellentmondást nem tűrő utasítására irodalmi színpadunk szereplései idején nekem is kötelező volt felolvasnom csekély verskészletemből válogatva. De megéreztem a felolvasás varázslatát, izgalmát, és nagyon hosszú ideig ez lett a valóban hatékony publikációs formám.

A nyomtatott megjelenés nehézkes és lassú volt egy kezdő számára, ki ne emlékezne erre az akkoriak közül? És arra, hogy fiatal költő lehetél negyven évesen. A szerkesztők hol indokolt, hol indokolatlan félelme a retorzióktól eléggé visszafogta a publikációt, ha az említett kategóriába soroltak. Így aztán útra keltem, sok helyen jártam, járok még ma is felolvasni, persze már különféle elemekkel

dúsítva az eredeti változatot. A páncélozott versek ma már jobbra csak dekorációs szerepet töltenek be, hangminták és képkíséret, olykor élő zene társul ezekhez az előadásokhoz.

– *Egyik kötetedben olvasható ez a páncélozott versek kifejezés. Mit takar valójában?*

– Az elsődleges jelentése nem egyéb, mint a kézirataim védelme magamtól. Az estek anyagát egy telexgép-papírtekercs alapra felragasztottam, összetekertem, és egy teniszlabda tartó dobozba rakva tudtam szállítani. Akár kötetnyi terjedelem is jól megfért ebben a biztonságot jelentő páncélzatban. Nem hullottak szét a kéziratlapok, nem dőlt rá ivólé, ha az esteket követően asztaltársaságá alakult a közönség és az alkotó. Díszletként szoktam körbeagatni a környezetemet ezekkel a spulnikkal mostanság.

– *Tamkó Siratóval továbbra is megmaradt a kapcsolatod?*

– Igen. Tetszettek neki akkori kamasz-anarchista nézeteim, írásaim – ellentétben a Városi Kappantartó, avagy PB akkor velünk utazó káderével –, és a megismerkedést követően levélben, majd személyesen is akadt mondanivalónk egymás számára. Meghívott az otthonába, avantgard korszakom körformára igazított költeményét felvette nagybecsű versgyűjteményébe. Végtelenül büszke voltam erre, azt hiszem, akkor tanultam meg vizen járni. Rendszeresen leveleztünk.

Sokat jelentett a kamasz elvekre épített, teljesen egészséges lelkiületadó életfelfogása, amúgy is ez volt jelen mindenhol a levegőben. Persze csak ott, ahol már kiszellőztettek. *A ne fogadd el a játékszabályokat, hanem készítsd te őket* mintát ebből az időből származtatom, a *tanulj meg várakozni-t* meg az esztendőktől, amelyeket ennek szellemében töltöttem el ebben a világban.

– *Középiskola után maradtál Székesfehérvárott? A Videoton akkor*

nagy cég volt, nagy távlatokkal egy olyan végzettségű ember számára, mint te voltál. Vagy képezted magadat tovább?

– Hatvankilencben, az érettségi után visszaköltöztem Tatabányára, dolgozni kezdtem, de nem a szakmámban. Valaki másnak a szakmájában, de ekkor már meg sem fordult a fejemben, hogy hivatásként tekintsek egy ipari üzemben eltöltött sikeres életre. Vetődtem erre és arra, de a cél mindig csak a létezés anyagi körülményeinek biztosítása volt. Elébelem állt az irodalom és megkérdezte, hogy mit szeretnék. *John Berryman* szavaival kérdezte meg, hogy betörni, vagy cselengeni szeretnék-e abba a világba? Én egyiket sem választottam. Csupán megírni szerettem volna mindazt, amit rajtam kívül más nem tudott. Írni

Akár kötetnyi terjedelem is

szerettem volna elsősorban, és most sem gondolom ezt másként. Igyekszem örömet lelteni abban, hogy képességeim legjavát adva művelem mesterségemet. Ez utóbbi mondat második felét pedig azt hiszem szó szerint idéztem a gépházból.

– *Az első publikációkra biztosan emlékszel...*

– Nem egészen úgy, mint az első szerelemre. Versekkkel, prózákkal jelentem meg a helyi napilapban, majd az Új Forrás első évfolyamában, 1969-ben láttak napvilágot a kezdeti próbálkozásaim. Remélem, soha senki nem keresi őket elő. A ma is elfogadható művek a Ladányi Mihály adta Faludi Ádám névvel azt hiszem, ezerkilencszázhetvenötben jöttek ugyanitt, aztán antológiákban, megyei folyóiratokban és más fórumokon a következők. Az Új Symposion is közölt nem sokkal a Forrás bemutatása után. Ladányi kérdezte is, hogy nem jöttek, nem kopogtattak-e még az ajtómon? Mondtam neki, hogy nem. Meg hát Sziveri János a mellettem lévő oldalon – úgy véltem megér egy kis macerát, ha lesz, ha nem lesz kip-kop. Lett párszor, de nem emiatt.

Korábban egyébként jártam a ma már nem létező Jugoszláviában. 1973-ban meghívtak a Fiala Költők Fesztiváljára, Verbászra. Azok a költemények – pályázatról van szó – azonban olyanok voltak már, amelyeket lehet vállalni ma is.

Aztán jött az első könyv a Móra Kiadónál *Szögletes virág* címmel 1988-ban. Hosszú utakat járt be a kézirat, mire könyv lett belőle, de ezekre a hányódásokra, hányattatásokra talán még emlékszel is, hiszen bábáskodtál a világrajövetelnél. Beledobtam a Grand Canyonba a rózsaszirmot, aztán vártam, milyen visszhangot ad.

– *Értelmezhető ez az észrevétel kritika hiányaként is?*

– Nem. Nincs okom a panaszra, legfeljebb volt, de az is inkább amiatt,

hogy korábban nagyobb jelentőséget tulajdonítottam a publicitásnak. Voltam ugyan elégszer elszenvetője a hülyeség töről szaporításának, de az *álhíresülés* nem csak engem érint, egy téves hír továbbbrongálása bevett módszer. Az igénytelenség és a tájékozatlanság az oka, ennek mértéke azonban ámulatba ejtett, amikor szembe-sültem vele. Íróhoz méltatlannak találtam. *Semmi sem valódi*. Nyugodtan kiakaszthatod valami valódira, ha találsz még valahol valami valódit.

Egyik rólam készült, a komoly tudományosság látszatát keltő elemzés ékes példája volt ennek. Ha előállítható lenne laboratóriumi-milag az az író, aki ebben az írásban *megképződik* az olvasó előtt, hát még egy tözsde-handlénál is viccesebb lenne, annyi bizonyos. Ez az elemző filosz

pedig semmi egyebet nem tett, mint következetesen használta tanult ismereteit, és talált információit. Mindössze a kiinduló pontot nem ellenőrizte, amelyik felületesen ítélt és hamis állításokat tartalmazott. Nem mindegy: Ülő Bika, vagy Szülő Bika.

– *Mennyiben változott a helyzet a te kezdő korodhoz képest? Felmeríthető, érzékelhető a hétköznapi változásokhoz viszonyítva az irodalom átalakulása? Gondolok itt az úgynevezett irodalmi életre.*

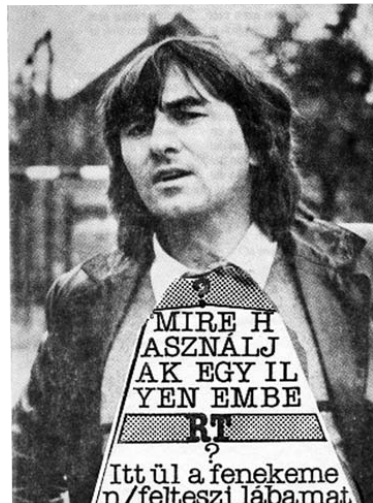
– Amelyik hol létezik, hol meg nem. Azt tapasztalom, hogy azok a szerzők, akik már ebbe a *harácskösztársasági, vakkapitalista* világba ér-

keztek, ebben nőttek fel, de még közvetlen elődeik vagy az Európa szerencsésebb oldalán születettek is, olyan méretű információ-viharba kerültek, amelyikből nem lehet kikeveredni, csak igen nagy szándékkal. A navigációhoz nincsenek szilárd pontok, így aztán magával a viharral kénytelenek foglalkozni, miközben újra feltalálják a kereket, a tengelyt, vagy a mentőcsónakot, teljesen mindegy. *Melyiket iszod; a hullámot vagy a vizet?*

Ebben a helyzetben természetes és érthető álláspont, hogy a létezésüket-létezésünket megelőző időkre semmi szükség. A jelen értelmezhető és használható nélkülük is; „*értelmetlen, tökéletes és biztonságos*”.

Van elég nyomógomb már mindegyiknél, hogy hozzájuthassunk ahhoz, amihez csak szeretnénk. Tizenöt percig bárki lehet világhírű, írunk az írásról, aztán csapunk körötte vala-

mi hatásos lármát. Az úgynevezett műveltségi irodalom nem is igényli a kézzelfoghatót, épp ezért szövegparafrázisokkal és a lebegéssel jól elvan. Nekem ez nem sokat jelent, az irodalom kifejezésen egészen mást értek. Gyanús a fájdalom nélküli szépség, a'la Baudelaire. Így aztán egyáltalán nem bánom azt a sok kalódásnak látszó utat életek és munkahelyek között, amiben részesítettem magamat. Meg közben másokat is. De legalább tudom, hogy a tehén nem kék, mi fán terem a gyümölcs, és a szerszámoknak melyik a nyele és mit lehet velük művelni. Habár egy olyan világban, amelyikben

MIRE HASZNÁLJ
AK EGY ILYEN
EMBERT
?
Itt ül a fenekemen / felteszi lábamat a korlátra / karbafoztam / kezemmel átfogtam és belebámultam a tő szemébe / Nem hinném / hogy « vala mit forgatna a fejében / Mosolyog minden percikámmal / szétsugárzik virágra lombra / Nem javul senmit / Éli az életemet az övé helyett / Mire használj
ak egy ilyen embert ?

Alagsori műveletek – belső borító

képes azon gondolkodni valaki, hogy a háziállat kifejezés sértő a háziállatra nézve, és ezért nevezzük másképpen, lehet hogy anakronisztikus mindaz, ami számomra érték.

Szóval én inkább az olyan írókat, költőket kedvelem, akik azért írnak, hogy elmesélhessék az életüket, vagy az életeket. Például Garcia Marquez, Hrabal Úr, Mrožek, Vonnegut, Pelevin, a nemrég idézett Bukowski, és még sokan mások. És a lenyűgöző magyar költők, prózairók az elmúlt századokból, az elmúlt évtizedekből. Honi kortársakat nem említenék, mindössze csak annyit, hogy élőként az élők élén nálam Hajnóczy Péter állt, ez talán tájolásnak megteszi. A tízes skálámon mindig akad betöltetlen hely, de valószínű, ez így is van rendjén. Tíz hely íróknak, tíz hely költőknek, azt hiszem, a Richter-skálán sincs több osztás. Helyezettjeim, akiket jó olvasni, jó várni a műveikre, nem feltétlenül találhatók az utca napsütötte oldalán, inkább az árnyékosban, de ez nem minősíti műveiket. A tízen túliak társasága pedig a többieket jelenti.

– *Magadat hová sorolod?*

– A betyárok közé. Én vagyok a magyar néger, ahogyan írta rólam egy kritikusom. Egy mélyrepülőgép. Amennyire lehet, független, igazából házon belül lődörgő törvényen kívüli. De ezt csak magamnak vallom be.

– *Elég sok kulturális esemény, művészet-szervező, szerkesztői munka, és egészen egyedi formák honosítási kísérlete kapcsolható a nevedhez.*

– Az, hogy időről időre megkísérreltem az alkotói munka mellett a szűkebb és tágabb környezetemben élő alkotókért is tenni valamit, természetesen következménye volt kezdetben Kassák hatásának. Meg olyan légkörben töltöttem harmadik hét esztendőmet, amelyik együttműködni képes szellemi közösségekben látta a világ jövőjét. Ez is erősen hozzájárult a gondolkodásom alakulásához. Nem a hippi vilá-

szemlélet tagadhatatlan befolyása hozta a nyitottabb elképzeléseket. Ez a nézetrendszer egyébként is terjedésével egyenes arányban pusztult, tömegessé válása még jámbor utópiáját sem kímélte.

X-Klub pezsgótabletta (1971)

Eszmeiségének hatása azonban hasonló lehetett, mint amikor egy sötét helyiségben egyetlen pillanatra felvillan, majd megszűnik a fény. Az elméd megőrzi a látottakat, ha ismét sötét lesz, akkor is eltalálsz a bútorok között valahová. Mondjuk a kijárat ajtóhoz. Helyesnek éreztem gondolkodásom irányát, és ebbe belefért a közösség. Csoportosulás ott, ahol lehet, és ott is, ahol nem. Ott különösen, ahol nem, mert az kemény dolognak látszott. Hát amíg se a hajtó, se a hajtott szerepe nem ismert előttem, addig tetszik a hősiesség.

Legelőbb 1969-ben a lakásunktól gyalogosan öt perc távolságra lévő kultúrotthonban kezdtem mozgolódni. Jó társaság volt, egyszerűen beszéltem, ők meg ott marasztaltak. Így jött létre az X-Klub. A város ifjú génuszainak olvasztótégelye és megnyilvánulási porondja. Négy ma is elismert és élő művésze maradt meg ennek a csekély létszámú cso-

portosulásnak, amelyik 1970-ben a Gépszínháznak nevezett produkciójával az FMK-ban is megfordult. Igazán komoly pezsgést hozott az akkori – ma már nyugodtan kijelenthető – művészeti langyosba Tatabányán. Hamarosan osztódással szaporodott ez a kis csoport, a radikálisabb kivonulók Radics Béla és a *Tűzkerék* zenéjével ülték körül az asztalt, a maradók pedig a Scampolo táborában vertek sátrat. Ezek a zenekarok játszottak akkor Tatabányán. Aztán a házasságok szétszóratták a népet. Én is elkerültem a városból ugyanezen ok miatt. Amikor visszaköltöztem, merthogy az otthontűrő képességem mindig hagyott kívánni valókat maga után, már nem csak az emlékünket, de a helyünket is behintették sóval. Igyekezni kellett, nehogy újra összehajoljon négy-öt magyar, és veszélyeztesse a nyugalmat. X volt, lett aztán Y is. A Dinnyéséssel közösen létrehozott és működtetett zenei-képzőművészeti-irodalmi együttműködést jelöltük így ipszilonnal.

Újabb és újabb házasságok jöttek és múltak, a saját hétköznapijaimat hozzám méreteztem, ez pedig nem bizonyult közösen is élhetőnek, csak hosszabb-rövidebb ideig. Maradandó csodák és sérülések kísérték. A sérülések elmúltak, a csodáknak pedig ma is örülhetek. Egy lányom, három fiam gondoskodik a csodák gyarapodásáról. Így aztán valahogyan rendjén valónak és működőnek ítélve a mostani helyzetet, vissza is merek tekinteni elhagyott világaimra. Ennyit a magántörténelemtől.

Tatabánya szellemi légfrissítéséhez visszatérve pedig csak a legutóbbit, a Szél-Jegyzet írotáborát említeném. Most a pályázati és egyéb támogatások elillanásával szünetelni kénytelen, de öt esztendeig működött nyaranta a határtalan magyar irodalom jegyében. A stílszerű környezetben – egy hajdani szénbányászati akna területén (a múzeum szabadtéri skanzen-

jében) – tartott összejöveteleken találkozhattak először személyesen a határok másik oldalán élő szerzők és a szerkesztőségek. AB-art Kiadó, Előretolt Helyőrség, az Irodalom Visszavág, Magyar Műhely, Véletlen Balett, Árgus, a Magyar Napló – hirtelen nem jut eszembe több lap – szerkesztősége és szerzői mutatkoztak be. Járt itt Oravecz Imre, Balogh Robert, vagy a klézsei Duma András Moldvából, Sipos Mihály a Muzsikás zenekarból és valóban sokan mások.

Ugyanekkor, az év többi hónapjában egy Kulturális Konzulátus nevű fórumot működtettünk néhány elszánt barát közreműködésével heti rendszerességgel. A kiállítással (Instant Galéria) egybekötött estek kedveltek és látogatottak voltak, megfordult itt vendégként Mészöly Miklós és Polcz Alain is. Fantom Kiadó néven (engedve Dadabánya szellemének) kiadót hoztunk létre, de a Tatabányai Könyvnapok (az Ünnepi Könyvhét helyi megfelelője volt) megrendezését is megpróbáltuk. Ment a dolog, folytatható is lett

volna, ha van kívül és miből. A Gál István Kollégium nevű tréfánkra – amit teljesen komolyan vettek, holott az egyesület-alapítás paródiája volt –, vagy az Esztrád-alsó néven megtartott grandiózus performanszra és rokonaira, a Szelim Konferenciákra a barlangban, és a város egyetlen kiállító termének, a Kortárs Galériának a megnyitására sokan emlékeznek. És középút nélkül csak pozitívan és csak negatívan, mert vagy szerette valaki az ilyesmit, vagy irtózott tőle. Ám az emlékezésen kívül nem igazán kísérelt meg mást senki. Sajnálom, hogy nem láttak legalább gazdasági lehetőséget – ha már kulturálisat nem tudtak látni – a működésünkben, sajnálom azt is, hogy tehetségtelenek voltunk portékánk értékeinek elismertetésében és a pénzcsinálásban. A többi igen jól működött, nincs mit szégyenkezni.

– *Visszatekintve, és előre nézve egyaránt adódik a kérdés; milyen az irodalmi közérzeted?*

– Megjelentek könyveim, és mindazok a művek elkészültek, amelyeket

a korai kalandozások miatt halogattam. Tagja voltam szerkesztőségeknek, nem kell szabadkoznom díjak miatt. Megírtam a *Visszajátszást*, ezt a huszadik századi kaleidoszkópot 1999 végén. (Az *Átokföldje*, *Transz-szibériai Express*, *Húsvét New Yorkban* és a többi hasonló szándékú előd után megkísérelve az egészet, a teljes kört megidézni, hiszen a történelem további szövedékét én ismerhettem, legkevesebb ennyivel volt több az esélyem.) Egyszer bizonyára eljut a *Visszajátszás* oda, ahová érdemei alapján jutnia kell. Úgyhogy adósságaim magammal szemben nincsenek, nem lettem hűtlen ahhoz a kölyökhöz, aki ezt az életet álmodta nekem.

Se becsellengeni, se betörni az irodalomba, hát nem ártott néha a figyelemztetése. Nem engedte, hogy feledékeny legyek, nem is lettem, nem is leszek az. Ha arra gondolok, hogy mit vesztettem, mit nyertem, tehát az egész pályán töltött időre, akkor minden rendben. Semmi nem változott; káromkodok vagy fütyörészek.

Mezey Katalin

Fiúk, lányok, asszonyok – Balázs fiam és övéi igazoltan távol. Hatvanas éveim első napja 2011 első napjaiban

„Meggyőznek még
érzékeim, vagyok” Ágh István:
Hívás valahonnan,
Nap Kiadó, Bp., 2011.

A Nap Kiadó gondozásában megjelenő Ágh István életműsorozat legújabb, 2011 tavaszán kiadott kötete, a *Hívás valahonnan* címet viseli. Az életműsorozatban a *Mivé lettél* (1998), *A képzelet emléke* (2000), a *Semmi sem úgy* (2003), *A megtalált időből* (2005), az *Októberi fogadalom* (2006) versesköteteket egy esszé, két regény és egy elbeszéléskötet követte. A *Hívás valahonnan* így ötvennyi kihagyás után gyűjti egybe a költői életmű legújabb lírai darabjait. Az első felében új verseken keresztül, a másodikban pedig a régebbi írásait elővéve, s azokat átírva ad új értelmet s új válaszokat az öregezés kihívásaira. A keménykötésű, amúgy jellegtelen borító szervesen illeszkedik az életműsorozat többi tagjának borító-konceptiójába és a tipográfiai azonos szerkesztésmód is a kötetek közötti összetartozást erősíti.

A *Hívás valahonnan* 160 oldalon 64 verset tartalmaz. Ágh István „legújabb” verstermését szinte mértani pontossággal osztja két nagyobb ciklusra, 80–80 oldalra és 33–31 versre. Az *Eltűnések* és a *Visszatávozás* beszédes ciklus-címek. Az idősödő költő, emlékeinek felidézésén keresztül vet számot eddigi életével. Nostalgizál. Régi barátokat, szerelmeket, íróársakat, mint valami letűnt korszak örökre eltűnt díszleteit idézi meg verseiben. „...mi már soha máshol / nem leszünk úgy, mint akkor.” (*Zugló, utoljára*), illetőleg „Velünk már semmi sem történik” (*Egy nemzedék behajózása*). A már elhunyt Adyt, Takáts Gyulát, Berda Józsefet, Nagy Gáspárt, Lázár Ervint, Bella Istvánt idézi, s vele együtt idősödő kortársait, barátait – Marsall Lászlót, Szakolczay Lajost, Gyulai Líviuszt – köszönti.

A kötet első olvasatra a „már semmi sem a régi” hangulatát árasztja. Nemcsak a külső világ változik meg körülöttünk, hanem egyre romló testünk is kérlelhetlenül jelzi az idő múlását: „Ám túlságosan nagy az ár / pár tündéri pillanatért, / rettentő égi fronton át / jön el a megkönnyebbülés, // fölajdul jóval azelőtt / a szív, az ín, az ér, a has, / mint egy keserves zenemű, / melynek mindegyik hangja fals, // ahogy az ember öregebb, / ereiben lassú a vér, / olyan hangosan didereg, / mintha rostán rázódna szét,” (*Berda József hidege*). Vagy máshol: „CSIKORGÓ GERINCEM roppant csöndbe roskad, / mintha kívülről nézve lennék a saját halottam,” (*A napvilág árnyalatai*).

A kötetben szinte végig olyan szavak dominálnak, mint „tél”, „utolsó”, „öreg”, „hideg”, „vén”, „véget ér”, stb. Ezt erősítik a lassú, terjengős, az idő állandó szorítását sugalló diszharmonikus versek. Ágh István többnyire rímtelen, sötét képekkel megfestett, már-már prózai

sorokban mondja el a közelgő elmúlás fenyegető érzését. Harangzúgás, gyász, temetés, sírás adják a „szertartás” keretét, amitől egyfajta pátosz nélküli testamentum jelleget kap a kötet: „lassan nem is marad másom, / csak az, ami végleg elhagy” (*Az idő tengelyében*), illetve „elhullott nyaraink rácsos kapujánál” (*Városod, nélkülünk*).

Keserű, mégis elismerő sorokkal illeti az újonnan feltörekvő, ifjabb nemzedék felbukkanását: „...egy tehetséges, derék, / megalázóan szabad nemzedék / semmisít meg, miként észre sem vesz.” (*Hol véget ér a Kelenhegyi út*). Ennek az elmúlásnak mintegy jelképe a szigligeti alkotóház parkjában kidőlt hatalmas bükkfa, amelynek „halálában” saját elmúlt ifjúságát látja.

Ha csak ezt nézzük, az eredmény végtelenül lehangozó. Ágh István azonban váratlanul a kötet felénél „visszatávozik”, s új látásmódot alkalmazva vált, s akár egyazon versen belül is váratlanul áthangszerez. A dikció prózai jellege ugyan megmarad, de az ebben a részben metamorfózison áteső versekben olyan dolgokat is meglát, amelyek eddig elkerülték a figyelmét: „vagy száz négy-szögöl gyökérezete vonzott, / a mélység titka, hogy a föld alatt is / van élet, bár a sötétben zajlik?” (*A szigligeti bükkre*). S bár a testünk recseg-ropog, a szerkezet akadozik, s számtalan kérdés gyötör minket, a túlvilági élet hívása, az isteni rend jelenléte egyértelmű tény: „csak azt nem tudom, ki hív s hova szólít” (*A szigligeti bükkre*).

Ha jobban szemügyre vesszük a lírai közeget, már a kötet első sora – „Csak a derű óráit számolom” (*Csillagóra*) – megadja ennek az újfajta számvetésnek a felütését, s emiatt fel kell adnunk a kötetről eddig vallott kettős koncepciókat. A Szabó Lőrinc *Mozart hallgatása közben* (1956) című verséből átvett első sor egy kőbe vésett napóra latin feliratát citálja. Miközben a költő önreflexiót tart, egy új költői programot is meghirdet. Vagyis nincs két különálló ciklus, két különféle látásmód, két Ágh István, csak egy, aki az *Eltűnések*ben eddigi életét józanul elemzi, a *Visszatávozás*ban viszont már egyenesen „újraírja”. Új életszemlélet olvasható ki e szándékból. Az *Eltűnések*ben az öregezés tapasztalata látszólag a búcsúzó költőt, a *Visszatávozás*ban az élni akaró Ágh Istvánt állítja elénk. Mint valami modern GPS, először újraértelmezi, majd újratervezi saját életét. Az ebben a részben szereplő versek is a klasszikus értelemben vett öregezésversek kategóriájába tartoznak, mégsem egyértelműen pesszimisták, már nem pusztán a kesergés adja legfőbb mondanójukat. Kabdebó Lóránt szavaival élve, Ágh István „vershelyzetére” jellemző „A valaha megélt, de akkor meg nem értett események utólagos átértékelése, metafizikai távlatokba helyezése. A megélt élet helyének visszakeresése – nem az emlékek között, de – a létezés teljességének rendjében.”

Különösen érdekes az a cikluson belüli ciklus, amelyben testének különféle tagjain keresztül szemléli saját életútjának alakulását. A kivétel nélkül 1988-as keltezésű *A kéz története*, a *Lábbelitörténetem*, *Az orr látomásai*, és a *Véreim áramlása* című versekben az akkor ötvenéves költő letűnt aranykorként emlegeti saját gyermekkorát. „S rögtön a mezítláb aranykora után” (*Lábbelitörténetem*). Mégis megszegyenítő higgadsággal, sztoikus nyugalommal tekint saját elmúlt ifjúságára, s portréversek sokaságában énekli meg emlékeit. „Egyszer csak vége lett az elvársolt / fiatalság nagy közös szilveszterének” (*Öreg pásztorok szilvesztere*). Nemcsak felidézi, de vállalja is saját történetét. A *Hívás valahonnan* tulajdonképpen egy létösszegző kötet, amelyben Ágh István leplezetlenül vall saját magáról: „ám a vers maga bűnjel, ha én vagyok a tárgya,” (*Kastély az Örök Várakozáshoz*).

A kötet tehát az öregség versek olyan önreflexív válfaját tárja elénk, amelyet nem a megkeseredettség, hanem az életműben és az utódokban való továbbélés „moharemény”-e (*Éveink találkozása*) mozgat. Ezt fejezi ki a kötet befejező, monstre, öt oldalas vers-korpusza is, amelyben egyfelől az életre éhes költőt – „éhes vagyok” –, másfelől a halál előtt kiszolgáltatott ember elesettségét ismerhetjük fel, akár saját magunkban is: „Csak az unalom sétaútja végén / derül ki, mi a csudán mentünk keresztül,” (*Kastély az Örök Várakozáshoz*). Van ugyan ebben a versben egy nagy adag indulat – „Feldöntöm ezt a verset, / mint vázástul az asztalt” –, amely a halál tényébe beletörödni nem akaró ember dacos szembefordulásából ered, másfelől azonban ott bujkál a sorok között a meggyőződés is, hogy egyszer ki fog derülni minden!

A kötet önéletrajzi jellegét erősíti a családtagok és rokonok arcképcsarnokának lírai „lefotózása” és montázszerű összedolgozása is, amelyben, mint nagy felbontású digitális képpontok illeszkednek egymáshoz múlt, jelen és jövő vers-pixelei. Állandó közelítés és távolítás, kicsinyítés és nagyítás váltakozása rajzolja meg

szemünk előtt egy élet történéseinek nagyon is egységes szövegtestét. Ezért lehetséges egy versen belül az elhunyt édesapa és a még gyermek unoka képének saját személye általi összekapcsolása. „Madár-röptű unokámnak, / mintha nem is lennék más, csak / falnak támasztott sivár / kukoricaszár, / annak néztem vén apám is, / amíg el nem szállt egy másik / féltékének fái közt, / mint az őszi füst.”

Öreg diák – Toborzás (rézkarc, 1955)

Majd ugyanebben a versben pár strófiával lejjebb: „ahogy létem elfogyóban / hiába nő az utódban, / élő sírom mind-egyik, / észre sem veszik” (*Eltűnések*). Ennek a mozaik-szerű emlékezésnek háttéréül Iszkáz, Tapolca, a Bakony, a Somló hegye és természetesen a főváros, Ágh István életének legjellemzőbb helyszínei adják a háttérét. A költő, miközben emlékezik, egyben a jövőbe is néz, s a lét különféle fázisainak – születésnek, halálnak, továbbélésnek – egyfelől rendkívül prózai, másfelől a transzcendens felé mutató definiálásának leheletfinom megoldásait adja. A versbeszédben generációk együttélésének és egymásra épülésének lehetünk szemtanúi.

Ez a gondolatkör adja a kötetnek azt a közéleti vonulatát is, amelyben a megidézett történelmi eseményeken keresztül nemzet és egyén sorsa összefonódik. A nyilas megszállás „sárral kevert vértől fölsejtlő előérzet”-e (*1944. október vége*), a szovjet tankokat idéző „agyagba dermedt hernyótalpak” irtózata (*Megszállók után*), s az elbukott '56-os forradalom tömegsírajaira emlékező *Éveink találkozása* a romló, de mindig újból talpra álló nemzet képét állítják elénk. Az öregedő költő életének szinonimájaként is értelmezhető történelmi visszatekintés a nehéz sors ellenére is Ágh István életbe vetett hitét hirdeti. Számba veszi a múlt veszteség-hordalékait, nem leplezi a jelen félelmeit, de közben mindvégig hangot ad a jövőre vonatkozó, szenvedélyes élni akarásának is. „Meggyőznek még érzékeim, vagyok” (*Hol véget ér a Kelenhegyi út*).

Ez a felismerés legyen a mi vigaszunk és bátorítónk is, hogy Ágh István, köztünk élő klasszikus életével hitelesített életművét, mint valami *Hívás[t] valahonnan* meghalljuk, kövessük, s „csak a derű óráit” számoljuk!

Bartusz-Dobosi László

Hogyan teremtsük meg a világot?

Faludi Ádám:
Hogyan teremtetem a világot;
Ezer apró cikk és ezer apró cakk breviáriuma, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2010.

Hogyan teremtsük meg a világot? „Leülsz magaddal szemben, és nem emlékezel, hanem szögletes hangszeren kerek dallamokat játszol. Ennyi hangjegyed van, ennyi hangod. Aztán hátrafelé megismétled őket, amíg vissza nem érkezel hozzád. Ezek az alapok, a többi rög-tönzés. Nem emlékezel, csak átadod.” – olvassuk egy nem olyan régen megjelent kötet fülszövegeként.

A *Hogyan teremtetem a világot – Ezer apró cikk és ezer apró cakk breviáriumának* szerzője 1951-ben született Freisinger Edeként. Később marad Freisinger a polgári életben, s lesz Faludi Ádám az irodalomban. Első kötete 1988-ban jelent meg. Volt többek között híradásipari technikus, lakatos, műszerész, távirat-kézbetűző, terményszárító, tanár, újságíró, alkalmi munkás, de leghosszabb ideig pedagógusként dolgozott 1974–1997 között. Az irodalmon túli kalandozásait és darabjait (például a képzőművészetieket) Freisinger néven szignálja mind a mai napig. A kötetben is megmutatja sokoldalúságát: olyan prózaíró, aki verseket is művel, s grafikai elemeket kanyarít köré. Miként békül össze benne eme két-három terület? Ő így válaszol egy interjúban: „Próbáltam már bedobozolni magam, de semmi értelme. Mintha egy felhőt próbálnék nejlonszatyorba gyömmöszölve hazavinni valami égbenyúló hegytetőről. Akad némi reneszánsz beütésem, de ez abból ered, hogy szélsőséges élethelyzetek alakítottak. Életem kezdete a természetben, folytatás városokban, műszaki végzettség, aztán magyar szak, tízegynéhány munkahely. Mindezek a tapasztalatok tágasságát adták, én voltam az olvasztótégely, azaz bármilyen helyzetben képessé tettek arra ezek az ismeretek, hogy önellátó legyek.

Elsősorban mégis költőnek tartom magamat, talán azért, mert itt minden irányú közeledés lehetséges az univerzum minden irányába. A prózát a költészet kiterjesztésének érzem, a képzőművészetet, zenét pedig a költészet írásban nem megjeleníthető részének. A költők leprózaíróznak, az írók leköltöznek, öregnek fiatal vagyok, fiatalnak meg öreg.” A *Hogyan teremtetem meg a világot* című műre is jellemző ez a kiterjesztés: a történetek átlirizálódnak, dominál a zeneiség, a megjelenítő- és ábrázolóképeség. A kötet lehetne „...egy

üzenet a palackban az új előbukkanóknak arról, hogy miért és hogyan működhetett egy világ villany nélkül azokban az időkben, amikor még kacsából készült a kacsaszír és disznóból a hús, a tej meg a tehénből származott. De nem az. Egy bűvárharangban kuksolva alámerülünk a múlt század közepébe és megvizsgáljuk teremtésünk alapépítményeinek állapotát. Ha elégedettek vagyunk vele, ha nem, a felszínre kell majd végül emelkednünk levegőért és villanyért.”

A múlt század derekán a „szabadság rezervátumában” világot teremteni komoly felelősséggel járó foglalatosság – ismeri el (fel) maga a szerző is. Mintegy hét esztendő (az író szempontjából az első és legfontosabb hét esztendőt) öleli fel a kötet, mikor megjelennek az első „bogarak” – ami mindenkinek van –, tiszta platóni idea, mert „Az a bogár nem ugyanaz, mint a tiéd, más mint az enyém, ez a bogár csak az övé”: megismeri a világ dolgait, megtanulja megnevezni őket, vagy egyszerűen két lábra állni, elindulni, még ha néha a moslékos vödörbe szédülünk is.

Aztán gyarapodni kezdenek az első ízben feliratú tárolóban a fogalmak, ezeket olvashatjuk a kötetben. „Egy lexikon, egy enciklopédia szószedetei, amelyekre nem is gondolsz a későbbiekben, csak használod őket, amíg magadat használni tudod. Ez egy ilyen breviárium. Az első ízben történetek, az első tapasztalatok, az első bogár leírásai. Zenélés hátrafelé az eltüntetett időben. A világtérítés alapköveiből néhány, amelyekre rásütött a nap.”

A szerző felhívja a figyelmünket, hogy „Ne sajnáljuk azt, ami ezután következik majd. ... A mű elvész magától is, elsüllyed, belepi a gyom, és nem marad ott senki, aki emiatt értelmét vesztheti.” De igenis sajnáljuk, hogy az író példamutatása után, miután mi is felhoztuk, kiástuk a gyom alól a saját emlékeinket a világra való rácsodálkozásunkról, szülőhelyünkéről, a mi saját „Csillag”-nagyszüleinkről, szüleinkről, első barátainkról, elengedjük.

Faludi Ádám kötete ajánlott irodalom mindenkinek, aki szeretné összeállítani a saját breviáriumát. Remélem, olyan emberek teszik szatyrukba, táskájukba, könyvespolcukra a kötetet – hogy a breviárium jellegből adódóan „szócikkéként” olvassák –, akiknek valamiféle kötődése vagy őszinte érdeklődése van a vidéki, falusi élet iránt. Más is olvashatja természetesen. Olvashatja, de átélni talán mi, akik a fentiekhez tartozunk, inkább tudjuk, érezzük, megértjük a könyv megmosolyogtató, keserédes, megható történeteit, helyszíneit, amely nem csak a kisgyermek naiv rácsodálkozásából fakad.

Giczinger László

Időhajó Bágyoni Szabó István:
Az idő festett orcái;
Esszék, beszélgetések,
jegyzetek,
Magyar Napló, 2010.

A világháló mindenhatóságára esküszik most már öreg és fiatal, akadémikus és csikósbojtár (vajon vannak-e még csikósbojtárok?), s valóban rémisztő zürzavar keletkezne, ha egyik pillanatról a másikra elsötétülne a Földön minden képernyő. De bármennyire is hasznos eszköz az internet, nem tölti ki a teljes emberi szemhartárt, nem is beszélve az érzelmek, az ösztönök, a vágyak, szerelmek, álmok tartományairól. A Gutenberg-galaxis nem lobbanhat ki, mert a számítógép nem ismeri az allúziót, a példabeszédet, a példalózást, nem ismeri az egymástól messzi tartományokban lakó szavak egyéni társítását és így tovább.

Az idő festett orcáit ígéri Bágyoni Szabó István tizedik kötetével: esszék, tanulmányok, jegyzetek, glosszák, beszélgetések bő gyűjteménye.

Bizony, bátor ígélet ez, nem kis gondot vállal az magára, aki ezzel a házsártos, rigolyás matrónával, az Idővel kezd kötözködni, babrálni, bíbelődni. Talán kulcsszavaknak is jók a kötet hatalmas anyagának a felgöngyölítésére: Bágyoni kötözködik cenzorokkal, rossz redaktorokkal, a kultúrpolitika basáival, máskor babrál, bíbelődik az 54 (!) írás adattengerének konkrét vagy imaginárius fogalmaival, közben tusakodik, töpreng, vajúdik: van-e megoldás a történelem által ránk kényszerített zsákfutásban? Jól sáfarkodnak-e a toll emberei talentumaikkal? Európai ez a mi magyar kultúránk, vagy provinciális? Alig van szellemi életünknek, történelmünknek olyan tartománya, amelyet ne járna be.

Mivel évekig újságíróként kereste a mindennapit (Új Magyarország, Pest Megyei Hírlap, Szabad Föld), megszokta, hogy a Nagyérdemű nem elégszik meg a magvas bölcsellett, a száraz tényektől is elfordul hamar, szín, íz, zamat sőt (nem szabad félni a szótól!) szenzációs, érdekfeszítő esemény kell, különben unottan teszi le a könyvet, a lapot.

Bágyoni ezt úgy oldotta meg, hogy izgalmas kultúr-történeti adalékokat tálal, amelyekhez csak hosszas búvárkodás után lehet hozzáférni. Két tragikus halálról is beszámol például, Bajor Gizi és Orbán Balázs szomorú végéről, de micsoda sűrű közegbe ágyazva! Tamásit idézi, mely szerint Bajor Gizi az a nagy művész (volt), „aki a magyar lelket színpadra képes vinni”, aztán a Stromfeld Aurél utcában berendezett Színészmúzeumot ajánlja lelkesen, külön lábjegyzetet

is szerkeszt hozzá, előadói stílusokról, a sírás és a nevetés egyidejű jelenlétéről értekezik (*Komédiások és írogavallérok*); aztán Orbán Balázs polihisztorságát emlegeti (*Jerikói rózsacsokor Orbán Balázstól*), majd annak néz utána, hol is volt Petőfi Sándor a „költők-írók pesti forradalmának” első-utolsó évfordulóján, 1849. március 15-én (*Futárszolgálat. Az utolsó Március 15.*).

Ennyi adalék bőségesen elegendő Bágyoni anyagkezelésének, szövegszerkesztő módszerének illusztrálására. De költő-voltát a publicisztikában sem tagadja meg, az egyik legszebb Petőfi-metaforát ő alkotja meg egy szóösszetétellel. Ki volt Petőfi? – kérdezi. És felel rá: „A függetlenségéért vérét ontó nemzet nyelvtábornoka.” (A metafora ikerpárja Döbrentei Kornél, A magyar Olümposz versében: „a világszabadság nemecekje”.)

Elkoptatott, régi toposz a hajó. Márpedig Bágyoni hajóval érkezik, súlyos, nehéz rakománnyal. Az idő sodorja (rendszerint örvények felé) a hajót, és a hajó hozza az időt; Erdélyben ette meg kenyere javát; amíg diák volt és tanár, Torda volt számára a világ közepe, miután az Utunk szépirodalmi laphoz került, Kolozsváron élt, aztán kitelepedett Magyarországra, s Óbuda lett a szűk pátria. Dióhéjban fél évszázad!

Bizony, nem sétahajókázás ez, kihallatszik írásaiból a hullámverések harsogása. A kétszínű Petru Grozáról, a moszkovita Gheorghe Gheorghiu-Dejéről, a vad sovinizta Ceausescuról elnevezett rezsimek koptatták idegeit, s koptatta ő is belső és külső cenzúrától kínzatva a pennáját, és most már akkor is ezzel a „távolról való nekifutással” pillant fel a vén, festett-feslett Idő orcájára, ha mondjuk Petőfi Zoltán tordai megkereszteléséről, Esterházy János vértanúságáról, avagy 2004. december 5-e gyászáról ír.

Van egy zátony, amely minden Erdélyt elhagyó írástudó rémálma. Bágyoni ezt viszonylag jól oldja meg, nem áll be a Canossa-járók seregébe, nem hint hamut a fejére, hanem szerény eszközeivel (mi ma egy írótol!?) a szülőföldet járja ténylegesen vagy képzeletben, annak múltját idézi, gondját osztja meg a „benszülött” anyaországiakkal. Erről szól a kötet második fejezete (*Hiányzó kézfogások*), de a címben benne van az elválás fájdalma, a szétszaggatott haza kínja, a nemzet hormonzavaros tudata miatti szomorúság. Amíg otthon a durva diktatúrában írt, a cenzorok miatt kellett a sorok között olvasni verseit, prózáját, most azt lessük kimondatlanul is, beteges gyanúval, mennyire maradt meg „erdélyinek”, vagy mennyire változott meg a hazafiságáról semmiképpen sem híres Budapesten. Lám, az olvasónak is lopakodó veszedelem az, ami az írónak zátony.

Az áttelepültek „önkínzó éneke” addig volt fájdalmas, amíg a diktatúrák regnáltak, amíg Magyarország és a szomszéd országok között ott volt a második sor

vasfüggöny. Súlyos önvádak, önemésztő vívódások gyötörték az otthoniakat magukra hagyó felelős értelmiségieket, visszatérő téma lett újból „Az írástudók árulása”, Köteles Pál, *Búcsú Erdélytől* könyve kavart viharokat, de tudunk életet kioltó önpusztításokról is.

Bágyoni jelen kötetében el-eltűnik, néha felszínre tör, csermelyként bujkál, máskor pangóvizes, zombékos réteken kanyarog a téma.

Egyik módszere a széles skála: a kultúrtörténet, a történelem, az irodalom, a könyvkiadás, könyvtártörténet stb. tengernyi anyagból akkorát merít, hogy azzal az anyaország és a leszakított részek egységének az illúzióját tudja kelteni. Nem kis teljesítmény!

Ehhez társul egy ritka optimizmus, amely nála nem feltétlenül ars poetica, hanem inkább alkati kérdés. Aranyosszék fia, székel, és e népcsoportra jellemző vitalitással kísérti a lehetetlent: akkor is feltörni a fényre, ha malomkő van felettünk. Szorgos bűvárlattal gyűjti össze a megmaradás, a szellemi építkezés parancsait, himnuszait, köztük olyanokat, amelyeket a „festett Idő” kimosott a magyar közgondolkodásból, közgondolkozókból. Életre szóló témája például a Tordai Országgyűlést is megfestő Körösfői-Kriesch Aladár festőművész munkássága, az ő leveléből idéz egy olyan krédót, amely soha nem fogja elveszíteni aktualitását: „A mi feladatunk az – írja Körösfői 1896 elején Tordára Bethlen Máriának –, hogy visszacserkesszük népünk tudatába mindazt, amit az idők során kimosott belőle a mostoha sors. Azt, hogy a munka, a hit, s e kettő együttes megléte nyújthatja számunkra meg a történelmünket még ezer évvel. A bizakodás – és nem a lemondás!”

Bágyoni esszé- és tanulmánykötete éppen a képzőművészet jelesebb momentumai máig szóló üzeneteinek a tárgyalásával válik először kettős könyvvé. Jeles festőművészek, szobrászok, grafikusok életét kommentálja, híres alkotásokról mond véleményt, említi példaként (Munkácsy Mihály, Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor, Deim Pál, Szervátiusz Jenő, Szervátiusz Tibor,

Cseh Gusztáv, Jakab György), amely írások külön kötetbe kívánkoznának. Kimagasló teljesítmény a közeli baráttal és alkotótárral (közös könyvet is írtak!), Árkossy Istvánnal készült interjú. A kölcsönhatás olyan mértékű, hogy – s ez minden lejegyzett beszélgetésre érvényes – a szerzőség megoszlik, interjú készítő és interjúalany ikerpár lesz: sors- és szellemtársak ők.

A harmadik témakörrel, Bágyoni „*Magán (irodalom)történeteimből*” című alfejezetéről ugyanaz mondható el: jó lett volna új, más kötetbe szerkeszteni, mert így, együtt hármaskönyv (ha nem több!) *Az idő festett orcái*.

Ez nem róható fel a szerzőnek, de az elvárásokat meg lehet, és meg kell fogalmazni. Bágyoni olyan arckép- és életmű sorozatot szerkesztett (Balázs Ferenc, Kuncz Aladár, Reményik Sándor, Kós Károly, Sütő András, Palotás Dezső, Létay Lajos stb.), amelyből kikerekedhetett volna egy érdekes, izgalmas erdélyi magyar irodalomtörténet. (Ki mondja meg, Szerb Antal irodalomtörténete az értéke-sebb szellemtörténeti kincsünk, vagy *A Pendragon legenda*, az *Utas és holdvilág*? Ki mondja meg, hogy

Grendel Lajos mivel adott többet: életművével, vagy *A modern magyar irodalom története* című kézikönyvével?)

S végül a negyedik képzeletbeli Bágyoni-könyv. Interjú sorozatot vett magnóra és jegyzett le (felsorolásuk terhelné ezt a recenziót), értékes, magvas interjúkat, ebből is létrejöhetett volna egy „beszélgető könyv”, hasonlatos ahhoz, amely az említett képzőművésszel, Árkossy Istvánnal folytatott dialógusból megszületett.

No, de Bágyoni az „idő festett orcáival” nézett szembe, nem is annak egyetlen ábrázatával, hanem többel, s tudvalévő, hogy a *festettség* és a *feslettség* nagyon közeli fogalmak, majdhogynem azonosak: öfelsege, az Idő bizony, bizony nem a makulátlan erkölcséről, nem az állhatatosságáról és semmiképpen sem dédelgető simogatásairól híres. Bátorság kellett ahhoz, hogy kancsali kép(ei)vel szembesüljön.

Bágyoni Szabó István rendelkezik ezzel a bátorsággal.

Hegedűs Imre János

Darázskirály (1963)

Múlt és jelen egy moldvai magyar faluban

Iancu Laura:
Jeles napok, ünnepi
szokások a moldvai
Magyarfaluban.
Lucidus Kiadó, Bp., 2011.

Iancu Laura író, költő, most néprajzkutatóként jelentette meg legújabb könyvét, amelyben szülőfaluja, Magyarfalu világát mutatja be a jeles napok és az ünnepi szokások tükrében. Egy etnográfus számára kimeríthetetlen forrás az a település, ahova a családi, rokonsági, szomszédsági és korosztályi kapcsolatok kötik. Ahol első éveit töltötte, ahol iskolába járt, ahonnan eljött nagy reményekkel, és ahová felnőtt fejjel, diplomákkal, megírt és elismert könyvekkel a tarsolyában, mindig visszatér. Visszatér és visszahoz mindig valami fontosat Magyarfalunak, mondhatnánk, a moldvai magyaroknak. Hol egy verset, hol egy regényt, hol egy néprajzi tanulmányt vagy egy monográfiát. De meg is fordíthatjuk, elhozza hozzánk Magyarfalu világát. Merít, és formába öntve visszajuttat, átad.

Minden néprajzkutatónak fel kell oldania magában a gyűjtés módszeréből adódó belső konfliktusokat az adatközlőkkel kapcsolatban. Vallásos életet, szokásokat gyűjteni azt is jelenti, hogy a kutató az egyén legbelsőbb világát, a hitbéli dolgokat, a világlépet, a norma-rendszert és ezek által szabályozott egyéni és közösségi vélekedést és viselkedést igyekszik szemlélni, megfigyelni, megismerni, és arról minden kicsi adalékot is összegyűjteni, rögzíteni, majd értelmezni. Mindezt úgy tenni, hogy ne sértsünk, ne zavarjunk, ne avatkozzunk be az egyén és a közösség életébe. Különösen nehéz ez a kibocsátó közösség esetében. Iancu Laura egy ideig, 12 éves koráig bent élt a magyarfalusi szokáskörben, belenőtt a szokásokba és hiedelmekbe, meghatározta gyermekkorát, életét és gondolkodását. Ez az *odavalóság, a bennszülöttség* adottság, a kívülállás pedig választott. Mintegy tíz éve vizsgálja a moldvai magyar kultúrát, az eltelt évek, az iskolák, a tapasztalatok, a máshol megélt élet kellő távolságot is biztosított a tudományos kutatáshoz. A kívül-belül helyzet kitágította kutatói lehetőségét, lehetővé tette a témakör teljes befo-gását, komplex szemléletét, olyan mélységek és összefüggések feltárását, amelyeket csak kívülállónak nem tudott volna elérni.

Magyarfalu az ún. déli vagy székelyes csángók csoportjába tartozó, Bákó megyében lévő homogén római katolikus magyar falu, mindössze hat román nemzetiségű, ortodox vallású egyén él itt. XX. századi történetének legsúlyosabb megpróbáltatása a második világhá-

ború időszaka volt, amikor 424 személy előbb Bácskában telepedett le, majd rengeteg szenvedés után a bukovinai székelyekkel Baranya megyébe Egyházaskozárra, Mekényesre és Szárászra menekült, és kezdett teljesen új életet. Az 1950-es évek éhínsége és a járványok újabb migrációs hullámot indítottak Moldvából, Magyarfaluból is sokan szerte Romániában a nagyvárosokban kerestek jobb megélhetést. (30) Magyarfalut sem kímélték meg a történeti-politikai-gazdasági változások. Lakosai száma ma 1450, de a távoli munkavállalások miatt állandóan csak 700-800 lakja a települést.

Iancu Laura ebben a könyvében a jeles napi és ünnepi szokásokon keresztül mutatja be szülőfalujának jelenkorát, kultúráját, azt a vallás, a hit és hiedelem által szőtt komplex rendszert, amely ma is szervezi a közösség és az egyén életét, tagolja az időt és a munkát, szerepeket jelöl ki, szabályozza a társas kapcsolatokat, normatív jelleggel bír, identitást meghatározó és közösség-összetartó szerepe van. A hiedelmek e rendszer szerves részét alkotják, a szokások belső *motiváló erejét* képezik, és „rész vesznek a kulturális információ rendszerezésében, tárolásában és működtetésében.” A Szerző rámutat arra is, hogy bizonyos szempontból még zárt, és a szóbeliségben élő Magyarfaluban a hiedelmeknek a pszichikai funkciója is meghatározó (110).

Egy moldvai magyar faluról van szó, de számos eleme és sajátossága miatt csak Magyarfaluról. Minden falu, minden település hordoz csak rá jellemző kulturális elemeket, amelyek az évszázadok alatt folyamatosan alakultak, és alakulnak napjainkban is. A szokásrendszer egyik oldalról kifejezi a közösség belső egységét, másik oldalról megkülönbözteti más közösségektől. A magyarfalusi sajátosságokat is történeti, társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai összefüggések alakították, és ezt a Szerző minden fejezetben tudatosítja az olvasóval. A szokásoknak célja és funkciója van, és a jelenre irányulva, aktuális igényeket elégítenek ki (Keszeg V. 1999), ezért ezeket állandóan változó kulturális jelenségként kell szemlélnie a kutatónak. Ezt a folyamatot is megragadja Iancu Laura, miközben kiindulópontnak veszi a római katolikus egyház évszázadok óta meghatározó szerepét Magyarfalu kultúrájára, társadalmi és mentális világára, ugyanakkor a történeti, gazdasági, politikai, a globalizáló és transznacionális hatásokat is figyelembe veszi a változások értelmezése során. Rámutat arra, hogy itt is elkezdődött a szigorú vallásérkölcson és konszenzuson alapuló, egységes közösségi értékrend felbomlása, ám a gyengülő közösségi kontroll és szankciórendszer ellenére mégis a jeles napoknak és a

hozzájuk kapcsolódó szokásoknak alapvető szerepük van a helyi kultúra áthagyományozódásában, a közösségi szocializációban is. Az egymást követő generációk fokozatosan váltva egymást, korosztályuknak és nemüknek megfelelő helyen és szerepben évről évre, jeles napról jeles napra részt vesznek az ünnepeken, ismerik a hozzájuk tartozó szakrális ismereteket és hiedelmeket, gyakorolják a rítusokat és szokásokat. Már a kisgyermek is megtanulják az alkalomhoz illő viselkedést, öltözködési rendet, köszönési formulákat, hosszabb-rövidebb szövegeket, szerepeket, és a szokások során egyre jobban megismerik Magyarfalut, azt a lokális közösséget, amelynek tagjai.

Magyarfaluban is a jeles napok a szakrális világ felé fordulás mellett a bőség, a lakomák, a rokonlátogatások, a szórakozás, a közösségi szolidaritás, a közösségi kapcsolati háló megerősítésének és a közös értékek újra kifejezésének az ideje. Az ünnepek és a szokások átfogják és tagolják a teljes emberi életet, bennük van a múlt, és a jelenben is a jövőre irányulnak, a közösség minden tagját érintik, szerepet osztanak ki mindenkinek, megadják azt a közösségi élményt és érzést, hogy mindnyájan részesei lehetnek a kitüntetett időnek, a szakralitásnak és a körforgásnak.

Iancu Laura a liturgikus évet Ádventtől indítja a jeles napok és a hozzájuk kapcsolódó ünnepi szokások bemutatásával, és a kört Luca-nappal (december 13.) zárja. Miközben sorra veszi az egyes ünnepeköröket és jeles napokat, bemutatja a kapcsolódó szokásokat, hiedelmeket és a szentelményeket, az utóbbiak felhasználásának területeit, és az ünneptől független „életüket”. Bár a leírás, a lejegyzés Magyarfalú kultúrájának egy pillanatnyi állapotát tükrözi, a Szerző minden esetben rámutat a változásra, és azokat generáló folyamatokat és hatásokat is feltárja. Különösen sok újítást hoznak az Erdélyben vagy Magyarországon időszakosan dolgozó falubeliek, ők járulnak hozzá erőteljesebben ahhoz, hogy egyes ünnepi elemek feledésbe merüljenek, vagy bekerüljenek a helyi szokásrendszerbe. A Szent Miklós, illetve Mikulás-napi ajándékozás az ő révükön került be a faluba, és a karácsony éjszakáján (december 24.) szokásos ajándékozó Téalpó (Moș Crăciun) szerepét veszi át.

A lokális társadalmak kultúrájára mindenkor hatottak a településen hosszabb-rövidebb ideig szolgáló, működő értelmiségiek – papok, orvosok, gyógyszerészek, tanítók. Csak alapos terepismerettel lehet ezeket a hatásokat megfogni és az értelmezésbe beépíteni. Iancu Laura műve egészében hangsúlyozza, hogy a római katolikus vallásnak rendkívül nagy hatása van Magyarfalú mindennapi és ünnepi életére, összességé-

ben a helyi kultúrára, tulajdonképpen áthatja, alakítja, meghatározza. A jeles napok és az ünnepi szokások oldaláról arra is felhívja a figyelmet, hogy a mindenkori papnak a komoly társadalmi szerepe mellett még innovációs hatása is lehet egy-egy elem megjelenésével: „Karácsonyfát Magyarfaluban első ízben a plébános állított a rendszerváltozást követő időkben, a helyi templomban, innen terjedt el a gyermekes családok otthonaiban.” (44.) Hasonlóan a Szent Antal-napi lilomszentelést is a pap vezette be, és szokások és a hiedelmek működését mutatja, hogy a szentelt lilom azonnal szentelményként gyógyító szerré vált a helyi gyakorlatban. (Más kérdés, hogy a lilom széles körben elterjedt népi gyógyító szer.)

A katolikus egyházi ünnepek mellett Iancu Laura bemutatja Magyarfalú társadalmi ünnepeit, amelyeknek egyre erőteljesebb hatásuk van Magyarfalú társadalmára, lokális identitására. Hangsúlyt helyez a 2003-tól évenként megszervezett falunapokra, amelyek az év egyik legjelentősebb társadalmi ünnepévé váltak napjainkra. Mint sokmás helyen Erdélyben és Moldvában, a településről elszármazott, vagy a hosszabb-rövidebb ideig távol élő és dolgozó falubeliek szervezik itt is az akár két-háromnapos ünnepi eseményeket. Iancu Laura rámutat, hogy épp a migráció hatására egyre töredező magyarfalusi társadalmat a falunapok szimbolikusan újraalkotják, erősítik a közösségi összetartozás-tudatot és megjelenítik a kollektív emlékezetet (108). És bár szakrális vonatkozása nincs a falunapnak, mégis szervesen beilleszkedik a jeles napok rendjébe. Hasonlóan a nagy ünnepekhez, a falunapra is egyénileg és közösséggileg készülnek, lakomák, rokonlátogatások, táncos multságok kísérik az évenkénti alkalmakat.

A magyarfalusi jeles napok és ünnepi szokások a magyar kultúra, a moldvai magyar kultúra szerves részei, amelyeket a római katolikus vallás, pogány elemek, román, erdélyi és magyarországi szakrális és világi, vagy a globális hatások alakítottak és alakítanak ma is. Iancu Laura megmutatja Magyarfalut, amely mint minden lokális közösség csak rá jellemző elemekkel is rendelkezik, és csak ezekkel a sajátosságokkal együtt része az egésznek.

A mű tudományos néprajzi szakkönyv, szerzője az utolsó lapig arra törekedett, hogy ennek a kritériumnak megfeleljen. Tudománytörténeti áttekintéssel végigvezeti az olvasót a magyar szokáskutatás történetén, és pontosan bemutatja azokat a szaktudományi terminológiákat, amelyekre felépítette munkáját. A kötet végén 16 oldalas, a témához tartozó szakirodalmi tétel segíti a további tájékozódást.

Deáky Zita

Dokumentumok a magyar keresztény- demokrácia XX. századi történelméből

Szakolczai György –
Szabó Róbert:
Két kísérlet a proletárdiktatúra elhárítására,
Gondolat Kiadó, Bp., 2011.

Az 1945 és 1949 közötti évek magyar politikájában az ún. „koalíciós” pártok – Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt és Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt – mellett a legjelentősebb szerepe a Demokrata Néppártnak volt. Annak a pártnak, amely az 1947. augusztus 31-i, már a kortársak által „kékcédulás”-nak nevezett országgyűlési választáson a Magyar Kommunista Párt után a legtöbb szavazatot kapta, s ennek következtében az országgyűlésben az ellenzék meghatározó erejévé vált. Az ellenzék legjelentősebb ereje, a Demokrata Néppárt azonban az országgyűlésben – hasonlóan a többi ellenzéki párthoz – tényleges és érdemi munkát nem fejtethet ki: a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett Magyar Kommunista Párt ugyanis adminisztratív eszközökkel megakadályozta működését. A Demokrata Néppárt alig néhány hónappal a létrejötté után – sikeres választási eredménye ellenére – a „partvonalon kívülre” került. Vezetője, Barankovics István az önkéntes – de „sugallt” – emigrációt választotta 1949-ben, s később politikustársai közül többen követték példáját. A párt „nem létező politikai bizottsága” 1949. február 4-én tudatta a párt megszűnését, amelyet Barankovics István külföldre távozása után már bejelentett. (Erről a döntéséről – melyhez joga nem volt – 1949. január 31-én keltezett levélben értesítette az Országgyűlés elnökét, Nagy Imrét.) A Demokrata Néppárt Magyarországon maradt politikusi szinte kivétel nélkül kikerültek a politikai élethől.

Az 1949-ben „önfeloszlatott” párt az 1956-os forradalom és szabadságharc idején igyekezett – a koalíciós időszak többi megszűnt, megszüntetett vagy ellehetetlenített pártjaihoz hasonlóan – talpra állni, ez azonban néhány felhívás, rádiónyilatkozat vagy programtervezet elkészítésén kívül más eredménnyel nem járt.

Az egykori Demokrata Néppárt újjászervezése a rendszerváltoztatás idejére esett, amikor is a kereszténydemokrata, barankovicsi hagyományokat (is) vállaló politikusok Kereszténydemokrata Néppárt néven létrehozták a ma kormányzati koalíciós szerepben lévő politikai erőt. De vajon miként alakult ennek a politikai pártnak az előélete, hogy s miként igyekezett 1945 után felelős szerepet vállalni a kereszténydemokráciát politikai hitvallásként kezelő erő, miért csak epizódszerep jutott neki 1956-ban, milyen belső és külső feszültségek terhelték rövid működése során, hogy alakult a viszo-

nya a római katolikus egyházzal? A felsoroltakon kívül még számos kérdést feltesz s megválaszol Szakolczai György és Szabó Róbert a kötetben, amely sajátos „elegye” a tanulmánykötetnek és a forrásközlésnek.

A szerzők korábbi – a témában megjelent – írásait közlik újra, amelyekhez jelentős számú dokumentumot is „csatoltak”. Megállapításaik csak részben tekinthetők újaknak és a közölt forrásoknak csak kis hányada újdonság a korszakkal foglalkozóknak, de ilyen formában még nem mutatták be a magyarországi kereszténydemokrata politika történetét. Szakolczai György személyes emlékeit is „belopta” a kötetbe, és igyekezett olyan ismeretekkel megajándékozni az olvasókat, amelyek máshonnan nem – vagy nem úgy – ismerhetőek meg; 1945-ben már tagja volt a Demokrata Néppártnak, majd a rendszerváltoztatáskor újjá-, pontosabban megszervezője volt a Kereszténydemokrata Néppártnak, amelynek később főtitkára is lett.

Különösen érdekes a Demokrata Néppárt politikusi életútjának rövid bemutatására vállalkozó rész, amelyből megtudhatjuk, hogy egyesek sorsa miként alakult 1949 után, hányan és miként próbáltak bekapcsolódni a politikai életbe 1989-ben és azt követően, milyen sikerek és kudarcok érték őket és vajon mennyire számított rájuk az „új Magyarország”.

A kötet alcímében Bibó István neve is szerepel. Nem tudom ez mennyire volt belső elvárása a szerzőknek, mert a könyvben róla és a Demokrata Néppárttal való kapcsolatáról alig esik szó. Ha az volt a kiindulási alap, hogy Barankovics István és Bibó István egyaránt elutasította a kommunista diktatúrát, akkor ez érthető és az sem állítható, hogy Bibó és a volt demokrata néppárti politikusok között ne létezett volna bizonyos politikai-emberi kapcsolat; de hogy milyen mély és erős volt ez, a kötetből nem derül ki.

A források összegyűjtésének és a „szétszórt” anyag rendezésének tekintetében a téma kutatóinak nagy segítséget jelenthet Szakolczai György és Szabó Róbert munkája, s különösen nagy segítséget adhatna a könyv, ha névmutatóval, rövid életrajzi adattárral is kiegészült volna, mert nem biztos, hogy minden olvasó tudja, ki volt „Dr. Villányi ezredes bajtárs”, aki mint az ÁVO egyik illetékese olvasta azokat a jelentéseket (is), amelyek Barankovics Istvánról és a Demokrata Néppártról (is) szóltak.

A fentebbi hiány (amely sajnos a napjainkban megjelent legtöbb tudományos igényű szakmai munkával kapcsolatban leírható) természetesen hathat „ösztönző erővel is” az olvasóra, és talán lesznek olyanok, akik e munka olvasása közben, más olyan könyveket is keresnek majd a könyvtárakban, könyvesboltokban, amelyek a magyarországi kereszténydemokrata mozgalmakról,

politikáról szólnak. Ha azokat is kézbe veszik, megismerkedhetnek a kereszténydemokrácia sokszínűségével, szociális elkötelezettségével és azzal, hogy a modern kor politikai kihívásai és a kereszténydemokrácia léte/létezése között nincs ellentmondás. Az utóbbi igyekszik megfelelni az előbbinek, ahogy az évtizedekkel korábban is tapasztalható volt.

Szakály Sándor

Irodalmi és történelmi sorsfordulók Salamon Konrád: A harmadik úton. Magyar Napló, 2011.

A gyűjtemény címe rokon Salamon korábbi szaktanulmányáival, amely a népi mozgalom 1938 és 1944 közötti történetét dolgozta föl (*A harmadik út kísérlete*, 1989). Új könyvében is több tanulmány foglalkozik a népi-falukutató mozgalom történetével és eszmeiségével. Ezeket *A népi gondolkörben* címen fogja össze. A népiség mibenléte fölött töprengve Kodály Zoltán nyomán megállapítja, hogy a népiség fel akarta számolni kelet-közép-európai megkésettységünket és meg akarta teremteni az egységes nemzeti műveltséget. „[...] egy érzésben találkozhatik az egyszerű pásztor a nemzet bármely nagyjával, ahol mind a kettő csak ember és annyit ér, amennyire ember” – idézi Kodályt, aki eszerint a népiségben olyan nemzetszervező erőt látott, amely egészében demokratikus indíttatású. Nem meglepő, hogy az 1934–1944 között megjelenő Magyar Út, amely a népi mozgalomhoz közel álló hetilap volt, a népiséget és az európaiságot együttlátó bartóki-kodályi művészetet a korszak elé példának állította.

A szerző egyik tanulmánya Németh László minőség-szocializmusát vizsgálja, amely több mint a marxista szocializmus pusztá tagadása, mert olyan szocializmust ajánl, amelyik nem – „a XIX. század önhittségi tébolyában született” – marxizmus, vagyis harmadik utat.

A népi-falukutató mozgalom szellemisége sok mindenben Szabó Dezsőtől származott. Salamon áttekinti az 1920-as évek elején kialakuló Szabó Dezső-i gondolatvilágot, és úgy látja: Szabó Dezső végül is az önkormányzatiságra épülő népképviselőket, az életképes parasztgazdaságot eredményező földosztást látja a legfontosabb társadalmi-politikai feladatnak. A kommunizmust nem emberi, hanem tisztán racionális észrendszernek tartó Szabó Dezső nézeteire is kitér a tanulmányíró. Külön tanulmány foglalkozik a népi mozgalomhoz eleinte nagy reményeket fűző Teleki Pállal, aki jóllehet más úton járt, de (mondhatni:) beszélő viszonyban maradt a népi-falukutató mozgalommal. A sokszor emlegetett népi és urbánus társadalmi-politikai táborkapcsán másokról is (így Veres Péterrel) olvashatni a népi moz-

galom és a harmadik út kérdései kapcsán. „[...] a népiek is korszerű, urbanizált Magyarországot akartak, és az urbánusok is a nép felemelkedéséért küzdöttek. Igaz, ezt az egykori résztvevők többsége sem ismerte el a másiktól” (azaz a nemzeti demokraták a radikális demokratákról) – mondja a szerző, majd elemzi a szellemi frontokat. Az 1930-as évekbeli ún. népi gondolat három fő vonása: a nemzeti eszmények, hagyományok tisztelete, az emberi és polgári szabadságjogok érvényülése és a társadalmi (szociális) igazságosság megvalósítása. 1945 után a kommunista diktatúra idején természetesen minderről szó sem lehetett, az 1956. évi forradalom vérbe fojtása után sem, és a szovjet hódoltság további évtizedei alatt sem.

Könyve *Történelem és politika* című második részében a tudós szerző 1917–18-as orosz eseményekkel és a kevésbé azokat követő 1918–19-es magyarországiakkal kapcsolatban rámutat, hogy a kommunisták (a bolsevikok) hatalomátvétele nem tartható forradalomnak; hiszen a forradalom valamely korábbi, többnyire részben zsarnoki rend megdöntését és ennek nyomán a társadalmi szabadság megteremtését jelenti. Ez történt az 1917. februári orosz, az 1918-as magyar öszirózsás forradalom során is. Az ezeket követő bolsevik, illetőleg kommunista hatalomátvételek révén viszont a forradalmak nyomán kibontakozó demokráciákat felszámolták, és helyettük totális diktatúrákat alakítottak ki – olvashatjuk. A polgári forradalomtól a bolsevik államcsínyig, illetőleg a *Forradalom, proletárdiktatúra, ellenforradalom* című fejezetekben. Megállapítja: a magyar öszirózsás forradalmat a tanácsköztársaság bukása után győzedelmeskedő ellenforradalom a kommunista diktatúra szálláscsinálója gyanánt értékelte. Ezért lett reformoktól idegenkedő, óvatoskodó a két háború közti időszak jellege, amelyet ellenforradalmi konzervativizmusnak tart a szerző. Innen eredeztethető, hogy a konzervativizmus általában a maradiság, a reakció vonásaival terhelődött a magyar társadalmi tudatban.

Hasznos közleményei a kötetnek az 1987-beli lakiteleki és az 1993-ból való kisújszállási felszólalásainak anyaga, ezek mutatják, mit és hogyan hasznosított a történész korábbi kutatásaiból az immár történelemmé váló rendszerváltozás körüli években; és az ugyancsak ennek az időszaknak máig megoldatlan társadalmi kérdéseiről szóló írás (1992-ből). Ebben a tárgyalásos forradalomnak nevezett változás eredményességét a magyar társadalom és a demokratikus intézmények közötti bizalmi viszony hiányának okaira mutat.

Salamon Konrád olvasói bizonnal megértik, hogy a magyarság ma is sorsfordító időben él, ebben az eligazodást és a helytállást segítheti a harmadik útra vágó eleink tapasztalatainak fölhasználása.

Büky László

Könyvajánló

A hónap könyvei

Történettudomány, Művelődéstörténet

A szabad Közép-Európa múltja és jövője – Emlékkötet Andrzej Przewoźnik tiszteletére, Dániel Erzsébet, Zombori István (szerkk.), Budapest, METEM, 2011.

Albert Zsuzsa: *Éghetetlen, mint a fönix – Beszélgetések a századforduló jeles alkotóival*, Budapest, Hét Krajcár, 2011.

Droppáné Debreczeni Éva: *Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története különös tekintettel a könyvtári gyűjtemény alakulására*, Budapest.

Erdélyi Szépművészeti Céh emlékkönyv, 1924–1944, 1990–1995, Tar Károly (összeáll.), 2010.

Herczeg János: *Csillagórák Vekerdi Lászlóval*, Budapest, Typotex, 2011.

Hermann Róbert: *Negyvennyolcas történetünk mai állása*, Magyar Napló – Fokusz Egyes., 2011.

Lanier, Amelie: *Széchenyi István és Széchenyi Béla cikkei a Timesban 1859–1862*, Budapest, Kossuth Klub, 2011.

M. Kiss Sándor: *Közelítések, 1956 – Tanulmányok, esszék, előadások*, Budapest, Kairosz, 2011.

Móser Zoltán: *Tűnedeznek, megjelennek*, Keszthely, Balaton Akad. K., 2011.

Salamon Konrád: *A harmadik úton – Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók (tanulmányok, esszék, cikkek)*, Budapest, Magyar Napló, 2011.

Kovács Imre: *Kovács Imre válogatott írásai*, Szabó A. Ferenc (vál.), Budapest, Magyar Napló, 2011.

V. Molnár László: *Utak egymás felé – Magyar–orosz kapcsolattörténeti adalékok, 1711–1848*, Keszthely, Balaton Akad. K., 2011.

Irodalomtudomány, irodalomtörténet

Cseke Ákos: *A távol közelében*, Budapest, Kairosz, 2011.

Mészáros Tamás: *A rhamnusi Antiphón – Antiphón-tanulmányok*, (Apolló könyvtár, 32.) Argumentum, 2011.

Szörényi László: *Petrarca Budapesten*, (Magyar esszék) Budapest, Nap K., 2011.

Tarján Tamás: *Hegyre szőlőt – Tanulmányok, esszék, kritikák*, Budapest, 2011.

Magyar irodalomtörténet

Ady Endre: *Az eltévedt lovas*, (Költők a költőről), Ágh István [et al.] esszéivel. Budapest, Nap K., 2011.

Csoóri Sándor: *Az elhalasztott igazság – Beszélgetések, 1971–2010*, Budapest, Nap K., 2011.

D. Nagy Imre: *A gyanakvó ember – Bertha Bulcsu élete* Budapest, Kairosz, 2010.

Keszeg Anna: *Gyöngyössi János, Szövegek és kontextusok*, Budapest, Ráció, 2011.

Kritikus pillantás – Válogatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Esztétika Tanszékén működő Kultúra és kritika portál anyagából, 2010–2011. Kinyik Anita, Miklósvölgyi Zsolt, Paár Tamás (szerkk.), Piliscsaba, PPKE BTK, 2011.

Radnóti 100, Sós László, Kemény Éva (szerkk.), Budapest, József Attila Műv. Centrum Alapítvány, [2010].

Sebők Melinda: *Halálmotívum Rónay György és Pilinszky János tájköltészetében*, Budapest, Kairosz, 2010.

Sümegei István: *Alanyi filozófia – Irodalmi-bölcseleti írások*, Szombathely, Savaria Univ. Press, 2011.

Magyar szépirodalom

Ágh István: *Hívás valahonnan*, (Ágh István életműsorozat), Budapest, Nap K., 2011.

Csontos János: *Delelő – Összegyűjtött versek, 2002–2010*, Budapest, Magyar Napló, 2011.

Dobozi Eszter: *Sánta Kata* (regény), Budapest, Magyar Napló, 2011.

Hornyik Miklós, *A széttagolt ország*, Budapest, Unicus Műhely, 2011.

Iancu Laura: *Szeretföld* (elbeszélés), Budapest, Magyar Napló, 2011.

Jász Attila: *Naptemplom villanyfényben*, Balatonfüred Önkormányzat, 2011.

Jenei Gyula: *Az időben rend van*, (Hortus conclusus, 24.) Budapest, FISZ, 2011.

Kibédi Varga Áron: *Szép napok*, (Kortárs próza) Budapest, Párizs, Freiburg, Quimiac, Kortárs, 2011.

Lázár Bence András: *Rendszeres bonctan*, Palimpszeszt, Budapest, 2011.

Markó Béla: *Visszabontás* (szonettek), Pécs, Jelenkor, 2011.

Miklya Anna: *A hivatásos*, Pécs, Jelenkor, 2011.

Szepesi Attila: *Lyukas kétfilléres – Új versek*, Budapest, Nap K., 2011.

Szigethy Gábor: *Kereszt-metszet*, Keszthely, Balaton Akad. K., 2011. (Szent György könyvek)

Turai Laura: *Mágnesangyal* (versek), Budapest, Magyar Napló, 2011.

Turczy István: *A változás memóriája* (prózai versek), Budapest, Palatinus, 2011.

Ughy Szabina: *Külső protézis*, Budapest, Orpheusz, 2011.

A Bécsi Napló/Wiener Diarium az ausztriai magyarok lapja, Ausztria egyetlen magyar nyelvű újságja. Tulajdonosa és kiadója az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége. A lap 1980 márciusa óta jelenik meg kéthavi rendszerességgel. Célja és rendeltetése kezdettől fogva túlterjed Ausztria határain.

A rendszerváltoztatás előtt a pluralisztikus demokrácia szellemében kiállt a többpártrendszer kibontakozásának szükségserűsége mellett, így hangot adott a magyarországi ellenzéki mozgalmaknak, közzétette a szamizdat kiadványok tudósításait, a többpárt-rendszert célzó elképzeléseket.

A 2500 példányban megjelenő Bécsi Napló olvasótáborra Ausztrián túlmenően Magyarországról, a szomszédos államokból (Csehország, Szlovákia, Románia stb.), Nyugat-Európában Svájcól, Németországból, Svédországból, Hollandiából, Angliából stb. verbuválódik, de eljut Amerikába és Ausztráliába is.

Az európai integráció elkötelezettjeként figyelemmel kíséri mindazon politikai és szellemi-kulturális folyamatokat, amelyek a történelmi hagyományok jegyében egyrészt Európa egyesítésének, másrészt földrészünk sokszínűségének megőrzésének hordozói.

Az európaiság hordozóiként kezeli az etnikai kisebbségeket. Fennmaradásuk, érdekeik védelme közös európai feladat.

Több mint három évtizedes tapasztalattal a szerkesztőség összetételében ugyanezen sokszínűség tükröződik: a szerkesztőség, a szerkesztőbizottság tagjai és a munkatársak Ausztria mellett különböző államok polgárai. Munkatársai minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül látják el feladatukat. A Bécsi Napló közép-európai lap, virtuális szellemi fórum (postacím: A-1010 Wien, Postfach 358; tel. 0043 1/ 358 60 48; e-mail: becsinaplo@aon.at). Magyarországon a Librotrade Kft.-nél rendelhető meg (1173 Budapest, Pesti út 237, 1656 Budapest, Pf.: 126; tel.: 00361 254 0 261, fax: 00361 256 8727).

Deák Ernő főszerkesztő

Az **Opus** című kéthavonként megjelenő irodalmi folyóirat 2009-es debütálásával a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának régi terve vált valóra. Amellett azonban, hogy Hodossy Gyula elnök úr kezdeményezésére a Társaságnak ismét lett önálló (kiadófüggetlen) folyóirata (régebben az Irodalmi Szemle volt az), olyan kiadvánnyal gazdagodott a folyóirat-paletta, amely nem a szellemi-kulturális bezárkózást reprezentálja. Ugyanakkor – a szlovákiai magyar írók folyóirataként – elbúcsúztatja azt a beidegződést, amely szerint a kisebbségi diszkurzus

egyben marginális is. Hiszen az a szemlélet, amely a lokálishoz az értéktelent társítja, valószínűleg idejé múlt. A lap tehát világossá teszi, hogy a lokális jelenségek iránti érzék nem egyenlő a globális értékek devalválásával. Ahogyan a lokális sem önértéket képvisel ebben a szemléletben, hanem egy (vagy több) adottságot, amit fel lehet tölteni értékekkel. A lap tehát kísérletet tesz arra, hogy a lokális és a globális erővonalakat egyensúlyban tartsa. Ilyen értelemben a szlovákiai magyar kultúrát nem választja le annak – közvetlen és világirodalmi – kontextusáról, de hangsúlyossá teszi a lokális értékek legitim beszédképességét. Az egyes számok ily módon – természetesen – nemcsak a tagságnak készülnek, ahogy nemcsak a tagok írják a lapfelületet kitöltő szövegeket sem.

Az Opus blokk-kombinációra épülő, magazinjellegű, interkulturális, multimediális lapként határozható meg: egy olyan sokszínű – nem monocentrikus, nem egyszólamú – folyóiratról van szó, amelynek a rovatszerkezetét tekintve sincs két egyforma száma. Természetesen működtet állandó rovatokat is (ilyen pl. a Horizontok című szépirodalmi, vagy a Palimpszesztek című kritikai rovat, melyek összeállításában Vida Gergely szerkesztő működik közre), de ezek számról számra más-más blokkokkal és mellékletekkel egészülnek ki, melyek aztán újabbaknak adják át a helyüket. Ebből következően az Opus profilja, lapszerkezete eltér azoktól a folyóiratokétól, amelyek stabil, mechanikus szerkezetben gondolkodnak; ugyanakkor ne egy kaotikus, átláthatatlan, ad hoc módon összeállított esetleges struktúrát képzeljünk el, hanem olyat, amelyben a vándorló, vissza-visszatérő tömbök, műfajok vagy tematikák biztosítják is a koncepció folytonosságát. (Az évenként megújuló mellékletrendszer – Csanda Gábor szerkeszté-

sében – is része ennek a stratégiának, mivel a Társaság tájékoztatófüzete és a szlovákiai magyar kiadók éves könyvtermésének bibliográfiája mellett szépirodalmi és irodalomtörténeti mellékleteket is kínál.) Ebből következően mindenkor az éppen aktuális számban szereplő szövegekből lehet kiolvasni, hogy milyen koncepció rendeződik éppen át, vagy kap sajátos mintázatot az adott térben. Innen nézve, a lap elébe megy annak a tapasztalatnak, hogy a folyóirat-olvasás inkább egyfajta jó értelemben felfogott szemezgetés, lapozgatás, amit a szerkesztőknek figyelembe kell venniük a számok összeállítása és a blokkok társítása során.

Az Opus emellett nagy hangsúlyt fektet a vizuális kivitelezésre is, a képzőművészeti anyag minőségére, illetve a „tálalás” korszerűségére. Nagyon nem mindegy ugyanis, hogy egy folyóiratot milyen érzés kézbe venni. A képi kultúra kihívásainak a papírmínőségétől kezdve, a tördelésen át a színes borítóig minden munkafázis igyekszik megfelelni. Ezzel összhangban minden számot egy olyan képzőművész alkotásai illusztrálnak (Juhász R. József grafikai és képszerkesztő válogatásában), aki térségünkhöz kötődik, de művei nem pusztán helyi érdekességek; Hushegyi Gábor művészettörténész pedig az aktuális számban röviden bemutatja az adott alkotót.

A folyóiratnak egyelőre nincs önálló honlapja, de a lappal kapcsolatos információk elérhetők az SZMÍT weboldalán (www.szmmit.sk). Az Opust a Szlovákiai Magyar Írók Társasága dunaszerdahelyi irodájában lehet megrendelni (a cím és a telefonszám megtalálható a honlapon, Angyal Sándor szerkesztőségi titkár pedig szívesen tájékoztatja az érdeklődőket), az egyes számok több magyarországi könyvesboltban (pl. az Írók Könyvesboltjában) is beszerezhetők.

H. Nagy Péter főszerkesztő

Az immár hetedik évfolyamát megérett Szamos kulturális szemle a 2005-ben indult Szatmári Magyar Hírlap című napilap mellékleteként született. Ez is volt a címe. Az idők folyamán jelentkezett az az igény, hogy egy napilap általános, szórakoztató hétfégi mellékletéből egy kifejezetten irodalmi-kulturális havilap jöjjön létre, már csak azért is, mert a Partium két szomszédos megyéjének székvárosában van ilyen típusú folyóirat: a Várad Nagyváradon, a Hepehupa Zilahon, illetve az ugyancsak szomszédos Nagybányán is hosszú éveken keresztül megjelent egy rangos kulturális lap, az Erdélyi Féniks.

Szatmárnémeti közepes nagyságú város a környéken, kisebb, mint Nagyvárad, de nagyobb, mint Zilah, magyar színháza és szimfonikus zenekara van, s az utóbbi évtizedben a magyar nyelvű felsőoktatás is meghonosodott. A melléklet-jelleg annyiban megmaradt, hogy a lapot továbbra is a Szatmári Magyar Hírlappal együtt terjesztik, mégpedig ingyenesen. Ennek köszönhetően a terjesztés megoldott, illetve a napilap több ezres olvasótáborra igényes olvasnivalóhoz jut. (Szamos néven egyébként a régió mindmáig leghosszabb életű napilapja jelent meg Szatmárnémetiben 1869-ben, amely különböző formában és tulajdonosváltásokkal 1942-ig maradt fenn. A mostani kiadvány ezt a hagyományt is folytatni igyekszik.)

A lap 16 A/3-as oldalon jelenik meg, s a kezdetektől a magyar, s azon belül a szatmári magyar kultúra szolgálatát vállalja fel. A kettő sok kapcsolódási pontban találkozik, hiszen ezen a vidéken a magyar kultúra sok jelese született vagy élt Károlyi Gáspártól Kölcsey, Adyn keresztül a kortárs Páskándiig, Szilágyi Domokosig, Kovács András Ferencig vagy Láng Zsoltig. De Petőfi szatmári kötődése is mindenki számára ismert. Gazdag örökséggel van tehát dolgunk, amelynek folytatása is igen üdvös lenne. Ennek előmozdítása is célja a lapnak.

Az állandó munkatársak szatmári értelmiségiek. Köztük dr. Bura László nyelvész és helytörténész, Fazekas Lóránd helytörténész, Végh Balázs Béla adjunktus, irodalomkutató, Csirák Csaba színháztörténész, Mandula Tibor történész, Muhi Sándor grafikus és művészettörténész, akik rendszeresen közölnek a lap hasábjain. Eddig egyetlen lapszámból sem hiányzott a vers, helyi költők mellett a kortárs magyar költészet máshol élő alkotói is megtisztelték verseikkel, legutóbb Mezey Katalin és Oláh János.

A visszajelzések alapján a helytörténeti, illetve a vidékhez kötődő dolgozatokat értékelték a legtöbbször az olvasók. Ilyenek voltak például a Szatmári béke megkötésének helyi vonatkozásai, a magyar ajkú svábok Károlyi Sándor által kezdeményezett betelepítésének körülményei, illetve részletei, a szatmári színjátszás történetének eddig fel nem tárt epizódjai, a megye temetőjében fellelhető kripták és főúri családokhoz kapcsolódó síremlékek bemutatása, illetve a hozzájuk kötődő családok története, vagy egyes, már kihalt népi mesetersegek emlékeinek számba vétele.

Nagy veszteség érte a lapot idén nyáron, amikor is a társszerkesztő Debreczeni Éva, prózaíró és költő váratlanul elhunyt.

A Szamos a Scriptor Alapítvány adja ki, elnöke Szilágyi Ferenc vállalkozó.

Veres István szerkesztő

Ágh István (1938, Felsőiskáz) költő, író, műfordító. A Hetek alkotócsoport tagjaként indult. 1975-ben az Új Írás folyóirat munkatársa, jelenleg a Hítel szerkesztője. József Attila- (1969, 1980), Kossuth- (1992), Radnóti- (2008), Prima-díjas (2009) és Balassi Bálint-émlékkardos (2010). Legutóbbi kötete: *Hívás valahonnan* (2011).

Barabás Zoltán (1953, Nagyvárad) költő. 1981-től dolgozik a sajtóban az Előre, a Romániai Magyar Szó, az Erdélyi Napló munkatársaként. Jelenleg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület tájékoztatási szolgálatát vezeti és a Partiumi Közlöny főszerkesztője.

Bartusz-Dobosi László (1971, Siófok) író, szerkesztő, tanár. Jelenleg Pécssett él, az Irodalmi Páholy című folyóirat alapítója, s 2010-ig főszerkesztője. Faludi Ferenc-ösztöndíjas (2001), Bertha Bulcsu-díjas (2010). Legutóbbi kötete: *Aki hitét veszti, elmerül – Bárá Eötvös József katolicizmusa* (2011).

Büky László (1941, Nagykanizsa) Pécssett főiskolát, Szegeden egyetemet végzett. 1960-tól tanít, 1974-től a Szegedi Tudományegyetemen (a Magyar nyelvészeti tanszék vezetőjeként 1990–2006 között). Egyetemi doktor (1976, ELTE), a nyelvtudomány kandidátusa (1984), az MTA doktora (2002).

Czilli Aranka-Ágota (1982, Kovászna) a kolozsvári BBTE néprajz-magyar szakán végzett. A kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Iskolaközpontban tanít, emellett a helyi Közművelődési Egyesületben író-olvasó találkozót szervez. Lukács Aranka néven romániai magyar közéleti és irodalmi lapokban publikál.

Cseh Károly (1952, Borsodszent) költő, műfordító. A miskolci KELET Irodalmi Alkotócsoport vezetője. Mezőkövesden él. Legutóbbi kötetei: *Atlantisz felé* (orosz versantológia, 2008), *Kutyahűség* (német-osztrák-svájci fordításkötet, 2008) *Gennadij Ajgi: Csillagkép ablakomban* (fordítás, 2009).

Deáky Zita (1955, Nagyatád) etnográfus, egyetemi docens a gödöllői Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Kutatásai és publikációi a történeti néprajz, az orvostörténet és a társadalomnéprajz témaköréhez kapcsolódnak. Legutóbbi kötetei: *Erdélyi orvosi szemmel a 18–19. században. Történeti néprajzi források* (2008), „Jó kis fiúk és leánykák”. *A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon* (2011).

Ébert Tibor (1926, Pozsony) író, költő, zeneművész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán és az ELTE magyar irodalom, filozófia, esztétika szakán végzett. 1945-ben Budapestre települt. Hosszabb ideig Franciaországban élt. Két színpadi játékát francia színházakban játszották. Bartók-, Pásztory- (1987), Péterfi Vilmos-díjas (2006). 1996-ban a Magyar Köztársaság Érdemrendjével tüntették ki. Legutóbbi kötete: *Örvényben – Egymásra dobált emlékek* (2011).

Egedy Gergely (1953, Budapest) történész, a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kara Társadalomelméleti Tanszékének tanszékvezető tanára. Kutatási területe: angolszász történelem, eszmetörténet. Legfontosabb könyvei: *Nagy-Britannia története a XX. században* (1998), *Ausztrália története a XX. században* (2000), *Konzervatívizmus az ezredfordulón* (2001), *Brit konzervatív gondolkodás és politika* (2005).

Faludi Ádám (1951, Tatabánya) író. Számos munkahelyen, legtovább tanárként, majd újságíróként dolgozott, jelenleg szabadfoglalkozású. 1970-től az írás mellett más kifejezési formák is – happening, akció, vizuális költészet, rock – megjelennek alkotásaiban. Legutóbbi kötete: *Hogyan teremtettem a világot* (2010). Világháló oldala: www.faludiadam.hu

Filip Tamás (1960, Budapest) költő, közjegyző, a Magyar Napló versrovatának szerkesztője. Kötetei: *Fékezett habzás* (1986), *Függőhíd* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003), *Mentés másképpen* (naplójegyzetek, versek, 2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erőd* (2008).

Giczinger László (1979, Sárvár) az ELTE magyar nyelv és irodalom, illetve magyar mint idegen nyelv szakán végzett 2003-ban, majd a veszprémi Pannon Egyetem ember-, erkölcs- és vallásismeret szakán végzett 2009-ben. Jelenleg az angolkiasszonyok Budapesti Ward Mária Gimnáziumában tanít.

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. Sepsiszentgyörgyön volt gimnáziumi tanár és szakfelügyelő, 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Keményfi Gábor (1956, Budapest) író. Jellemző műfaja az esszé, az esszéregény. Eddig megjelent könyvei: *Időtérkép* (2004), *Missa Solemnis* (2005), *Az angylaszárny* (2007). Könyveinek grafikai tervezője, illusztrátora. Budapesten él.

Kollarits Krisztina (1968, Szombathely) tanár, irodalomtörténész. Az ELTE magyar-német szakán végzett 1998-ban. PhD fokozatát 2009-ben szerezte az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájában. Kötete: *Egy bujdosó írónő – Tormay Cécile* (2010).

Konczek József (1942, Magyarnádor) költő. A Kilenek alkotócsoport tagja. Újságíró és rovatszerkesztő volt különböző napilapoknál, 1994-től az MTI külpolitikai szerkesztőségének munkatársa. Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Vogul szigorlat* (2011).

Kondor Béla (Pestlőrinc, 1931. február 17. – Budapest, 1972. december 12.) festőművész, grafikus, költő. 1951–1956 között járt a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakára, majd harmadévtől grafika szakára. Mesterei Barcsay Jenő, Kmetty János és Koffán Károly voltak. Többek közt az Országos Grafikai Biennálé (1963), a Tokiói Nemzetközi Grafikai Biennálé (1965) és a Munkácsy-díj (1965, 1971) kitüntetettje, illetve posztumusz Kossuth-díjas (1990).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *A barátság anatómiája I-II.* (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „*Egy a lengyel a magyarul*” (történelmi esszék, 2008). Idén Babérkoszorúval tüntették ki.

Kő Pál (1941, Perespuszta) szobrászművész. A Magyar Képzőművészeti Egyetem tanára. 1993-tól a Magyarok Világszövetsége Képzőművészeti és Iparművészeti Társaságának elnöke. Többek között ő készítette Mohácson a történelmi emlékhely rendezési koncepcióját és a Magyarok Nagyasszonya kápolna kódomborműveit a Vatikánban. Munkácsy- (1975), Magyar Művészetért (1990), Kossuth- (2001), Prima Primissima (2006) és M. S. mester-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Csillagbojtár – Mesterekről, pályatársakról, tanítványokról* (2010).

Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtítkára. Többek közt József Attila- (1993), Prima- (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). 2008-tól a Tokaji Írtábor elnöke. Legutóbbi kötetei: *Válogatott versei* (2008), *Bolygópályák* (2010).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007) és Bethlen Gábor-díjas (2009). Legutóbbi kötetei: *Kenyérszítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002). Legújabb kötete: *Száműzött történetek* (novellafűzér, 2011).

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész, az MTA doktora. Volt a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum főigazgatója, a Duna Televízió alelnöke, a Semmelweis Egyetem, a veszprémi Pannon Egyetem egyetemi tanára. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem tanszékvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötete: *Katonák, csendőrök, ellenállók* (tanulmányok, 2007).

Tamás Menyhért (1940, Hadikfalva) költő, író. Volt a Népszava irodalmi szerkesztője, 1990–91 között a Népszava helyettes főszerkesztője, 1986–2008 között a Magyar Írószövetség választmányi tagja, 1999–2006 között a MAOE alelnöke. Az MMA rendes tagja. József Attila- (1984), SZOT- (1986) és Arany János-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Alkonyút* (versek, 2010). Az idén Balassi Bálint-emlékkarddal tüntették ki.

Vasadi Péter (1926, Budapest) költő, író. A *Magunk kenyere*n című antológiában indult 1972-ben. József Attila- (1991), Füst Milán- (1996), Kortárs- (2003) és Arany János-díjas. 2001-ben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjében, 2005-ben Stephanus-díjban részesült. Legutóbbi verseskötete: *Opál beszéd* (2010). Az idén Déry Tibor-díjjal tüntették ki.

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. József Attila- és Arany János-díjas. 2007 és 2010 között a Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: „*Haza a magasban*” – *Illyés Gyuláról* (2010).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, esszéíró. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Nagymaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Hamuszáj* (versek, 2008), *Közelítések* (fotók, esszék, 2009), *A torzó tekintete* (tanulmányok, 2010), *Parnenidész-töredékek* (fordítás, tanulmány, 2010).

Viola Szandra (1987) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán tanult, jelenleg filozófia szakra jár. Verset, prózát, kritikát ír, különböző antológiában és irodalmi folyóiratokban publikál. Verseskötete: *Léleksztriptíz* (versek, fotók, 2008).

Volodarszkij, Leonyid (1950) a mai orosz líra jelentős költője, Moszkvában él. Különösen vonzódik a magyar történelemhez és a magyar témákhoz, *Ogyinnádcátý sznov* (*Tizenegy álom*) címmel kiseposzt is írt a nándorfehérvári diadalról, amely megjelent a Magyar Napló 2006. novemberi számában. Munkásságáért megkapta az MTA Füst Milán Fordítói-díját.

Zelnik József (1949, Gyula) etnográfus, író, a Magyar Művészeti Akadémia alelnöke, az ÖKOTAJ című periodika főszerkesztője, Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Zarándoklat a borhoz* (2000), *Testámen, Leonardó Evangéliuma* (2003), *A zöld ember* (2003), *Tengerkönyv* (2006), *A nagy szertartás* (2010), *A magyar kultúra mindenese, Mezei Károly beszélget Zelnik Józseffel* (2011).

Iratkozzon fel elektronikus hírlevelünkre honlapunkon!
www.magyarnaplo.hu

A Magyar Tudományos Akadémia Füst Milán Fordítói Alapítvány kuratóriumának tagjai: Prof. Dr. Kulcsár Szabó Ernő, Dr. Röder Edit, Dr. Szinger András odaitélte a 2011 évi Füst Milán fordítói díjakat. A díjakat 2011 november 25-én a Petőfi Irodalmi Múzeum Lotz termében Kulcsár Szabó Ernő elnök adta át. Füst Milán Fordító díjban részesült Jurij Guszev orosz műfordító. A Füst Milán

A Füst Milán-pályázat eredményei

Fordítói díj oklevélből, emlékéremből, és 5000 euró pénzjutalomból áll. Füst Milán Fordítói ösztöndíjban 7 pályázó részesült Makarewicz Irena lengyel, Martin Hrisztov bolgár, John Batki amerikai, Krumova Julia bolgár, Reet Klettenberg észt, Nelli Dimova bolgár, Zádor Éva magyar

műfordító. A Füst Milán Fordítói ösztöndíj oklevélből, és 2000 euró pénzjutalomból áll. A díjban részesültek munkásságát laudációjában Dr. Pál Ferenc egyetemi tanár méltatta. Dr. Röder Edit megemlékezett a 2010-ben elhunyt Dr. Boytha Györgyről, aki 21 éven át töltötte be a Füst Milán Fordító Alapítvány kurátori tisztségét.

HOLNAP KIADÓ

www.holnapkiado.hu

HOLIKON KÖNYVESBOLT
1111 Budapest, Zenta u. 5.
Tel.: 0621-3800-350

BUDAI TAN-TÁRS
1012 Budapest, Attila út 133.
Telefon: 225 81 51

OLVASÓK BOLTJA
Millenium Center, 1052 Budapest,
Pesti Barnabás u. 4. Tel.: 266 00 18

KARÁCSONYIG A HOLNAP KIADÓ MINDEN KIADVÁNYA EGYÉNI VÁSÁRLÓKNAK
50% KEDVEZMÉNNYEL VÁSÁROLHATÓ MEG!

A MAGYAR NAPLÓ KARÁCSONYI AJÁNLATA

Somogyi Győző A nagy térkép

A Kárpát-medence madártávlatból (térképalbum)
30 oldal műnyomó-papíron, A/2-es, kézi félbőrötésben

Karácsonyi kedvezményes ára: 14 990 Ft

Falra felvihető duplaív-kollekció: 9 990 Ft

A neves képzőművész a '70-es években bejárta szinte az egész Kárpát-medencét és útjai során készítette vázslatait a fontosabb épületekről, várakról, templomokról. Így állt össze a nagy mű, amelyen a magyar kultúra és történelem nevezetes színterei láthatók a Drávától Moldva csángók lakta vidékéig.

A könyvészetileg is magas szintű, kézzel kötött kiadvány nemcsak grafikai különlegesség és történelmi, művelődéstörténeti segédeszköz, hanem a régi térképészeti technikák és hagyományok művészi megelevenítése is.

Megvásárolható a Magyar Napló szerkesztőségében (1092 Budapest, Ferenc krt. 14., 4-es kapucsengő, tel.: 413-6672).